

ЈЕ ЛИ СВЕТИ САВА КРУНИСАО ПРВОВЕНЧАНОГ?

На питање, да ли је сина и наследника Немањина, великог жупана Стефана, крунисао за првог краља Немањићске српске државе и династије брат му, први српски архијепископ Сава, одговарало се до сад у историској науци, и да јесте, и да није. Испрва, то јест још од оца српске историје, Јована Рађића (1794/5) па све до почетка нашег века, одговор је стално гласио, да јесте. А мењао се само у томе, по који пут, којом краљевском круном, и које је године Сава то урадио. По прва два предмета, најпре је тада преовлађивало мишљење Немца Енгела (1801), да је архијепископ Сава крунисао брата по други пут, и круном, добivenом од православног грчког царства никејског, где је и сам био посвећен за архијепископа; а да је Стефан први пут крунисан још пре тог Савиног посвећења, то јест још 1217. г., и да је тада крунисан једног римског кардинала, и круном коју је, покатолицивши се, добио од римског папства. Затим, то јест од шездесетих година прошлог века, освојило је доста земљишта мишљење тадашњих југословенских слависта, да је Стефана први и једини пут крунисао тек архијепископ Сава, и круном, коју су оба брата измолила од римске курије. Но при том су католички поборници тога мишљења узимали, да се, ради добијања круне из Рима, покатолично не само Стефан, него и Сава, док су, напротив, православни сматрали, да то није учинио ни Стефан, а камо ли Сава, већ да им је папство давало круну за извесне политичке и друге користи. Што се так тиче године, кад је архијепископ Сава, било по други пут, било по први пут, обавио Стефаново крунисање, испрва су се махом усвајале 1222 или 1221, а после и 1220 година.

Тако се на горње питање одговарало све до почетка нашеј века. Међутим, тада је наш историчар И. Руварац (1901) дао на њега одречан одговор. Он је, то јест, на супрот свима прњим мишљењима, доказивао, да архијепископ Сава није никад и никаквом круном крунисао Стефана ни по други ни први пут, већ да је Стефан крунисан само пре Савина посвећења за архијепископа, односно само 1217. г., и то само од римског кардинала, и само краљевском круном коју је, по-

католичивши се још онда сам без Саве, сам себи још онда прибавио од римске столице. Руварац је, дакле, од католика спасавао само Саву, а од Стефана је дигао руке.

Руварац није узалуд учинио ту жртву. Његово соломонско мишљење прихватили су и Јиречек и други савремени ауторитети славистике, а за њима и наши домаћи историчари, католици и православни, те је оно убрзо готово сасвим претегло над ранијим обратним мишљењима.

Али се у наше дане и оно стало да љуља. А ево како је до тога дошло: Неки од наших православних историчара, лицитирајући даље на оно што је Руварац, у својој расправи о крунисању Стефанову, узгред рекао о грчком васпитању Савину, измудровали су, и почели су писати, да је први српски архијепископ и највећи светац српски, кога од старине слави не само православни, него и католички део нашег народа, био латинофоб. Ту је мудрост исказао један, а поновио други, трећи и четврти. Тада је друга страна одвратила равном мером. Следовао је, наиме, не само на тај додатак ка Руварчевој напомени о Савином грчком васпитању, него и на Руварчево мишљење о Стефанову крунисању, у вези с којим је Руварац говорио о грчком Савином васпитању, један „утук“. Дао нам га је пре неколико година Фра Роко Рогошић (1929). На супрот тврђењима о Савиној латинофобији, он ту пре свега даје доказе, да Сава није био никакакав гркофилски расположени латинофоб; а затим из својих тумачења разних извора и чињеница изводи, да је то на првом месту био Словенин и српски црквени политичар; да он није познавао верских разлика између источне и западне цркве, већ је хадајао само за јереси, нарочито за богомилску, коју је и истребио; да је он чак више нагињао Риму, него ли Грцима и осећао се као већи латинофил, него ли гркофил, и као неки полукатолик; шта више, да су такви били и остали Немањићи, па и Срби уопште, све до краја XIV века. На супрот пак Руварчеву мишљењу о крунисању Стефанову, отац Рогошић поново доказује, да Стефана није пре Савина посвећења за архијепископа, то јест 1217. г., крунисао никакав римски кардинал, него тек архијепископ Сава, и то заједно с кардиналом, и круном коју су оба брата, својим заједничким покатоличењем, получила од папства, и да је све то било још почетком

1220 г.; дакле, тако рећи сутрадан пошто се Сава, по свом посвећењу у православној Никеји за православног српског архијепископа, вратио отуда кући и организовао своју новоустановљену независну православну цркву. Другим речима, отац Рогошић, као год његови претходници из времена пре Руварчеве расправе, захтева такође за католицизам не само Стефана, него и Саву.

Тешко је знати са сигурношћу, да ли је сам отац Рогошић баш подједнако тврдо веровао у сва своја горња извођења. Али код других, он је својим „утуком“ постигао много. Јер једна је последица те његове расправе била, да су неразмишљена пискарања о Савиној латинофобији одмах сасвим престала, па је, напротив Сава брањен од латинофилије. А друга је последица била, да се и Руварчево мишљење о Стефанову крунисању престало примати са онаком једнодушношћу као раније. И заиста, од Рогошићеве расправе па на овамо, чули су се не само из наших католичких историчарских кругова и други гласови, да је Стефана крунисао архијепископ Сава, и то краљевском круном коју је, заједно с њим, измолио од римског папства, што би, дабогме, значило и да се покатолично заједно с њим, јер без тога папство није ником давало краљевску круну; него су и неки наши православни историчари почели из нова помишљати, да је Стефан крунисан, не још 1217 г. од папског кардинала, него тек доцније од архијепископа Саве. И тако на крају крајева ми ни после скоро стопедесетогодишњих закључивања, час да је архијепископ Сава крунисао брата, час да није, а час опет да јесте, још нисмо на-чисто, ни да ли јесте, ни да ли није, а камо ли, по који га је пут крунисао, којом круном, и које године.

Али, не треба се томе чудити. Ствар је необично замршена. Ту пре свега има пуно непречишћених претходних питања, хронолошких и других. Спочетка, нека од њих нису ни могла бити решена, јер још нису били објављени сви извори које ми данас имамо. Нека су затим решена, али недовољно тврдо. Међутим, ако се тако не реше, зида се на песку. Даље, извори нам се слажу као рогови у врећи. Једни говоре једно, а други друго. И они који говоре једно, противрече једни другима у важним појединостима. А један од најстаријих и

најглавнијих, противречи и сам себи. Неопходно је наћи кључ за објашњење те загонетне неслоге извора. Иначе је немогуће на убедљив начин доказати истину, чак и ако се она наслушајује. Још је горе, што неким сведоцбама није одмах на први поглед јасан смисао, па су их разни расправљачи схватали и тумачили различито. Најзад, ту се има посла и са шакљивим верским питањима. Од њих се не може побећи. Јер извори изречно сведоче и о њима и намећу нам их. Међутим, при расправљању таквих питања, обично свака кука себи вуче. Тако је било и у овом случају. Неки су чак и сасвим јасне изворне сведоцбе навртали у корист своје вере и цркве. Свему томе треба додати још и велику специјалну литературу, која је до данас веома нарасла.

Желећи да у садашњој светосавској години и сам нешто приложим у спомен тога нашег великана, а налазећи да је он од нас заслужио нешто више од дужих или краћих некролога, подухватио сам се, да цео горњи сплет питања ја размрсим, јер нови резултат који овде износим, назирао сам још одавна на основу делимичног познававања материјала. Али морам признати да се не бих на то одаважио, да сам само могао унапред предвидети, колико је дуг, стрм и пун свакојаких препона, пут који томе резултату води; колико је компликована аргументација, којом га имам оправдати, и колико ће ме времена и труда стати, да разне тешкоће разрешим, док до њега не дођем, и да после, све што сам нашао, у целину повежем и изложим. Дао бих место овог прилога неке друге, које сам намеравао да заједно с њим дам, а који су за сад изостали, јер нисам стигао да и њих израдим.

Пре него шео пређем на ствар, нека ми је допуштена још само једна напомена о мом ставу према горепоменутим верским питањима. Ја не мислим овде „спасавати“ ни Стефана ни Саву. Не бих то чинио, ни кад би им требало. Но, по мом нахођењу, то њима и не треба. Видеће се већ, да нарочито Сави то баш ни мало није потребно. А ја држим, ни Стефану. Јер, шта је он радио као државник и политичар, то је једно. Сличних примера ми имамо и за извесне католичке владаоце, па и за неке католичке прелате, шта више и за саме поједине папе, у временима кад је Византија била прва хришћанска сила. Шта је пак Стефан у вери срцем осећао, и за коју је

он веру и цркву стварно делао, то је друго. О томе нам је и он сам доста казао у свом житију свога оца, првог православног српског светца. То је он доказао, и кад је умро као православни монах. А види се се то и иначе из његове делатности. Још мање ја овде Стефана, због неког његовог верског греха, намеравам да потцењујем, као што је то учињио Руварац. Напротив, моје је уверење, да је то био један наш одличан владар, достојно семе Немањино, као год и млађи му брат Сава. Он је много наследио од политичког дара свог оца. Стари Немања је боље од Руварца оценио тог свог сина, кад је њему, а не старијем Вукану, оставио рашки великојупански престо. А боље га је од Руварца оценио и некадашњи сабрат Руварчев из Хиландара, јеромонах Доментијан, кад га је, уз Немању и Саву, али не и уз Вукана, назвао трећим светиоником Српства. И заиста, Стефан је бар у два маха умео извући и себе и своју државу из најтежих бура. А затим је своју државу направио и краљевином.

Прећимо сад на саму ствар. Да видимо, шта о томе кажу извори.

Што се тиче извора, сви домаћи српски извори, почев још од првих десетогодишња после Стефана и Саве, сведоче једногласно, да је архијепископ Сава збиља крунисао брата. Тако сведочи већ први животописац Савин, горепоменути Доментијан, средином XIII века, то јест само двадесетак година иза Савине смрти.¹ То исто понавља и његов китњasti прерађиваč са раскршћа XIII и XIV века, хиландарски јеромонах Теодосије.² Тако пишу и стари српски родословци и летописци.³ А тако кажу у неким својим записима, који су до нас дошли, и три стара српска архијереја, наиме будимаљски епископ Теофил још 1252. г., Григорије II епископ рашки 1305. г., и

¹⁾ Доментијан, Живот св. Саве, изд. Даничић, Београд 1865, стр. 245 и д. Исп. Jagić, Kritički dodatci (из петрогр. рукописа), Starine V (1873) 8–21.

²⁾ Теодосије, Живот св. Саве, изд. Даничић, Београд 1860, стр. 141 и д. Исп. превод М. Башића, Старе Српске Биогреје, Београд 1924 (= Српс. Књ. Задр. XXVII, Бр. 180), стр. 191 и д.

³⁾ Стари Српски Родослови и Летописи, средио их Љ. Стојановић, Београд 1927 (= Зборник Српске Краљ. Акад. за Историју, Језик и Књижевност Српског Народа, Прво Одељење књ. XVI), стр. 24, 26, 27, 44, 47, 59, 104, 176, 192, 194, 198, 282 (Бранковића летопис).

пећски архијепископ Никодим 1319 г.; па сем њих, и миљевски монах Герман у запису од 1295 г.⁴

Али, по свима тим домаћим српским изворима, Стефан је први и једини пут крунисан од архијепископа Саве, и тек му је архијепископ Сава издејствовао и краљевску круну, преида се ти извори не слажу, одакле му ју је издејствовао.

Међутим, ми имамо и о једном и о другом од ова два питања и друкчијих сведоџаба.

Да изложимо најпре, како у појединостима гласе сведоџбе домаћих српских извора.

I

По Доментијану, Сава је крунисао брата, тек пошто га је, по свом посвећењу у Никеји за првог српског архијепископа и повратку отуда у Србију, исцелио својим молитвама од тешке болести, од које га је затекао да лежи; пошто је затим, заједно са њим, довршио и украсио новоподигнуту српску архијепископску цркву, односно манастир, Жичу; пошто се у Студеници поклонио гробу очеву и запопио своје прве попове и ђаконе; пошто је своју дијецезу изделио на епископске епархије; пошто је за њих рукоположио у Жичи своје прве епископе и разаслао их сваког у своју епархију са потребним им законским књигама које је, у преводу са грчког, донео из солунског манастира Филокала, ради чега је, на повратку из Никеје кући, свратио у тај манастир, и тамо се због тога дуже задржао; пошто је — опет у Жичи — посветио од својих ученика протопопе, и испратио их у народ, да венчају невенчане (богомиле), и да под њихово родитељско окриље приберу њихову, у дотадашњој безбрачности рођену и тамо-амо растурену, децу; у кратко, пошто је потпуно организовао своју новостворену независну и православну српску архијепископију; и најзад, пошто је, после свега тога, Стефану израдио краљевску круну, и то од рим-

⁴⁾ Стари Српски Записи и Натписи, скупио их и средио Љ. Стојановић, I—VI, Београд 1902—1926 (= Зборник С. К. Акад. за Ист., Јез. и Књиж. Српс. Нар., Прво Одељ. књ. I—III, X—XI, XIV), Бр. 1029, 38, 52, 5543. 'У запису Бр. 38, „епископ рашки Григорије други“ не значи ваљада, да је то био епископ рашки Григорије по имени други, него по рангу други, одмах иза зетског епископа. Гл. рангисту епископија, установљених од св. Саве, у запису Бр. 302.'

ског папства, а преко свога новорукоположеног епископа Методија! О том тако необичном делу Савину Доментијан прича ово:

„О посланству преосвећенога у град великога Рима: Затим он (то јест архијепископ Сава после изведене организације своје архијепископије), избрав од ученика својих благоразумна мужа, свеосвећеног епископа Методија, посла га у Рим ка прехвалним апостолима Петру и Павлу и ка великим наследнику на престолу тих светих, папи велике римске државе, па им (то јест апостолима) даде благослов, подобан њиховој светости, наиме, на похвалу им, драгоцену кандило, необично уметнички израђено, које и данас стоји у гроба Св. Петра и Павла, да би и они благословили његово отачество, и да би својом благодаћу венчали благоверног наследника на престолу његова отаства. И написав посланицу великим наследнику на престолу та два света и славна апостола, папи, и известив га о неутајеној благодати којом је и сам био богом венчен (то јест у Никеји за првог српског архијепископа), замоли га да му пошље благослов од двају светих апостола, и венац (то јест круну), благословен од њега самог (то јест од самог папе), како би венчао брата свога на краљевство по првом краљевству отаства им, у коме се и отац њихов по божијем промислу родио, у области Диоклитији, која се ис-прва зове велико краљевство. А бог који је у свачем давао силу и успех љубљеном слузи свом, и који је испуњавао све његове молбе небеске и земаљске, нареди по духу светом и томе наследнику на престолу двају светих апостола, да истинском испунитељу његових (то јест божијих) светих заповести пошље богом благословени венац, како би и његов брат по крви био богом благословен и венчен, и како би се они обожица прославили још овде на земљи пре онога дана великога. — О доношењу светог венца из римске државе: И би донесен благословени венац у његово отачество. А преосвећени, примив га, прослави благодетеља свога (то јест бога) за сва добра његова“.

Кад се све то срећно свршило, архијепископ Сава је, по Доментијану, закраљио брата у жичкој цркви. Доментијан описује и цео црквени обред Стефанова венчања на краљевство, како је обављен од Саве. Описује га овако:

„О венчању благовернога краља кир-Стефана преосвећеним кир-Савом: И призвав благоверног брата свога, превеликог жупана кир-Стефана, у велику архијепископију, звану Жичу, у рукотворни му манастир, и поступив по заповести небеснога строитеља и свога благодетеља, преосвећени кир-Сава одржа по обичају обноћно стојање, па обострано прослави свога прославитеља, с једне стране појањима благогласним, а с друге срдачном скрушенашћу, приносећи жртву једини јединоме на душевном олтару срца скрушенога које бог никад не уништава. И приредив у богопогодни час свету литургију, и узев по великом исходу свете литургије свети венац у великом светилишту, венча благоверног брата свога и помаза га духом светим на краљевство, како би се звао самодржавни господин кир-Стефан, краљ свих српских земаља и поморских“.

И по Теодосију је архијепископ Сава крунисао Стефана за краља у Жичи, и то тек пошто је био готов с организовањем своје архијепископије и са довршавањем и украшавањем Жиче. Али, не и пошто је Стефану испослоао краљевску круну од римског папства преко свог епископа Методија. Теодосије је Доментијанову причу која се на то односи, изоставио. Но он то, нипошто није учинио зато, што у њу није веровао, пошто он иначе готово у свему верује Доментијану, него из једног сасвим другог разлога. Он, наиме, није живео, као Доментијан, у доба цариградског латинског царства и папске надмоћности у хришћанском свету, него у мало доцније доба обновљене Византије и поновне полемике православних против Латина и њихове вероисповести. За њега, дакле, римски првовештеник није био, као за српског православца XIII века, Доментијана, „велики наследник на престолу двају светих апостола“, па чак ни „папа велике римске државе“, него само глава латинских „јеретика“.⁵ За њега, према томе, ни краљевске круне, дароване од папства, нису биле „свете“ круне. А онда је разумљиво, што је он горњу Доментијанову причу, ма да свакако у њу није сумњао, задржао само за себе, не жељећи даље препричавати, да је Немањићска краљевска

⁵) Теодосије говори о „латинима“ (римокатолицима) као о јеретицима на више места, напр. на стр. 151, 158 итд.

круна, као год и круна некадашњих српских краљева Војислављевића у Зети, дошла из папског Рима, најмање пак, да ју је отуда измолио сам оснивач српске православне цркве и њен велики светац Сава, преко свог православног епископа Методија.

Место Доментијанове приче о свему томе, Теодосије прича једну сасвим другу, која је њему и српским читаоцима његова времена више годила, па њоме замењује Доментијанову. По тој његовој причи, архијепископ Сава је, као и његови наследници позније српске краљеве, венчао брата Стефана у Жичи на краљевско достојанство само с благословом општег српског држavnог и црквеног сабора, и према томе, само с краљевском круном, створеном по његовој самовласној и саборској вољи. Ево те Теодосијеве приче:

„А кад ускоро би свршена велика црква у Жичи са свима достојним лепотама, заповеди свети архијепископ брату самодршцу Стефану, да тамо дође са великашима и свима благородницима. И одмах овај пошље заповести свима властима државе своје, које сазиваху ипате и војводе, тисућнике и сатнике, мале и велике. А свети архијепископ сазове опет своје епископе, игумане и све црквене службенике, и сви се сабраше у великој цркви у Жичи, у архијепископији. А кад сабор би врло велики, свети, посадив се с братом самодршцем на престо првосветитељства, рече сјајно о узроку сабора и о себи, говорећи: Знадосте и чусте раније о првом и другом бежању мом од вас у пустињу, и како, колико год има лепота овога света, не претпоставих их божијој љубави, нити што од видљивих добара на земљи сматрах за срећно, сем да молитвама приањам богу. Али ипак вас ради, суплеменикâ ми, оставил свету и слатку ми пустињу. И не дођох да потражим ништа више до душа ваших. Тако рећи, ради душа ваших и душу своју омрзох, сећајући се старих светих који, осећајући срцем о својим суплеменицима, говораху богу: „Ако спасаваш, спашћеш људе ове; ако ли пак не, то испиши и мене из књига које написа“. И опет: „Изабрах сам да будем анатема од Христа‘ због браће моје који су по крви Израилћани“. Њима подражавајући, и саосећајући са вама, ради вашега спасења, велим, презрех и своје спасење. Али, ако ме послушате, те узаконим нешто добро у богу међу вама, вашим спасењем и присвајањем к богу још више ћемо стећи и удвостручићемо,

нити ћемо изгубити наше спасење. Тога ради молим вас, да будете послушни о свему, кад вам што кажем о богу у вашу корист. Ево вас је господ бог ваш молитвама својега угодника, светог и пречасног оца Симеона, утврдио, умножио и распространио. Многи су међу вами начелници власти, ипати и војводе, многи су жупани мали и велики. Није лепо, да онај који вами у богу влада, по достојанству власти буде и зове се с вами једним именом (то јест „велики жупан“), него, као што се ја вас ради поставих свлашћу свештенства и за главу цркве у богу, тако исто и онога који у богу влада народом, треба украсити венцем царства (то јест владајачким). И кад ово буде, изговорићемо вам и друго обожијој благој вери и спасењу вашем. А кад ови чуше, како је његова реч блага и осећајна према њима, поклонише му се с радошћу и говораху: Од бога си нам послан, и како говориш божје речи, послушајмо те о свему.“

Одатле се види и смишој једног мало доцнијег Теодосијевог тврђења, по коме је краљ Стефан на самрти рекао: „Краљевство није моје, него божије и светога господара и брата мојега који се трудио о њему; па као год што га је молитвама и благословом испрва дао мени, и сад нека га такође да ономе коме га бој учи.“⁶ Ту се, то јест, очевидно не подразумева, као што неки помишљају, да се архијепископ Сава за стварање, или управо за обнову, краљевства код Срба, трудио код римске курије преко свог епископа Методија, него да се око тога трудио у самој Србији — код српског сабора.

Свршивши повољно ствар са сабором, архијепископ Сава је, по Теодосију, одмах прешао на извршење самог крунисања Стефанова у Жичи. Теодосије пре свега каже, да га је Сава извршио „на празник Христа спаса и бога нашег“, што ће свакако рећи, на свакогодишњу славу Жиче Спасов-дан.⁷ Затим Теодосије описује само крунисање Стефаново, и то овим речима:

„И свети обави са свима у цркви свеноћно појање с молбама, па служећи са свима епископима и игуманима и с

⁶⁾ Теодосије, стр. 161.

⁷⁾ Теодосије, стр. 143.

многим свештеницима свету и божанствену литургију, узе у време кад треба освећивати, за венац одређеног брата, великог жупана Стефана, к себи у свети жртвеник, у све-гињу над светињама, и благословив га молитвама и молье-њем богу, препаса га и украси багреницом и бисером, и зенча часну главу његову венцем царства, и помазав га ми-ром, назва га у богу самодржавним краљем српским. А bla-городници и сви људи поклонише се, и молећи му од бога дуги век, говораху: „Нека буде, нека буде!“

Да је архијепископ Сава прво организовао своју ново-установљену архијепископију, разделивши је на епархије и поставивши у њима епископе, па да је тек затим крунисао брата, великог жупана Стефана, за краља и то у Жичи, тврде; заједно с Доментијаном и Теодосијем, и разни српски родословци и летописци.⁸ Али ни они, као ни Теодосије, не понављају Доментијаново казивање, да је Сава, по свршетку горњих црквених послова, тражио и добио за Стефана кра-љевску круну из Рима, и то преко свог епископа Методија. Уопште, ту Доментијанову вест не понавља после њега скоро више ни један други српски извор.⁹ Првобитни је, дабогме, за то разлог исти као и код Теодосија. Наиме, и за те су српске изворе, као и за Теодосија, Латини и њихов папа само јеретици.¹⁰ Троношки летописац, чак напротив, вели, да је Сава за крунисање Стефаново добио златну круну од пра-вославног грчког цара, и то још кад је од православног грчког васељенског патријарха посвећен за првог српског архијепископа!¹¹ Међутим, по неколиким нашим родослов-цима и летописцима, па и по Троношцу, Сава је, као и по Теодосију, закраљио брата по споразуму са сабором.¹²

⁸⁾ Напр., Стари Српс. Родосл. и Лет. изд. Љ. Стојановић, стр. 26, 27, 47, 59, 282.

⁹⁾ Колико знам., понавља је само скратилац Доментијанова Живота Св. Саве, изд. Љ. Стојановић, Споменик Српске Краљ. Акад. III, Београд 1890, стр. 65. Али, и тај скратилац каже, да је круна била дана Сави не само од папе, него и од осталих патријараха, т.ј. од православних.

¹⁰⁾ Напр. у Стари Српс. Родосл. и Лет., изд. Љ. Стојановић стр. 51 (азимити), 52, 117, 157, 159, 163, 165, 190.

¹¹⁾ Гласник Друштва Српске Словесности V (Београд 1853) 36.

¹²⁾ Стари Српс. Родосл. и Лет., изд. Љ. Стојановић, стр. 24, 27, 47, 282. Гласн. V. 36—37.

Много краће нас, нажалост, обавештавају о крунисању Стефанову, извршеном од архијепископа Саве, три горепоменута стара српска архијереја и миљешевски монах Герман у сачуваним нам њиховим записима. Тако, будимаљски епископ Теофил 1252 г. и рашки епископ Григорије II 1305 г. и Герман 1295 г. само кажу: „Овај благочестиви архијепископ и краљевство обнови и освети у српској земљи“. А пећки архијепископ Никодим 1319 г. само наводи, да је Сава, „сабрав као нека часна пчела од свих красних цветака мед, испунио своје отачество милинама свакојаким, украсив га и самодржавним венцем краљевства, утврдив га и правоверном вером, и почаствовав га и великим архијерејским достојанством“.¹²

У погледу хронологије Стефанова крунисања од архијепископа Саве за краља, само нам три од горњих извора дају неке податке, па и то несложне међу собом. Прва два су Доментијан и Теодосије, а трећи је Бранковића летопис. Пошто Доментијан и Теодосије приписују завладичење Савино у Ницији тамошњем патријарху Герману II,¹⁴ изабраном с јесени 1222 г.,¹⁵ а не како би требало, његовом претходнику Манојлу I, из њих би изазило, да је архијепископ Сава венчао брата, на краљевство тек ваљада 1223 г. Међутим, по Бранковића летопису, архијепископ Сава је то урадио још 1221 г., односно 6729 г. од створења света.¹⁶

Но у сваком случају, архијепископ Сава је могао закраљити Стефана тек после почетка 1220 г. Јер он је тек 1219 г. био посвећен у Ницији за првог српског архијепископа, и то, као што рекосмо, од тамошњег патријарха Манојла I. А тек се око почетка 1220 г. вратио отуда као такав кући и ту рукоположио своје епархиске епископе и остало свештенство. Докази су за то ови:

Пре свега, саборно писмо од маја 1220 г., упућено архијепископу Сави у Србију од охридског архијепископа,

¹³⁾ Ово је место у Никодимову запису (код Љ. Стојановића Бр. 52) мало оштећено. Али је ипак очевидно, да тај запис тако гласи

¹⁴⁾ Доментијан, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 219. Теодосије, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 131.

¹⁵⁾ Герман II није могао бити изабран пре септембра 1222 г. Јер из тога времена ми имамо једну повељу патријарха Манојла. I. Гл. Acta et Dipl. gr. ed. Miklosch et Müller IV (1871) 292 и д.

¹⁶⁾ Стари Српс. Родосл. и Лет., изд. Љ. Стојановић, стр. 282.

Грка Димитраја Хоматијана, од чије је охридске дијецезе Сава помоћу Никеје отграо православну Србију и начинио је независном архијепископијом под својом влашћу. То Хоматијаново саборно писмо гласи у српском преводу овако:¹⁷

„Димитрије, по милости божијој архијепископ Прве Јустинијане и целе Бугарске, и свети и божански сабор архијереја у његовој епархији, пречасном монаху и сину великог жупана Србије, господину Сави, благодат од бога и у духу светом поздрав.

„Давно смо чули о твојој часности, да си, оставивши своју земљу и родбину и цело очинско наслеђе, свет и све у свету, пригрлио монашки живот, и да си, отишавши на Свету Гору, постао такмац тамошњим испосницима.

„Но затим је глас разнео вест, да си се предомислио, и побио је величанственост твога прогласа. Рекло се, наиме, да је испосник Сава, оставивши Атон и обиталишта на њему, ударио натраг, вративши се у првањи живот. Да га је љубав према отаџбини заробила, уграбивши га из тврђаве Свете Горе, те се опет настанио у Србији, и да је испосника претворила у управитеља и стараоца земаљских послова и произвела га у посланика околним владарима, па је тако одбацио монашку повученост и помешао се у светске бриге и у светско славољубље, учествујући у гозбама, јашећи коње најплеменитије пасмине, водећи са собом многе слуге, шепурећи се на парадама и идући с раскошном и разноврсном пратњом. Да је, терајући даље тим путем, пожелео и достојанство јерархиско, па је, отишавши не знамо куда, и добивши то достојанство, поново дошао у отаџбину, проглашујући се величанствено архијерејем Србије. Па да је тамо рукоположио и многе архијереје, да ли неопределено за која места, или и на неким одређеним местима, не знамо. И да је, у кратко рећи, не само презрео монашке завете, него је и сам устав о црквеним стварима преврнуо.

„У та казивања о теби, пређашња и садашња, нисмо поверовали у потпуности. Не испитујемо, зашто си отишао из

¹⁷⁾ Дајемо овде свој превод тог писма, јер је Новаковићев превод у Српском Сиону 1905 г. на више места нетачан. Оригинал изд. Ritra, *Analecta sacra et classica spicilegij Solesmensi parata VI*, Рим 1891, стуб. 381—390. Прештампао га је А. Милијаракис у својој Историји царства никејског и деспотовине спирске (новогрчки). Атина 1898, стр. 646—649.

Свете Горе у Србију, и како си у међувремену проводио живот. Нисмо научили да истражујемо животе других, како би смо их корили, јер се то забрањује божијом заповешћу: Не судите, да не будете суђени.

„Али сматрамо да је наше да те упитамо, јеси ли се рукоположио за архијереја; како, и од које цркве; да ли у Србији, или од најсветијег патријарха цариградског. Зашто? Зато што, ако си постао митрополит по од старине принадлежном праву царевима, да одлучују о подизању града или епископије неке никога степена на виши митрополитски или архијепископски, о томе говоре канони халкедонског сабора 12 и 17, и 38 трулског. Али би требало, да си ти раније био епископ. Међутим, ти нити си био епископ, а ни царске одлуке уопште немаш, која би подржавала твоје рукоположење. Та где постоји царство данас, пошто сад многи владају по областима, а нико није сачувао неокрњено царско достојанство? Кад пак не постоји царство, какво основано оправдање имаш за потврду таквог свог достојанства?

„Ако ли си се у архијепископа исфабриковао у Србији кришом, познато ти је, као и сваком другом, да се Србија налази под престолом Бугарске, и да се архијереј Србије — Раса — рукополаже од архијепископа Бугарске. Према томе си се ти противно канонима опасао архијепископским достојанством, и постао си отмичар туђе нурије. И заборавио си се, учинивши себе из лакомислености одговорним за преступ против божанских канона, ваљано установљених од отаца, „и стога си“, по псалмопевцу, „навукао на се њихово проклење као хаљину“.

„Ако ли си пак, да истину кажемо, изabrao архијерејство ради ревности јеванђелске, требало је, по великому боговеснику Павлу, да не проповедаш јеванђеље онде где је Христос обзnaјен, како не би зидао на туђем темељу, него тамо где он није објављен, и где нису чули његова гласа, у ком слушају нико не би замерао твом рукоположењу, потеклом очевидно из апостолске ревности. Али Србија, хвала Богу, живује побожно и хришћански, ослоњена на темељ, положен од апостола, и пастирски надгледана од архијереја кога су јој дали оци. Према томе си ти ускочио у достојанство архијереја, не по ревности к јеванђељу, него из славољубивости, „па си га се на свој грех и опасност прихватио“.

„Истина је и то, да си затеченог, канонски постављеног, епископа Призрена тирански избацио из владичанства му, нагнавши га, јадника, да да оставку, како би се тобоже, под изговором оставке, зло сматрало слободним од одговорности, а одредио си, кога си ти хтео, и тако си излио на се до врхунца гњев канона“.

„Ако бисмо пак твојој жељи хтели дати места, требало је, о красниковићу, не ка неком другом, него ка поглавару Бугарске епархије као автокефалном, и ка његовим епархијским јерарсима, да прибегнеш и затражиш достојанство, па би та несумњиво добио „у потребном духу попуштања по одобрењу канонском“. Каква је пак неуредност наступила из твог рукоположења од другога лица у чин автокефалног архијереја, знају они који су потанко проучили књиге закона и канона.

„А да то очигледно докажемо, навешћемо дословце саме текстове божанских и светих канона (Следују цитати 35-ог канона апостолског, 2-ог канона II-ог васељенског сабора, 8-ог канона сабора у Ефесу, 13-ог канона сабора антиохиског и 12-ог канона халкедонског сабора, који говоре о онима који рукополажу, или се рукополажу, ван граница својих епархија).

„Кад тако свети и божански канони наређују, то онда, пошто нама не би личило да прећутимо ствар, кад се неуредност приказује тако очевидно, ево овим саборно објављујемо твојој часности, да, ако нам одступајући повратиш од вајкада нашој епархији принадлежна права која сад отми-чарски држиш, добро ћеш учинити, пошто би то значило, да се кајеш, и да си постао свесан неканоничности тога свог покушаја, па да се враћаш на пут којим су од вајкада твоји претци ишли, те ћеш зар и опроштај добити за своју мудрост. Ако ли пак останеш при свом дрском делу неодступно, и одржиш своју упорност презревши ово наше писмо, па сам себе учиниши подложним гоњењу канона, којим ти они и законите грозе са снагом права, ми те подвргавамо одлучењу од свете и живоначелне Тројице, и искључујемо те из заједнице верних, као преступника против заповести светих и божанских канона, и као нарушиоца и смутитеља црквеног устава, који су свети оци од почетка прописали. А на основу тога ће и они који опште с тобом, бити подложни истим казнама, па били у чину, или световнога реда и положаја“.

„За предаваоца пак овог нашег саборног писма избрали смо преосвећеног епископа Скопља, у Господу љубљеног нам брата и саслужбеника, господина Јована, како би и живим гласом ово што је написано, разјаснио твојој часности.

„Месеца маја, индикта 8“.

Већ се и само по себи разуме, да Савини поступци који су изазвали овај Хоматијанов протест, то јест, што се Сава у Никеји, тобоже противно канонима, дао посветити за автокефалног српског архијепископа, и ако је Србија од старине припадала охридској архијепископији, и што је, по повратку из Никеје кући, рукоположио ту низ нових епископа, док је с друге стране присилио на оставку, и протерао из владичанства му, Хоматијанова епископа Грка у Призрену, па је на његово место поставио свог епископа Србина — нису догађаји, много старији од самог протеста, односно, много старији од маја 1220 г. Не би ваљада Хоматијан, после таквих ствари које му је починио Сава, сувише дуго чекао, па да против тога протестује. Али он те догађаје и изречно назива „садашњима“, док међутим, за први долазак Савин из Свете Горе у домовину, то јест онда кад је Сава као јеромонах (архимандрит) пренео мошти очеве из Хиландара у Студеницу, и за тобожњи тадашњи Савин начин живота у Србији (његово јахање лепих коња, банкетирање ит.д.), каже, да су то „пређашњи“ догађаји. Према томе, поменути „садашњи“ поступци Савини нису, очевидно, нипошто ранији од 1219, а делимице ни од првих месеци 1220 г.

С тим се слажу и податци неких српских извора. У више српских летописа пише, да је Савино завладичење у Никеји било тек 1219 г., и да је оно обављено од тадашњег никејској патријарха Манојла.¹⁸ Истина, у другим неким српским летописима оно се ставља у раније године.¹⁹ Но из Хоматијана се види да су то погрешке. С друге пак стране, оно је код Доментијана и Теодосија, као што смо видели, датирано доцније, то јест у доба Манојлова наследника Германа II, иза-

¹⁸⁾ Да је Сава завладичен 1219 г., кажу код Љ. Стојановића напр. летописи на стр. 117, 169, 170, 174, 178, 182, 186, 194, 198, 202 и 282 (Бранковићев). А да га је завладично Манојло I, кажу напр. летописи на стр. 107, 176, 191, па и један родослов (Пајсијев), стр. 25.

¹⁹⁾ Изл. Љ. Стојановић, стр. 107 (1214 г.), 111 (1218 г.).

браног у јесен 1222 г. Али, да оно није не само ранији, него ни доцнији, догађај од 1219 г., јасно је опет из горњег протеста Хоматијанова, где се помиње не само тај догађај, него и следећи долазак Савин, као архијепископа, из Никеје у Србију ит.д. А још је то јасније из једног писма краља Стефана Првовенчаног римском папи Хонорију III од марта 1220 г., о коме ће бити речи мало ниже. Јер, по том писму, Сава је још у марту 1220 г. имао епископа Методија, што ће, да богме, рећи да је и сам још тада био архијепископ.

Нема, дакле, никакве сумње, да је Сава у Никеји добио автокефалност српске цркве и достојанство првог српског независног архијепископа управо 1219 г., а не пре или после тога, нити је иоле оправдано, што по неки још и сад помишљају, да је то само „по свој прилици“ тако, али да не мора тако бити.

Међутим, по Доментијану и Теодосију, он то у Никеји није добио ни лако ни брзо. Напротив, забавио се тамо око тога по-дуже времена, тим више, што је претходно имао да сврши с никејским царем Тодором I Ласкарем и неки посао који се гицо потреба манастира Хиландара, ради чега је Сава такође, а не само ради добијања српске архијепископије, био дошао са Свете Горе у Никеју²⁰⁾). Даље, по обадва поменута писца, архијепископ Сава се и на повратку из Никеје у Србију задржао уз пут доста дugo, и то прво на Светој Гори, па онда и у Солуну, нарочито у солунском манастиру Филокалу, где је „преписао (с грчкога превео) многе законске књиге, потребне његовој саборној цркви.“²¹⁾ Кад је пак најзад стигао у домовину, требало му је сигурно још прилично много времена, док је изделио земљу на епархије, рукоположио епархиске епископе и друго свештенство, довршио и украсио Жичу и т. д. Све је то, као што видимо, сасвим у складу са податцима из горњег писма Хоматијанова, према којима се Сава никако није могао рукоположити у Никеји за архијепископа, доћи отуда кући, и извести организацију своје архијепископије, пре почетка 1220 г.

²⁰⁾ Доментијан, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 217 и д. Теодосије, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 126 и д.

²¹⁾ Доментијан, Жив. св. Саве, изд. Даничић, стр. 222 и д. Теодосије, Жив. св. Саве, изд. Даничић, стр. 132 и д.

А онда је у складу и с тиме, да он све дотле није могао венчати Стефана за краља, него тек после тога.

И тако, дакле, по сведоцбама горенаведених српских извора о крунисању Стефанову, њега је заиста крунисао његов брат, архијепископ Сава, и то у Жичи; а, како излази из осталих горњих података, тек после почетка 1220 г.

II

Али, ми смо уједно видели, да је, по свима тим сведоцбама, Стефан крунисан за краља тек од архијепископа Саве, и ни од кога другога пре тога. Доментијан, Теодосије, а и разни српски родословци и летописци²²⁾ то, пре свега, тврде тиме, што пишу, да је Стефан, све до тог свог крунисања од архијепископа Саве, био непрестано, као и раније отац му, само велики жупан и ништа више, и да је тек од тада назван самодржавним краљем српским. Доментијан то тврди још и тиме, што прича, да је Стефану и саму краљевску круну издејствовао тек архијепископ Сава, и то од римске столице, а преко свог епископа Методија. Теодосије пак то тврди и својом причом о сазивању српског сабора ради одлуке, да архијепископ Сава изврши крунисање и проглашавање братовљево на краљевски степен. Најзад, то исто, очевидно тврде и горепоменута три стара српска архијереја и калуђер милешевски Герман, записујући нам, да је краљевство српско обновио архијепископ Сава или, да је своје отачество украсио самодржавним венцем краљевства.

Међутим, тако приказују ствар само горњи извори. Али, ми имамо о крунисању Стефанову за краља и друкчијих сведоца. Ево их:

Савременик Доментијанов, Тома архијакон сплитски, каже у својој (латински писаној) Историји солинске (сплитске) цркве, да је rashki велики жупан Стефан добио краљевску круну још 1217 г. — дакле, још у време, кад Сава није био архијепископ, него јеромонах (архимандрит); да ју је и тада добио од папства, односно од тадашњег папе Хонорија III; да ју је од њега измолио преко својих властитих посланика, посланих ради тога у Рим; и да га је том круном још

²²⁾ Стари Српс. Родосл. и Лет., изд. Љ. Стојановић, стр. 26, 27, 47, 282.

тада, а у неком ненаведеном нам српском месту и храму, крунисао за краља један од Хонорија нарочито за то у Србију јослани Хоноријев легат „побочник“ (a latere), то јест један римски кардинал.²³⁾

Томину сведоџбу понавља, под истом 1217 годином, и један доцнији латински извор, наиме млетачки дужд Андреја Дандоло из XIV века у својој Хроници венецијанској. Шта више, он још додаје, да је Стефан преко својих посланика измолио од Хонорија краљевски степен, тек пошто се најпре уженио Латинком, и то једном ондашњом сродницом самог јменованог дужда Андреје Дандола, познатом нам по имениу из других извора Аном Даноловом, и пошто се, по савету те своје нове жене, одрекао православља и пришао жениној латинској вери и цркви; и да је Хоноријев легат, кад је Хонорије после свега тога послао Стефану круну, крунисао, заједно са Стефаном, и ту његову нову жену Латинку или Илечанку за прву српку краљицу.²⁴⁾

Од ових допуна Данолових ка Томиној сведоџби, ноћност је, у сравњењу с Томином сведоџбом, само, да се Стефан уженио поново, и то поменутом Аном. А да се он, у вези с добијањем краљевске круне од папе Хонорија, покатолично, подразумева се између редова и код Томе. Јер од папства ју, дабогме, само католички или покатоличени владари могли добити краљевску круну.

Тома и Дандоло, и ако су странци, не причају у својим орњим сведоџбама никакве бајке, већ говоре истину. Јер, да је Стефан крунисан за краља још пре него што је Сава постао архијепископ, и то краљевском круном коју је, пошто је покатолично, добио од папства, потврђује и он сам у једном свом латинском писму папи Хонорију III, које је Хонорију јослао у време кад се Сава, као архијепископ, већ налазио у Србији, и то по оном истом Савином епископу Методију, преко кога је, по Доментијану, тобоже тек архијепископ Сава издејствовао брату краљевску круну од римске курије.

²³⁾ Изд. F. Rački, Загреб 1894 (= Monumenta spect. hist. Slav. serid. XXVI), гл. XXV, стр. 91. Тома датира Стефаново крунисање, о коме је прича, „у исто време“, кад је угарски краљ Андреја II крајем августа 1217 г. отпловио из Сплита са својом војском у свој крсташки рат у Палестину 1217—1218 г.

²⁴⁾ Изд. Migatorij, Scriptores rer. Ital. XII, стуб. 340 Е.

Ово нам је писмо Стефаново сачувано у Хоноријевим регестима за март 1220 г., што значи да је од тога времена.

Ево шта и како Стефан ту, у време Савина архијепископовања у Србији, а по реченом Савином епископу Методију, пише и поручује реченоме папи:

„Најсветијем оцу и господину Хонорију од римске столице, и васељенској цркви врховном поглавару, Стефан, по милости божијој крунисани краљ (tex coronatus) целе Србије, Дукље, Требиња, Далмације и Хума, клања се и изјављује најдубљу верност.

„Као год што вас сви хришћани љубе и штују и за оца и господара сматрају, тако и ми желимо звати се верним сином римске цркве и вашим, па молимо да изволите, да благослов и потврда божија и ваша над круном и земљом нашем буде увек на видику. И стога вам шаљемо нашег епископа, по имену Методија, с молбом да, што год ваша светост и воља буде по томе одлучила, изволите нама, по доносиоцу овога листа, писмом отписати.“²⁵⁾

Стефан је, дакле, и по овом свом писму, као год и по Доментијану, Томи и Дандолу, добио краљевску круну од папства, од кога ју је, уосталом, и раније једанпут тражио.²⁶⁾ Јер он у горњем писму моли од Хонорија, а не од неке друге власти, некакав понован, нама ближе необјашњени, божији и папски благослов и потврду за њу. Али ју је, према горњем писму, добио и крунисао се њоме, не, кад каже Доментијан, него пре марта 1220 г. И то поодавна пре тога. Јер он не би, одмах по пријему круне, молио, да му се она поново благосиља и потврђује. Добио ју је пак по цену приступања римској цркви. Јер без тога му је папство не би ни дало. А ни он се не би покатолично без получења круне. Што пак он сад у марту 1220 г. понавља Хонорију жељу, да се и у будуће зове верним сином римске цркве и његовим, то је очевидно зато, да би и Хонорије њему био волјан поновити божији и папски благослов и потврду његове круне и краљевине. У чему се имао састојати тај поновни благослов и потврда, о томе је можда Стефанов митроносни дипло-

²⁵⁾ Изд. Fr. Rački, Starine VII (1875) 55. Исп. Јиречек, Историја Срба, прев. Ј. Радонић I, Београд 1922, стр. 217.

²⁶⁾ Јиречек, Ист. Срба, прев. Радонић, I 211.

јата Методије носио засебно поверљиво писмо Стефаново, или е можда то требао усменим преговорима измолити од Хонорија, ја затим примити и папско писмено, којим се то одобравало.

Али, ако је Стефан добио од папства краљевску круну и био њоме крунисан за краља још поодавна пре марта 1220., и ако се, у вези с добијањем круне, покатолично — а то е несумњиво, кад тако каже он сам; онда је немогућно, да е њему ту круну издејствовао од римске курије тек архијепископ Сава преко свог епископа Методија, и да га је тек он крунисао том круном, него се све то морало свршити још пре Савина посвећења у Никеји за првог српског архијепископа. Јер пре свега, да би архијепископ Сава стигао, да и едно и друго обави још поодавна пре марта 1220 г., морао ћи он доћи из Никеје кући и ту рукоположити своје епископе, ја међу њима и Методија, још давно и давно пре марта 1220. Међутим, ми смо већ напред видели, да је он то учинио тек недавно пре маја, а камо ли пре марта, 1220 г. Према томе, Методије је и у мају, а још више у марту, те године био тако рећи тек јучерашњи епископ. Давно пак пре тога, он то није ни био. А онда, нити је он, као епископ, могао ош поодавна пре марта 1220 г. и отићи у Рим, и бавити се само довољно дugo до срећног завршетка преговора о добијању круне, и вратити се отуда натраг у Србију с круном; нити је архијепископ Сава затим, а опет поодавна пре марта 1220 г., могао крунисати брата том круном. За цео тај посао, архијепископ Сава је до поодавна пре марта 1220 г. имао и више мало времена, а његов епископ Методије ни мало.

С друге стране, да би архијепископ Сава могао одиграти ове улоге, морао би се, поред осталог, за то мало или ни мало времена и он, заједно са Стефаном, покатоличити и потинити се папству. И морао би то урадити, тек што је своју православну Србију ослободио од вековне црквене власти православних Грка, и начинио од ње независну православну црквену област. Јер иначе не би, дабогме, ни он добио од папства круну. Напротив, само би Стефану сметао при томе. Међутим, о некаквом, и то тако вратоломно брзом, покатоличењу архијепископа Саве ради Стефанове круне не може бити ни разговора. Јер, ево шта кажу извори о његовој вери: По Доментијану, архијепископ Сава је веровао и проповедао, да је свети дух, као и син божији, „такође изи-

шао од оца пре свију векова“ — дакле, само „од оца“, а не „и од сина (filioque).“²⁷⁾ По истом Доментијану, архијепископ Сава је и угарског краља Андреју II обратио у ту своју „праву веру“, коју је и у свом народу утврђивао.²⁸⁾ Можда је то легенда. Али је главно, шта Доментијан сматра за Савину веру. Опет по Доментијану, архијепископ Сава путује двапут у света места Истока. Али, он се тамо дружи и литургише само са православним грчким патријарсима и манастирским игуманима, монасима и свештеницима, а не и са латинским по тамошњим њиховим манастирима и црkvама. На против, он у Акру откупљује од Латина манастир св. Ђорђа.²⁹⁾ На другом од та два путовања, он иде преко јужноиталијанског Бриндизија.³⁰⁾ Али, не продужује пут и до Рима, на поклоњење тамошњем првосвештенику. Истина, он, по Доментијану, као што смо видели, општи и с њим. Али како? Као са наследником на престолу не само првоапостола Петра, него и Павла, и као са „папом велике римске државе“, то јест као са световним владаоцем; затим, као независан са независним, достављајући му своје посвећење у православној Никеји за првог српског архијепископа као свршен чин. Најзад, обраћа му се, не по некој својој црквеној потреби, него по државној, то јест ради Стефанове краљевске круне. И иначе, Доментијан казује о архијепископу Сави још пуно штошта друго, из чега се јасно види, да је, по њему, архијепископ Сава био и остао православан и никоме непотчињен српски црквени поглавар. А Доментијану се може у томе веровати. Јер он није, као Теодосије и доцнији српски извори, непријатељ Латина, нити их назива јеретицима, већ, напротив, зове папу „великим“ наследником на престолу оба света апостола, а и његов Рим и његову државу крсти као „велике“. Шта више, он прича, да је архијепископ Сава послao у Рим на гроб св. Петра и Павла драгоцену уметничко кандило, па и да је тобоже измолио Стефану краљевску круну од папе. Али, ако ипак нећемо да верујемо Доментијану, морамо ваљада веровати Савину супарнику, охридском архијепископу Хоматијану. Јер,

²⁷⁾ Доментијан, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 252.

²⁸⁾ Иста књига, стр. 251 и д.

²⁹⁾ Иста књ., стр. 262 и д. Исп. нарочито стр. 265 и д. Затим стр. 296, 302 и д., 304 и д., 308 и д., 310 и д., 312 и д., 325 и д.

³⁰⁾ Иста књ., стр. 298.

ао што смо видели напред, Хоматијан је, протестујући свом саборном писму против Савина архијепископства у Србији, уједно очито Сави и све друго, што је мислио да може рђавога рећи о њему. Но, да се архијепископ Сава покатолично, и да се са својом православном Србијом покорио папству, то му он ту не каже. А сигурно не би пропустио, да му баш то на првом месту баци у лице, само да је Сава „иста тако штогод урадио. Напротив, Хоматијан шаље Сави „благодат од бога и у духу светом поздрав“, и уопште с њим разговара као православни архијереј са својим једноверником. А и о Србији говори, да она, „хвала богу, живује побожно и хришћански“, што за православног Хоматијана може само значити, да живује у православљу. Истина, Хоматијан прети Сави искључењем из цркве. Али, дабогме, из православне. И не због вере, него зато што му је Сава, тобоже на насиљички и на противан канонима начин, одузео православну Србију од његове охридске дијецезе.

На супрот свему овоме, отац Рогошић наводи за тобожње Савино покатоличење и покорење папству у почетку 1220. г. ове „доказе“:

„Сава гради манастир Жичу. Теодозије прича, да је Сава са собом из Цариграда довео зидаре, мраморнике и сликаре, дочим фактично стање саме грађевине противуријечи Теодозијеву тврђењу. Ту наиме превлађују — вели стручњак Васић — елементи западњачке архитектуре, због чега је вјеројатно, да су је зидали приморски мајстори, који су били католици (Васић М., I. с. 157).“³¹⁾

„И Св. Сава је са својом браћом једнако осјећао“ (то јест тобоже латинофилски). „Католичке жупе у Дукљи и Приморју он с поносом зове својом „дједином“ (Гласник Друштва Срп. Словесности 8, 1856, 154). Сава моли од Римске Столице круну за свога брата Стефана — круну „Диоклије, која се отпурво зваше велико краљевство, где се по Божјем промислу, роди отац им (Доментијан, изд. Даничићево, 246). Сава је дакле био поносан са српском зетском државом, у којој је католицизам био државна вјера (Станојевић, Борба... VI;

³¹⁾ Fra Roko Rogošić — Makarska, Prvi srpski arhiepiskop Sava Petrova Stolica, Nova Revija VIII, Br. 3—4 (у помен свештеничког јубилеја Ћ. Св. Пија XI), Макарска 1929, стр. 372.

Марковић В., Православно монаштво и манастири у средње-вековној Србији, Срп. Карловци 1920, 32), а коју је Папа узвишио на част краљевства.“³²⁾

„Занимива је чињеница у старом српском сликарству, да је монах и архиепископ Сава на фрескама редовно представљан с обријаним тјеменом т. ј. с латинском тонсуром званом „тонзура св. Петра“ (Васић М., Прилози за књижевност... VI, 1926, 2, 245; П. Поповић, Фреско ктитора у манастиру Милешеви, ib. VII, 1927, 90). Такав Савин лик имамо у Милешеви сликан још за живота св. Саве (Петковић В., Из старог српског живописа, ib. VIII, 1928, 107). Српским историчарима, који, прелазећи преко Доментијана, сматрају Св. Саву занесеним источњаком и латинофобом, ова је чињеница неразумљива. Ову чињеницу лако схваћа једино онај, који се пренесе у XIII. вијек, када је у српској држави била претежнија католичка црква, а православна са данашњим пртуримским менталитетом није ни опстојала, па проматра Св. Саву, како се заједно са својом браћом Стефаном и Вуканом (хоће управо да каже, не „у друштву са Стефаном и Вуканом“, него „исто онако као Стефан и Вукан“) „обраћа Риму и подиже Србију и у кршћанском и у политичком погледу; како Сава са својим приморским католичким мајсторима гради манастире па и сједиште српског архиепископа Жичу.“³³⁾

„Свакако Доментијан свједочи, да је Сава по своме бискупу Методију... дојавио Римској Столици своје посвећење за надбискупа и да је молио Папин благослов т. ј. потврду: „Писа исто једну посланицу великому супрестолнику светих и славних Апостола, папи, исповједивши неутајену благодат, којом сам бјеше вјенчан, и проси, да му пошље благослов светих Апостола“. Доментијан вели „исповједивши“, па би човјек рекао, да је Сава дао неку исприку“ (то јест извиђење), „што је ређен“ (то јест рукопложен) „у Ницеји.“³⁴

„Савин ученик Доментијан зове св. Петра „врховъныи же Петъръ апостоль „(изд. Дан. 211. 255.), а Римски је Папа съпрѣстолникъ“ св. Петра. „Супрестолник“ значи етимолошки, који заједно на пријестолу сједи, али у Доментијана значи

³²⁾ Иста расправа, стр. 374—5.

³³⁾ Иста расп., стр. 377--8.

³⁴⁾ Иста расп., стр. 381.

„наследник“ на пријестолу. Стефан је супрестолник оца свога Немање (Јагић, Критични додаци животу св. Симеуна и св. Саве. Старине V, 9. Ријечи „и до данас важне за историјску вриједност Доментијана). Према томе ученик Савин Доментијан признаје Петра врховним апостолом, а Римскога Папу његовим наследником. То је одраз мишљења његова учитеља наставника Србије, првог српског архиепископа Саве. Зато овај, у знак своје подложности Папи као врховном поглавици Цркве, и дојављује своје архиепископско посвећење и пита“ (то јест тражи) „Папин благослов.“³⁵

„Ако узмемо све ово у обзир, онда лако разумијемо, зашто грчки патријарх Герман II, о којем се говори, да је редио Саву за архиепископа, у своме писму римским кардиналима г. 1232. броји многобројне православне народе, али у томе набрајању Срба нема (Марковић В., Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији 90).“³⁶

„Данас српски историци, поводећи се за И. Руварцем (О главним моментима у животу Св. Саве, првог српског архиепископа. Летопис Матице Српске 208, 1901, 1—43), уопће нијечу, да је Сава судјеловао при круњењу свога брата. Да видимо, што нам кажу документи о томе. Први је извор Доментијан. Ево укратко, што он приповиједа: Сава се врати с Истока као архиепископ у Србију. Посвети неке ученике за бискупе и послала их у одређене бискупије. Обнови свету и праву кршћанску вјеру. Прокле безбожне херетике. Тада изабра између ученика умнога бискупа Методија и послала га у Рим к светим апостолима Петру и Павлу и њихову наследнику Папи. Послао је и достојне дарове. То је према петроградском рукопису једно скupoцјено фино израђено кандило, „које и до данас стоји надгробом преславних апостола Петра и Павла“ (ib. 227; cf. 261). Папи дојавља, да је посвећен за надбискупа и моли благослов. Пита благословену круну, којом ће окрунити свога брата на старо краљевство Диоклеје, где се родио њихов отац. И Дух Св. надахну наследника св. Апостола и послала му благословену круну. Петроградски рукопис додаје: „да уистину савршено буде благословено краљевство његове домовине, сваким правовјерјем служећи бес-

³⁵⁾ Иста распр., стр. 381—2.

³⁶⁾ Иста распр., стр. 382.

коначному царству Оца и Сина и Духа Светога“ („да въ истиноу съвршениемъ благословено буудеть кралевъство земліе отъчства юго въсакымъ правовѣриемъ слоуже бесконьчному царству“ и т. д. ib. 16.). Примивши Сава круну благослови свога добочинитеља папу, па у манастиру Жичи окруни свога брата.³⁷

„Круњење дакле обавио је Сава или асистирао је круњењу г. 1220. Можда је то било прије маја г. 1220, па кад је зато дознао Деметрије Хоматијан, то га је још више огорчило, па је протестирао против Савина посвећења и напао га као монаха политичара.“³⁸

Ето то су у главном „докази“ оца Рогошића. Но ми морамо од њих прво „опсиговати“ неке који садрже очигледне нетачности. Нема ни једног извора ни чињенице, који би допуштали, да неко „проматра Саву, како се заједно са својом браћом Стефаном и Вуканом,“ то јест у оном истом смислу као они, „обраћа Риму.“ Отац Рогошић мисли на Доментијана. Али, ми смо већ видели, да се, ни по Доментијану, Сава не обраћа Риму онако, како би хтео отац Рогошић. Даље, Доментијан, истина, „свједочи, да је Сава по своме бискупу Методију... дојавио Римској Столици своје посвећење за надбискупа,“ али не „да је молио Папин благослов т.ј. потврду,“ него само да је молио благослов од двају светих апостола, и краљевски венац благословен од самог папе, да њиме крунише брата. „Потврду“ је додао отац Рогошић. Доментијан, истина, „вели „исповједивши.“ Али нико на основу тога не „би рекао, да је Сава дао неку исприку, што је ређен у Ницеји.“ Јер „исповѣдѣти“ не значи „испричати се,“ то јест „извинити се,“ него, као што је и сам отац Рогошић превео, „дојавити,“ то јест „известити.“ „Савин ученик Доментијан“ заиста „зове св. Петра“ врховъныи же Петър апостоль.“ Али папа њему није „съпрѣстолникъ“ св. Петра, него и св. Петра и св. Павла. „Према томе ученик Савин Доментијан“, и ако „признаје Петра врховним апостолом“, не признаје „Римскога Папу његовим наследником.“ Ето какав је у Доментијана истински „одраз мишљења његова учитеља, наставника Србије, првог српског архиепископа

³⁷⁾ Иста распр., стр. 382—3.

³⁸⁾ Иста распр., стр. 387. Исп. и стр. 388.

Саве.“ Уосталом, ми смо тај „одраз“ већ видели из тога, што Доментијан каже, да је Сава исповедао, да св. дух произлази од оца, и да је у ту своју веру превео и Андреју II. А још ћемо боље видети тај „одраз,“ кад дођемо на Доментијанову сведоцбу, по којој се Сава, зато што се Стефан покатолично ради круне, поново уклонио из земље на Свету Гору, и по којој је и св. Симеун, због Стефанова покатоличења, прекинуо истакање мира и вршење чудеса. Уосталом, у Доментијана се и иначе помињу Латини као страна и засебна вера од његове и Савине вере. Најзад, Доментијан не каже, да „примивши Сава круну благослови свога доброчинитеља Папу,“ него каже, да, примивши Сава круну „прослави благодетеља свога“ — то јест бога — „за сва добра његова.“ Као што се из свега овога види, и Доментијан је, као год и Сава, несумњив православац. И он као и Сава, сматра једино православну веру за „праву,“ а латинску за „неправу“. Само што он, као год ни Сава, неће о томе да се онако отворено изјашњава, као доцнији Теодосије и други доцнији српски извори. Јер, као што смо већ напред поменули, Доментијан пише у XIII веку, кад су Латини још у Цариграду, и кад је папство још и сувише моћно. Залуд, dakле, отац Рогошић „тонзурише“ и сиротог Доментијана, да би му из њега изашло оно што се њему свиди. Ето шта све од горњих „доказа“ оца Рогошића ваља „опсиговати“ као очевидне нетачности. А сад, шта остаје још од тих „доказа?“ Сава је зато био католик или полукатолик, што у његовој Жичи „превлађују“ вели стручњак Васић — елементи западњачке архитектуре.“ Али они „превлађују“ и у Немањиној Студеници. А ипак је Немању његов отац, кад се из Зете вратио у православну Србију или Рашку, крстio по православном обреду. И у западњачкој уметности „превлађују“ у извесним крајевима византиски утицаји. Ко ће из тога изводити, да су ктитори тамошњих уметничких споменика били православци?! И у данашњим српским богомольјама у Београду, Карловцима и т.д. има пуно западњачких елемената. Али зато ми Срби још нисмо католици. Друкчије се укрштају разне уметности и културе, а друкчије се мењају вере. Затим, Сава је и зато морао бити католик или полу-католик, што „католичке жупе у Дукљи и Приморју он с поносом зове својом „дједином.“ Но то је већ „доказ“ за

малу децу. Па онда, и зато је Сава био католик или полу-католик, што је у Милешеви насликан „с обријаним тјеменом т.ј. с латинском тонсуром званом „тонзура св. Петра.“ Али, ако је то заиста баш латинска „тонзура св. Петра,“ шта ћемо са православном Савином брадом и брковима и с осталим православним знацима „богоносног“ Саве на тој слици? Сем тога, Сава и Срби су још и зато католици и полукатолици, што никејски патријарх Герман II „у свом писму римским кардиналима г. 1232 броји многобројне православне народе, али у томе набрајању Срба нема.“ Но Герман у том свом писму за унију цркава свакако зато не помиње Србе, што они нису као Руси и Бугари, припадали само православној цркви Савиној, већ делимице и католичкој барској архијепископији. Али, и Сави и Србима је доста, што их у православне изречно броји Савин супарник Хоматијан. Што-пак отац Рогошић ипак каже, да је тобожње покатоличење Савино и Срба од пре маја 1220 г. можда Хоматијана „још више огорчило, па је протестирао против Савина посвећења и напао га као монаха политичара,“ сувишно би било о томе „доказу“ потрошити и једну реч. Оцу Рогошићу се може, и то са захвалношћу, признати само једно. Он је заиста доказао, да Сава није био латинофоб, и да у XIII веку, у доба четвртог крсташког рата, није већ ни у интересу своје земље могао бити. Али, да је Сава био латинофил и да су такви били и његови Срби све до XIV века, ту очевидну бесмислицу отац Рогошић није требао доказивати чак ни ради „утука.“

И тако, дакле, по горњем писму Стефанову папи Хонорију III од марта 1220 г., нити је покатоличеном Стефану могао израдити краљевску круну од папства тек архијепископ Сава преко свог епископа Методија, нити га је могао тек он крунисати том круном. То није могло бити не само због тога, што архијепископ Сава не би доспео да те послове сврши још поодавна пре марта 1220 г., како би то требало да буде по реченом писму; него ни због тога, што би се у таквом случају морао, заједно са Стефаном, покатоличити и архијепископ Сава, и то тако рећи чим би из Никеје стигао у Србију. А тако штогод је немогуће и замислiti, нити такву замисао допуштају извори. Према томе, у горњем писму Стефанову реч може бити само о Стефанову покатоличењу, добијању круне од папства и крунисању, које се десило у

време пре Савина посвећења за архијепископа, то јест још 1217 г., како сведоче Тома и Дандоло. Уосталом, и само је по себи јасно, да стварање католичког српског краљевства од стране Стефана и оснивање православне автокефалне српске цркве од стране Саве искључују једно друго. Та два догађаја, већ по духу свом, нису могла течи паралелно. Први је морао претходити другом. Како би се онда на основу горњег писма Стефанова Хонорију III смело закључивати друкчије?!

Но може мене неки уочљивији читалац запитати: Ти тако судиш не само на основу хронологије тога писма и Савина посвећења за архијепископа, као и Методијева рукоположења за епископа, него и на основу података о Савину православљу. Кад већ тако радиш, зашто нам онда ниси објаснио, како је могло бити, да покатоличени Стефан, три године после свог покатоличења, добијања круне и крунисања од 1217 г., то јест у марту 1220 г., кад је православни Сава већ у велико архијепископовао у Србији, не само напише папи Хонорију своје горње писмо, у коме му се клања као „најсветијем оцу“ и „васељенској цркви врховном поглавару“, и назива се „верним сином римске цркве и његовим“, па му уједно изјављује и жељу да и даље то остане, и чак га моли за некакав нов божији и папски благослов и потврду своје круне и земље; него и да такво писмо пошље Хонорију у Рим по Савином православном епископу Методију; и, шта више, да православни Методије тамо води с Хоноријем преговоре о том поновном божијем и папском благослову и потврди Стефанове круне и земље? Како се православни архијепископ Сава могао уопште сложити с таквим поступком свог покатоличеног брата краља и са таквим изасланством свог православног епископа, „благоразумног мужа“ Методија? Зашто православни архијепископ Сава није захтевао од свог покатоличеног брата, да овај целу ту ствар сврши преко неког католичког епископа из католичке барске архијепископије? И кад Сава то није учинио, зар онда ипак нема мало права отац Рогошић — ако не, кад каже, да се Сава покатолично истовремено са Стефаном — а оно бар, кад уопште тврди, да је архијепископ Сава нагињао више католичком латинском Западу, него ли православном грчком Истоку, и да је био латинофил и полукатолик? Али, то се питање тиче времена

после крунисања Стефанова од 1217 г., па ћу ја на њега одговорити, кад будемо дошли на та времена. А сад да наставимо са прегледом сведоцаба, из којих тако исто, као и из горњег писма Стефанова Хонорију III и из Томине и Данолове сведоцбе, излази, да Стефану није краљевску круну из Рима измолио тек архијепископ Сава преко свог епископа Методија, нити да га је тек он крунисао томајући руном, већ да се све то дододило још пре него што је Сава постао архијепископ, то јест још 1217 г.

Занимљиво је, да тако нешто излази и из једне сведоцбе самог Доментијана, који иначе, као што смо видели, сасвим обрнуто сведочи о целој ствари. Ево те Доментијанове сведоцбе:

Извесни у свом житију св. Саве, како је Сава, још док се као јеромонах (архимандрит) испаштао на Светој Гори, пренео у своје време — ваљада 1205 г.³⁹ — и то на молбу Стефанову, свете мошти оца им из Хиландара у Студеницу, и тако се, први пут после свог бегства са двора очева у светогорску пустињу, вратио отуда у домовину; како су на његове молитве, мошти св. Симеуна стале и у свом студеничком гробу, као и пређе у хиландарском, истакати миро и вршити исцељења и друга чудеса; како је он, опет на молбу Стефанову, остао и даље у Србији, и постао игуман студенички; и како је ту провео више година, слажући се најлепше с братом, и чинећи му свакојаке драгоцене услуге, не само у црквеним, него и у државним пословима; Доментијан затим прича, да је Сава, ма и против воље Стефанове, дао оставку на своје игуманство у Студеници, и поново се повукао на Атон, одакле ће после (1219) отићи у Никеју ради свог посвећења за првог српског архијепископа. Осим тога, Доментијан ту каже, да је, одмах по Савину одласку у

³⁹⁾ О „години преноса моштију св. Симеуна из Хиландара у Студеницу“ ја сам расправљао у „Богословљу“ I (1926) 67 и д. Ту сам доказивао, да Немањине мошти нису никако могле лежати у хиландарском гробу читавих осам година од Немањине смрти 1200 г., како пише у животу св. Симеуна — Немање од св. Саве, и да их, према томе, Сава није отуда пренео у Студеницу чак 1208 г. него раније. Сад помишљам, да тих осам година ваљада значе осам година од Немањина доласка на Свету Гору и од оснивања Хиландара 1197 г., и да је, дакле, Сава пренео очеве мошти из Хиландара у Студеницу 1205 г.

његова стара светогорска боравишта, и св. Симеун престао са дотадашњим истакањем мира, и уопште са својим чудотворством; да се Стефан због тога веома узнемирио, и навалио позивати брата натраг, али узалуд, јер се овај тобоже није могао одвојити од својих светогорских саиспосника; да је најзад Стефан написао брату Сави и писмо, у коме га је, извештавајући га о љутњи св. Симеуна, и приписујући је гресима својим и своје земље (Стефан као „нашим гресима“), опет молио и преклињао, да се добровољи и дође кући, не би ли се и св. Симеун поново умилостивио према њему и његовој земљи; но да се Сава ни сад није хтео одазвати брату, већ је само, смиловавши се напослетку на њега, послао свом мртвом оцу у Студеници, по свом ученику, попу Иларији, једну своју посланицу, замоливши га као свог некадашњег духовног сина, да ипак попусти од своје срџбе; и да се тек тада св. Симеун опет откравио, и обновио своје изливавање мира и своје вршење чудеса.⁴⁰

Ово исто, само са новим појединостима, из којих се боље разазнаје узрок поновног одласка Савина из Србије на Свету Гору и љутње св. Симеуна, а и са тобожњим текстом посланице Савине св. Симеуну у Студеници, додао је Доментијан и на крају свог житија св. Симеуна, које је саставио бар десет година доцније него ли житије св. Саве, и у ком је прерадио житије Симеуново од Стефана Првовенчаног. Може се, дакле, рећи, да је то управо Доментијанов додатак Стефанову житију св. Симеуна. Што Доментијан ту говори о целој ствари мало отвореније него ли у житију Савину, свакако је зато што су Латини тада већ били изгубили Цариград, па се Доментијан осмелио да мало више „пусти језик“ против њих. А можда и зато, што је српска краљица Латинка, Ана Данолова, тада вељда већ била мртва. Морамо овде донети скоро цео тај важни Доментијанов додатак, и ако је дугачак. Ево како он гласи на данашњем нашем језику:

„А пошто је после свих тих чуда (то јест св. Симеуна, пре поновног одласка Савина на Свету Гору) прошло много времена; и пошто је дошло до распре („и пореченију

⁴⁰) Доментијан, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 213 и д.

бывьшоу⁴¹) између оба мила брата (то јест између Стефана и Саве); и пошто је богоносни кир-Сава отишао у своја уобичајена обиталишта у Свету Гору; ма да га је овај светионик (то јест Стефан) много и често молио да дође у своје отачество, не послуша га и не оде. Па ма да је он дуго тамо пребивао, и ма да га је наследник на престолу светог Симеуна, његов мили брат, с великим молбом звао к себи, да дође у своје отачество, не оде, не могући се раздвојити од богоносних садругова и служитеља ангелских. Једном пак приликом, написав (то јест Стефан) писмо, посла му га, говорећи: „О преподобни, о богоносни, о светодушни, о земальски ангеле и небесни човече, какво се ово чудо створи у нас? Јер, од како је твоја преподобност отишла од нас, и свети господин наш, свети Симеун, одврати лице своје од нас, и дар уобичајене благодати светог духа и погледи светитељеви не бише више видни с нама, и извор благомириснога мира светитељева преста због грехова наших, и прељубазну утробу милости своје затвори од нас господин наш свети, да ли, што није више овде с нама, или, што отиде опет с тобом у уобичајена пребивалишта Свете Горе; или, ако је и овде, а оно због грехова наших не слуша нас који му се молимо. Него молим твоју светињу, о прељубазни души мојој, љубитеља ради Христа твога немој и ти презрети бол срца мoga, које према теби беше пуно љубави од почетка, истинити слуго Христов, и прељубазни оцу и сину и светом духу, и по благодати суврсниче овога светитеља; већ, колико год имаш слободе према господару своме Христу и према преподобном оцу нашем, пожури се на помоћ нашу. Јер, знајући, да је рука милосрдног дуга, и да много може молитва праведног поспешити на добро, и да благодат божија може одолети небројеним грехима нашим, Христом, истинитим Господом нашим, убеђењ буди и пречистом његовом мајком, и зарад молитава преподобнога, па по првашњем обичају учини с нама мило-

⁴¹) Даничић је штампао „по реченију“, то јест као две речи. Но, као што ћемо одмах видети, ту треба да стоји и по смислу, а и према једном другом рукопису, апсолутни датив „и пореченију бывьшоу“.

срђе твоје, и посети нас многообразном љубављу својом, и дођи к нама, о пробогати очевом славом небесном; и дођи к нама, саборниче ангела и преподобнима равноступниче; и дођи к нама, о боголепни, славом оца небесног украшен; те да-ако би господар наш Господ, твојим доласком и молитвама ти светим, презрео грехе наше, и просветио лице своје на нас; и да-ако би преподобни господин наш свети благосрђа утробу своју затворену отворио, па да задржано своје милосрђе опет излије на нас богатом својом милошћу“.

„Овај пак преподобни опет га не послуша, не могући се одвојити од сладости ангелске, од пречисте Богородице и од избраног станишта њеног Свете Горе. Но ипак, умилосрдив се много зарад Христа и ради пречисте његове матере, и зарад молитава светитељских, место себе посла једног од ученика својих, попа Иларију, написав писмо великому чудотворцу, живом и по смрти, богоносном Симеуну, оцу своме, на посвједочење истинске послушности светога суврсника му, и то написав му овако: „Писмо ово није се утаило твојој светињи, и сузне молбе твог љубљеног чеда пред тобом су поново, и заклетва коју си дао мени (то јест као свом духовном оцу) Христом истинитим Господом нашим и пречистом његовом мајком, и твојом светом молитвом, о преподобни; па ако и нисам телом с тобом, но Христом светим увек пред светињом твојом стојим са слободом, о богоносни. Тога ради опет сад, молећи ти се, молим твоју свету преподобност, ако ко тамо није извршио вољу твоју и моју па ако сам, по речи господњој: „ја и отац једно смо“, и рекао светињи твојој: „као год што он не послуша мене, и ти такође не послушај, кад се он моли теби;“ ипак, нека до сада буде доста казне. Него сад опет и опет, и још и још, и више, и опет молим твоју светињу: Задржано милосрђе своје и богату милост своју, дану ти од Христа, љубитеља твога, то јест миро благомирисно, по молби слуге твога и љубљеног чеда твога које се већма од свих трудило око твоје светиње, на реч моју излиј богато на чеда твоја, да, помазавши се, како су навикли, твојом милошћу, познају своју немоћ и благодат даровану нама од Господа. И не одвајај се од мене,

оче свети, докле год постојим, овде и тамо кроз бесконачне векове, амин.“

Доментијан за часак прекида ово излагање, да би и од своје стране истакао, колико су св. Симеун и његов син, који му је постао духовни отац, св. Сава, били нераздвојни и за живота и по смрти, и колико су у свему услишавали један другог, на посведочење чуда оба та светитеља. Затим на kraју каже:

„А посланик (то јест поп Иларија) доспе у земљу отаџства његовог (то јест Савиног), па дошавши милом брату његовом, великим наследнику на престолу светог Симеуна, исприповеда му све односно преподобног (то јест Саве), и шта му је овај рекао, да уради, и како носи писмо светом Симеуну. Он пак, велики богољубац, не пусти га, да раније иде с писмом ка преподобном (то јест св. Симеуну), него задржав га, оде и сам ка раци светитељевој, па приреди уобичајена славословља и обноћно стојање. А кад се свршише јутарња појања, послани ученик богоносног кир-Саве, одслужив свету и божанствену литургију, учини по наређењу преподобнога трисвето над раком богоносног оца Симеуна, и прочита му писмо богоносног кир-Саве. И кад се сврши молитва, у тај час приспе дух свети с речју богоносног кир-Саве, и велики чудотворац, свети Симеун, отац наш, ненадно од некуда, као заједно с истом речју, приспе. И по првањем обичају, света његова рака изли обилна исцељења чедима свога отаџства, и више од првањег обичаја преголема чуда учини, и сву цркву свету намириса, и сва чеда своја помаза миром благомирисавости. И предобро разуме овај богољубац, владајући на престолу очеву, да већма бог љуби једног праведника, и да га слуша више, од целог света грешника. И прослави бог онога који даде власт и слободу обојици слугу својих, прослављајући се светцима својим преће и сад и кроз бесконачне векове, амин.“⁴²

Пошто је, према овом Доментијановом додатку ка житију св. Симеуна од Стефана Првовенчаног, дуго времена после свих чуда св. Симеуна у Студеници, о којима нам

⁴²⁾ Доментијан, Живот св. Симеуна, изд. Даничић, Београд 1865 (заједно са Жив. св. Саве), стр. 111 и д.

прича Стефан, а по њему затим то препричава и Доментијан⁴³, дошло између Стефана и брата му, тадашњег игумана студеничког, јеромонаха (архимандрита) Саве, до неке распре; а последица је те њихове распре био не само поновни одлазак Савин на Атон, него и престанак св. Симеуна са доТа-дашњим изливањем мира и осталим чудотворством; и пошто се, поред свих молби Стефанових, ни Сава није хтео умило-срдити да се опет врати кући, нити је св. Симеун хтео по-ново излити миро, ни чинити ма каква чуда, све док га Сава, и ако је при одласку рекао, „ако ко тамо није извршио вољу твоју и моју, ... као год што он не послуша мене, и ти такође не послушај њега...“. није једва намолио, „нека до сада буде доста казне“, и нека опет обнови своје прећашње истакање мира и творење чудеса: то одатле излази јасно, да Доментијан овде, као узрок не само Савиној распри са Стефаном и поновном Савином одласку на Свету Гору, него и лјутитом престанку св. Симеуна са истакањем мира и творењем других чуда, има у виду неке грешне поступке самог земаљског поглавара Стефана, које је он починио дуго времена пошто је св. Симеун почeo уопште и у Студеници изливати миро и правити разна чудеса, а који се нису свиђали ни једном од друга два светионика Српства -- ни живом Сави, ни мртвом св. Симеуну.

Међутим, речени грешни поступци Стефанови могли су настати тек после 1215 г. Јер, до 1215 г. Сава се несумњиво, још од свог доласка с моштима очевим из Свете Горе кући, непрекидно налазио, као јерманах и затим као игуман студенички, у Србији. А и св. Симеун је, још од како је, по преносу његових моштију из Хиландара у Студеницу, пролио и ту миро, и почeo и ту са својим чудотворством, продужио то ту да ради непрекидно бар до 1215 г. Да је све то тако, излази из тога, што три последња чуда св. Симеуна, с којима Стефан Првовенчани завршава свој горепоменути спис, а која су, по Доментијану,

⁴³⁾ „Дуго времена“ после „свих“ чуда св. Симеуна у Студеници, може, дабогме, значити само: „дуго времена“ још од како је св. Симеун стао чинити чуда у Студеници, наскоро пошто га је Сава ту пренео из Хиландара, а никако: „дуго времена“ почев од последња три чуда св. Симеуна у Студеници, о којима нам Првовенчани прича на крају житија свог оца, и која су, као што ћемо видети, из 1215 г.

такође претходила Стефановој распри са Савом, поновном одласку Савину на Свету Гору, и обустављању излива мира и чудотворства од стране св. Симеуна, спадају у 1215 г. Ево која су та три чуда:

По реченом спису Стефанову, његов брат, игуман студенички, јеромонах (архимандрит) Сава, ишао је као његов изасланик отпаднику Стефанову, Бугарину Стрезу, господару Просека на Вардару, да га одврати од напада на Стефана, који га је у своје време спасао од бугарског цара Борила, примио га к себи као сина, и извојевао му на управу „половину бугарске царевине“. Сава у свом посланству није успео. Али зато, на његове молбе, св. Симеун, као год што је то раније (1207) урадио св. Димитрије са рођаком Стрезовим, бугарским царем Калојованом, под зидинама свог града Солуна, одмах прободе злотвора Стреза. „И издахну усред народа злом смрћу, и смрћу чудном, тако да су се сви чудили томе.“⁴⁴ Прелазећи на друго од чуда св. Симеуна, о којима је реч, Стефан каже, да му је деспот епирски, Михаило I Ангел, док је он био заузет на другој страни своје државе, отео Скадар, и да му га, и ако га је за то молио преко свог посланства, никако није хтео вратити. Онда се Стефан обратио за помоћ св. Симеуну. А св. Симеун умоли свог старог заштитника, св. Ђорђа, да он сврши ствар. И гле, вели Стефан, св. Ђорђе „јавно такну у ребра игумана свога, Јанићија, усред српске земље (то јест у Ђурђевим Ступовима у Расу)⁴⁵, говорећи: Устани, проповедај величину моју. Јер сам ја послан од Господа да убијем Михаила Грка, који влада у драчкој страни. И одмах један од робова његових, уставши, раздроби га мачем на одру његову“.⁴⁶ Најзад, као треће и последње чудо св. Симеуна, Стефан прича ово: Против њега су се, као савезници, кренули угарски краљ Андреја II и латински цар цариградски, Хенрик Фландријски, у намери да освоје и поделе његову државу. На то је Стефан, на „празник Господа бога нашег, по пасхи славног и светлог

⁴⁴) Изд. Šafařík, Památky (изд. 2), стр. 22 и д. (гл. XVII).

⁴⁵) А ће, као што по неки пишу, игумана студеничког, Јанићија. Тада је студенички игуман био св. Сава. А сем тога, Студеница није манастир св. Ђорђа, него св. Богородице.

⁴⁶) Изд. Šafařík, Památky 2, изд., стр. 24 и д. (XVIII).

Васкрсења“ (то јест на други дан Ускрса),⁴⁷ дојурио с војском у Студеницу, да се и овом приликом помоли св. Симеуну за помоћ. У знак услишења молитава синовљевих, св. Симеун је тада, више него обично, источно читаву реку мириснога мира, и то не само из своје раке, него и из свог лика на зиду студеничке цркве. Видећи то, игуман студенички, Стефанов брат Сава, ка коме се Стефан вратио да узме и од њега благослов пре поласка на бојно поље, а коме беше наређено од св. Симеуна, да прати брата на његовом походу, крепио га је, да се ништа не боји веће силе својих непријатеља, јер ће их св. Симеун очевидно једне укротити као јагањце, а друге ће посрамити као беднике. И тако је, вели Стефан, заиста и било. Краљ Андреја, који је стигао први, одмах је Стефанду понудио мир, те се између њих све свршило дванаестодневним гошћењем и узајамним даривањем у пограничном српском граду Равну (Ћуприја). Хенрику пак, који је затим са својим вitezима провалио у Србију, и захтевао од Стефана на састанку у Нишу васалску заклетву, али је није добио, Стефан је затворио пролазе за повратак, и пустио га је кући тек на молбу краља Андреје.⁴⁸

Као што излази из разних извора, напрасна погибија Стрезова и Михаила епирског, и савезнички напад Андреје II и Хенрика Фландријског на Стефана, догађаји су из 1215 г.⁴⁹ Значи, dakле, да поступци Стефанови, који су се, по Доментијану, збили после тих трију чуда св. Симеуна, и који су озлоједили и Саву и св. Симеуна, тако да се један поново уклонио из отаџбине на Свету Гору, а други је прекинуо са својим дотадашњим точењем мира и са вршењем чуда, нису ранији од 1216/1217 г. Али, пошто је Сава — „дugo“ времена после њих, написао оцу из Свете Горе писмо, којим га је молио, да опрости Стефанду његове грехе, и да обнови своју мироточивост и своје чудотворство, а затим је 1219 г. отишао са Свете Горе у Никеју, то речени Стефанови поступци не само што нису ранији од 1216/17 г., него насу ни доцнији од тога; а Савино светогорско писмо св. Симеуну не

⁴⁷⁾ Тада је Стефан био код Саве у Студеници, а по Ускрсу се, као што тачно каже Јиречек, Ист. Срба, прев. Радонић, I 216, састао с Андрејом II у Ћуприји.

⁴⁸⁾ Šafarík, Památky 2, изд.. стр. 27 и д. (гл. XX).

⁴⁹⁾ Гл. Јиречек, Ист. Срба, прев. Радонић, I 213 и д.

може бити него ли из 1218/19. г. Према томе, Стефанови грешни поступци о којима је говор, поклапају се временски са његовим политичким и верским преокретом на страну Латина о коме говоре Тома и Дандоло, па су стога и истоветни с њим. И заиста, тај је Стефанов преокрет вероватно почeo је још 1216. г. Јер пре тога су, као што смо видели, на Стефана скочили сви његови суседи, и православни и католици; то јест, и епирски Грци, и Бугари, и Угри, и цариградски крсташи. На то се он, по свој прилици још 1216. г., обрнуо Млечићима, а наскоро и папству, како би се, наслоном на њих, обезбедио бар од својих католичких суседа. Прво је ступио у преговоре с млетачком дужевском кућом Дандола ради своје женидбе Аном, и оженио се њоме. А затим се приближио и самој глави латинског света, папству, приступивши римској цркви. Или је можда и једно и друго свршио једновремено, пошто су га с Аном, дабогме, венчали Латини. Кад је пак на све то спољним опасностима био принуђен, он се тиме и користио, па је од папства изискао краљевску круну, коју је и раније, у сличним приликама, тражио од Хоноријева претходника, пape Иноћентија III. А кад је круна стигла, њега је њоме крунисао папски легат. И све је то било готово до 1217. г., као што сведоче Тома и Дандоло, и као што потврђује и сам Стефан у свом горенаведеном писму папи Хонорију III.

Ето, дакле, на шта очевидно, ма и прикривено, циља Доментијан у свом горњем додатку ка житију св. Симеуна од Првовенчаног. Он циља на Стефанову обнову српског краљевства од 1217. г., изведену помоћу женидбе Латинком и помоћу покатоличења Стефанова.

А зашто, прикривено? Па то је бар лако погодити. Као год што Теодосије, као добар православац, није хтео, и ако је то прочитао у Доментијана, па је ваљада и примио за готово, као и све друго што Доментијин прича о Сави, поменути чак ни за православног архијепископа Саву, да је он, ма и без икаквих жртава од Стефанове или од своје стране на рачун њихове православне вере, тобоже измолио брату краљевску круну од „јеретичке“ римске курије; исто тако, па и још мање је добри православац Доментијан хтео помињати за трећег „светионика“ православног Српства, Стефана, ма да му је ствар била врло добро позната, да је Стефан до

краљевске круне од папства, и до свог крунисања том круном, дошао по цену своје женидбе католикињом и свог покатоличења.

Из истог верског разлога прећутано је то, узгред буди речено, и иначе у српским изворима. Јер, сви су они, разуме се, као и Доментијан, православни извори. Први пример за то прећуткивање, дао је српским изворима, као што ћемо видети ниже, сам Стефан. Он је, дошавши у свом житију свог оца дотле, бацио перо. Није ни чудо. Као православац срцем, и он је, као и Доментијан, гледао на горње догађаје као на свој „грех“.

Горњу сведоџбу Доментијанову о распри између Степана и Саве, па, према томе, и о Стефановој обнови српског краљевства од 1217 г., први је запазио, и како треба пртумачио, И. Руварац. Ево шта он о њој каже:

„У житију св. Саве прича Доментијан и т.д.“ (Руварац даје извод из те приче, као што смо и ми учинили горе); „а у житију Савина оца, св. Симеуна, вели Доментијан и т.д.“ (Руварац у кратко препричава додатак Доментијанов ка житију св. Симеуна од Првовенчаног, односно завршетак свог житија св. Симеуна, који смо ми горе без мало у целини превели).

„Место, „и по реченију бывьшоу...“ треба да стоји „и поречїю“, као што пише у рукопису негда П. Ј. Шафарика на листу 138^v (в. *Serbische Lesekörner* стр. 78 под „поречїе“ (*rīxa*): и поречїю бывьшоу...“ (vgl. Stulli s. v. *речити* se).

„Сава Текелија помиње у својој автобиографији, да се он с митрополитом Стратимировићем због изведене закључака сабора темишварскога — „добро порѣчио“ (в. Летопис М. С. књ. 120 стр. 15).

„И покојни Даничић знао је г. 1863. кад је издавао свој речник из српских књижевних старина, за оно место у Шафариковим „*Serb. Lesekörner*“; али кад је г. 1865. спремао издање Доментијанова житија св. Симеуна, рекао бих, да је то сметнуо с ума те оставио погрешно: „и по реченију бывьшоу“.

„Јеромонах Сава имао је dakle речи, споречкао се (свадио се) с братом својим Стефаном и споречкавши се с њим, оставил је и њега и своје отачество и вратио се натраг

у Свету Гору и на свеколика мольења и преклињања братовљева није се хтео да поврати брату и у своје отачаство.

„Доментијан не каже, ради чега се јеромонах Сава споречкао са својим братом тако, да је оставио њега, а због њега и своје отачаство, али кад се изближе упознамо са Стефаном, братом Савиним, можеш се досетити и домислити због чега се расрдио Сава на старијега и господствујућега брата Стефана. А познаћеш Стефана и бар од чести можеш га познати, ако се сетиш, шта о њему пише савремени му Грк Никита Хонијат (в. у његовој историји бонскога издања стр. 704. и 705.), и кад прочиташи она места, која је из минхенског грчког кодекса (који садржи расправе и одговоре знаменитог Охридског архиепископа и канонисте Димитрија Хоматијанског, сувременика Стефанду вел. жупану српском) приопштио Чижман у књизи „*Ehrerecht der oriental. Kirche*, Wien 1864 на стр. 319. 249 и 250 и на стр. 278; и напослетку кад се обазреши и на оно, што је из хронике Андрије, дужда млетачкога, ad A. 1217. горе приопштено.

„Стефан, велики жупан, којег Доментијан често зове „Извољеником“ живео је по својој вољи и већ у старијим годинама тражио да се приближи и спријатељи „с латинским западом“, а јеромонах Сава „въспитаниe Светыиe Горы“ није то Стефанду одобравао нити је могао одобрити Стефанду такву намеру — и Сава га напусти и врати се у Св. Гору.

„О поречију том, бившем међу љубовном браћом, нема помена у Теодосијеву житију св. Саве, а још мање има о том помена у оном житију св. Саве, које је „сокраштено и очишћено“ епископ Ђирил Живковић г. 1794. у Бечу издао и које је Енгел у својој „*Geschichte von Serwien*“ употребио; па ипак тај Енгел пише на стр. 215. „die Ursache der kaltsinnigen Entfernung des Sava giebt der Legendenschreiber nicht an; aber wir können sie aus anderen Ursachen errathen, па онда помиње женидбу са западњакињом и венчање круном из Рима.

„Када је Стефан, велики жупан, стао уговарати свадбу с Латинком из Млетака и преговарати с римском столицом поради круне и крунисања, јеромонаха Саве, као што поменујусмо, већ није било у Србији — и он се тада постио у Св. Гори, постио, скрбио и печалио — а би му „скрьбно и печално“ што му земља нема самовласна архиепископа, и што

многе земље, које су „окръсть отъчства моу въ области дръжавы сръпскиє“ немају свога православнога епископа, и кад му је скръбь и печаль дотужала, „богомъ наставляємъ, богоразоумъни съвѣтъ приюемъ въ сръдьци си, и подвигъ се иде на въстокъ, къ сватоу си цариградъскомоу царю кирь Теодороу, рекомомоу Ласкароу“ (Доментијаново житије Св. Саве стр. 217.).⁵⁰

Тако Руварац тумачи горњу Доментијанову сведоџбу о поновном одласку Савину из Србије на Свету Гору. Међутим, отац Рогошић се с тим не слаже, па даје сасвим другчије тумачење те сведоџбе. Он каже:

„Доментијан према изврсном Даничићеву издању вели: „... и по реченију бывьшоу междуу любовьными братома“ т.ј. „по договору учињену међу драгом браћом“ Стефаном и Савом, овај отиде на Атос. То, иначе врсном историји, Руварцу И. не иде. Он мисли, да би морало бити „и пореченију бывьшоу“ т.ј. бивши порјечкања или заваде међу Савом и Стефаном, Сава отиде на Атос. Зашто су се порјечкали, то Доментијан не каже, али се И. Руварац у својој религиозној предиспозицији домишља: ради живота Стефanova, ради његове женидбе с католикињом Млечанком и ради његова договарања с Римом. И зато, према И. Руварцу и послије њега свима српским историчарима, Сава бјежи из своје слободне домовине на Св. Гору, која је тада била под влашћу Латина Солунскога краљевства; на Атос, где је тада био један бискуп латинског обреда као кустос (чувар) Св. Горе (PL 216, 229); Сава бјежи, ради договарања свога брата с Римом, на Св. Гору, која је била под влашћу г. 1204. успостављенога папинског солунског ексарха (Le Quien, Oriens Christianus 2, 1—26; ср. Богословље I. с. 71 s.)! Св. Сава оставља своје монахе у држави свога брата ради његова договарања с Римским Папом и иде међу светогорске калуђере, које г. 1213. Римски Папа Иноцент III. толико хвали, прима под своју

⁵⁰⁾ И. Руварац, Одломак из написане пре 1891. расправе о главним моментима у животу св. Саве, првог српског архиепископа, Летопис Матице Српске 208 (1901) 15 и д. Узгред буди речено, Руварац погрешно схвата назив „извољеник“, који Доментијан даје Првовенчаном. „Извољеник“ код Доментијана значи „избраник (божији)“. Гл. Доментијан, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 213.

очинску заштиту и потврђива им, на њихову молбу, својом апостолском влашћу све привилегије (Hofmann, I. с. 140)“.⁵¹

Но отац Рогошић, тумачећи овако сведоџбу Доментијану о којој је реч, прави од белога црно. Као што је истакао Руварац, Доментијан само према Даничићеву издању, које је доиста изврсно, но које почива само на једном рукопису, вели: „и по реченију бывьшоу“. Али он, према неупотребљеном од Даничића рукопису Шафарикову, не вели то, него: „и поречију бывьшоу“. Кад је пак тако, онда се не сме произвољно узимати, да он вели онако, како је штампао Даничић према свом рукопису, него се мора испитати, шта управо од тога двојега вели Доментијан. А испитаће се, ако се погледа, шта он вели пре и после тога. После тога он, као што знамо, вели, да, чим је Сава поново отишао из Србије на Свету Гору, Стефан га је одмах стао зивкати и мольакати, да се врати натраг, но да, не само што Сава није хтео за то ни да чује, него се и мртви св. Симеун био наљутио на Стефана и на своје отачество, па је зауставио своје дотадашње истакање мира и вршење чуда. Раније пак, Доментијан вели, да се Сава, „премдато није хтео његов брат, и против његове воље одвојио од њега“.⁵²⁾ А кад Доментијан све то тако вели, онда он, на месту о коме расправљамо, очевидно не вели: „и по реченију бывьшоу (предлог „по“ са дативом), т.ј. по договору, учињену“; него вели: „и поречију (или можда „пореченију) бывьшоу (апсолутни датив)“, т.ј. „и пошто је дошло до распре“. Према томе се отац Рогошић сасвим неумесно ишчуђава „И. Руварцу и послије њега свима српским историчарима“, што они из горње Доментијанове сведоџбе изводе, да „Сава бежи из своје слободне домовине на Св. Гору, која је тада била под влашћу Латина Солунскога краљевства“, и да тамо „бежи ради договарања свога брата с Римом.“ Напротив, пре би се српски историчари могли ишчуђавати оцу Рогошићу, што он покушава да порекне поменутој сведоџби њен очигледни смисао. Ишчуђавање оца Рогошића је у толико неоправданије, што ствар није ни по себи ни близу онако чудна, како се то њему чини. Јер Сава не „бежи“ на

⁵¹⁾ Rogošić, напред наведена расправа, стр. 377.

⁵²⁾ Доментијан, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 213.

Свету Гору ка тамошњим латинским окупаторима, него ка својим тамошњим православним Србима. А ни одатле не „bjежи“, ради свог завладичења, к Латинима у Рим, него ка православним Грцима у Никеју. Додуше, могло би се ипак помишљати, да је све то изведено „по договору“. Само, никако по онаквом, какав хоће отац Рогошић, него по сасвим друкчијем. Могла су се, наиме, браћа тајно споразумети, да се Сава, као носилац православља у Србији, тобоже љутито склони из земље, док Стефан, помоћу своје женидбе Латинком и свог покатоличења, не добије од папства краљевску круну и док њоме не буде од папског кардинала венчан за краља; а после, да православац Сава оде са Свете Горе у православну Никеју, и да отуд донесе у Србију самосталност српске цркве. Но ја не верујем у такву игру. Јер, иако је Сава још од оснивања Хиландара и преноса очевих моштију у Србију, живо делао и за свој народ и своју државу, а не само за православље, ипак се мени чини, да у њему није политички човек толико претезао над верским човеком, да би он одобрио Стефанду чак и покатоличење у интересу српске државе. Стога држим, да Доментијан има право, кад каже, да Стефан ту није послушао Саву.

Напослетку, ми имамо још једну потврду казивања Томина и Дандолова о крунисању Стефанову од 1217 г. И она је, као год и напред наведено Стефаново писмо папи Хонорију, од самог Стефана. Само је она пређутна. Ми смо већ поменули, да је Стефан завршио своје житије свог оца трима очевим чудима од 1215 г. Зашто није ишао и даље? Одговор нам на то даје Доментијанова сведоцба о распри између Стефана и Саве и престанку чудотворства св. Симеуна за време од 1216 па до 1218/19 г. Јер, та је сведоцба, као што смо већ рекли, управо Доментијаново продужење житија св. Симеуна од Првовенчаног. Стефан је, очевидно, зато завршио то своје дело са 1215-ом годином, што је хтео пређутати своје „грешне“ поступке из 1216-17 г. и њихове последице, то јест и своју женидбу Аном, и своје покатоличење, и своје добијање круне од папства, и своје крунисање од папског легата, као и свим тим стварима изазвани поновни одлазак Савин из Србије на Свету Гору, и престанак чуда св. Симеуна због свега тога све до 1218/19 г. Али, дабогме, и ако он све то пређуткује, он ипак и тим пређуткивањем све то посведочава.

III

Као што се из горњих потврда види, истинитост сведоцбе Томе и Дандола о крунисању Стефанову не подлежи никаквој сумњи.

Према томе, нетачно је тврђење српских извора, да је Стефан први и једини пут крунисан за краља тек од архијепископа Саве, и да је он све дотле био само некрунисани велики жупан и ништа више. Нетачна је и Доментијанова сведоцба, да је Стефану и краљевску круну израдио тек архијепископ Сава, и то из Рима, а преко свог епископа Методија. Уосталом, то ни само по себи није веродостојно. Јер, да је папа подарио Стефану краљевску круну само на једно писмо православног српског архијепископа Саве, у коме му овај јавља о свом венчању у православној Никеји на архијепископство Србије, па га уједно, не дајући му за то ни од Стефанове ни од своје стране ништа друго сем оног финог кандила за гроб св. Петра и Павла, моли за благослов од та два апостола и за краљевски венац, благословен од самог папе, да тим венцем венча и свог брата Стевана на краљевство, и то по првом српском краљевству, односно по зетском; све је то више него наивно. Онда, да боме, нису могућа ни два путовања Савина епископа Методија у Рим — једно, о коме говори Доментијан, то јест са Савином молбом папи за даровање круне Стефану; и друго, доцније, са Стефановом молбом од марта 1220 г. за понован божији и папин благослов и потврду круне, добивене тобожњим првим Методијевим путовањем у Рим. Стварно постоји само једно Методијево путовање у Рим — само оно од марта 1220 г. По себи се разуме, да је још мање тачно поправљено издање горње Доментијанове сведоцбе о круни, које налазимо у Теодосија, и које су после од њега узели и поједини српски родословци и летописци, а по коме је Стефану такође издејствовао краљевску круну тек архијепископ Сава, само не из папског Рима, него од самовласног српског сабора. А исто је тако нетачно и оно треће издање исте Доментијанове сведоцбе, које видимо код Троношца, и према коме је за Стевана такође добио круну тек архијепископ Сава, али од православних грчких царева.

Но за Доментијана се још показало, да је он и сам био свесан да говори неистину, кад каже, да је Стефан први и једини пут крунисан тек од брата му, православног српског архијепископа Саве. и да му је тек овај израдио и краљевску круну, и то из Рима, а преко свог православног епископа Методија. Јер, као што смо из Доментијанове сведоцбе о распри између Стефана и Саве видели, Доментијан је знао, да је Стефан добио од папства круну још пре Савина посвећења за архијепископа, и то својом женидбом Аном и својим покатоличењем, и да је још тада први пут крунисан за краља, и то од једног папског изасланика.

Уосталом, чудновато би и било, кад Доментијан за све то не би знао. Ту нису били по среди неки ситни догађаји, него врло крупни. С једне стране, даде бог и Србима опет краљевство, а не само Угрима, како је некад говорио Немања. Шта више, носиоцима тог обновљеног српског краљевства постадоше сад рашки Немањићи. Али с друге стране, како се оно обновило?! Само с благословом, освещтањем и краљевским венцем из Рима, а без икаква благослова ни освещтања од стране православне цркве, ма и Хоматијанове, под којом се тада још налазила православна Србија или Рашка, ново седиште српског краљевства. Због тога је брат Стефанов Сава, заставник православља рашких Срба, поново оставио отаџбину! Због тога се и мртви св. Симеун побунио у свом светом гробу студеничком! С тим се свакако нису слагала ни сва Стефанова властела, нарочито из православне Рашке! Близу је памети, да је Доментијан за све то морао знати. О томе се, без сумње, дugo причало међу Србима. Међутим, Доментијан је живео и дељао само 30—40 година после тога. Он је савременик Савиног првог наследника, архијепископа Арсенија, и другог наследника Саве II. Тада је још морало бити живих савременика тих знаменитих догађаја. Можда се тада још налазила у животу и Стефанова удова, прва српска краљица Ана Дандолова, која је у њима играла тако видну улогу. Немогуће је, да само Доментијан није ништа чуо о томе. Он није био никакав странац, него Србин који је провео век међу Србима. И то, знаменит Србин — јеромонах српске лавре Хиландарске на Светој Гори; испосник у чувеној Савиној испосници у Карејама посред Свете Горе, па онда и у кули Св. Преображења, задужбини савре-

меног му српског краља Уроша I, сина и трећег наследника Првовенчаног, у гори више Хиландара; затим, један од најписменијих тадашњих Срба; писац првог житија св. Саве, које је, на основу марљиво скупљених података, саставио у самој Савиној ћелији карејској; прерађивач Стефанова житија св. Симеуна у време свог доцнијег испаштања у кули св. Преображења; сем тога, хација јерусалимски, куда је путовао пре обадва та своја списка, јер то помиње у свом житију св. Саве;⁵³⁾ најзад, ваљада и неки српски коленовић, па и познаник самог краља Уроша I, јер је оба своја речена житија послao из Свете Горе и њему, осим што је монаховао у по-менутој Урошевој задужбини светогорској.⁵⁴⁾ Како такав човек не би знао, какви су се необични догађаји одиграли у његовој отаџбини само пре 30-40 година?! Зар животописац Савин то да не зна?!

Но Доментијан је несумњиво и млађи савременик Савин. Јер он у свом житију св. Саве каже, да је и у Јерусалиму и на Светој Гори видео свете старце, Савине вршњаке, па и старије од Саве, и очевидце тамошњих Савиних испосничких подвига. А Доментијан, дабогме, није путовао у Јерусалим као дете, него као зрелији монах бар од својих двадесет и неколико година, ако не и више.

О тим својим разговорима о Сави са таквим старим монасима на Светој Гори, Доментијан саопштава на два места свог житија св. Саве: Најпре тамо, где говори о тамошњем Савином великому испаштању у младости; а затим и тамо, где прича о свраћању архијепископа Саве у Свету Гору

⁵³⁾ Иста књ., стр. 172 и 344—5 (исп. Jagić, Kritič. dodatci, Starine V 11, и Стари Српс. Зап. и Натп., изд. Љ. Стојановић, Бр. 4931—2). Затим, Доментијан, Живот св. Симеуна, изд. Даничић, стр. 116—7 (исп. и наведено дело Љ. Стојановића, Бр. 4933). Причање Доментијаново о његовом бављењу у Јерусалиму наводимо ниже. По наследнику пок. Вуловића, Доментијан је „вероватно путовао у свете земље!“ Наследник Вуловићев, очевидно, није дочитао ни Доментијана!

⁵⁴⁾ Доментијан, изд. Даничић: Живот св. Саве, стр. 345; Жив. св. Сим., стр. 117. На оном првом месту Доментијан каже, да шаље краљу Урошу своје житије св. Саве „ради благе вере његове, и за љубав велику коју имајаше ка преосвећеном си господину кир Сави“. Дакле, Доментијан зна, како се Урош односио према св. Сави за Савина живота. Тешко да он то зна само по чувењу. Но о томе ниже.

на повратку са његовог првог путовања по светим местима Истока. Прво место гласи: „И верујте ми, браћо и свети оци, како ми рекоше ранији монаси, који су ис-пра живели с њим, и видели његов живот недостижни, да га називаху бестелесним ангелом.“⁵⁵⁾ А оно друго место гласи овако: „И пошто почину ту у манастиру (то јест архијепископ Сава у Ватопеду), испосници из пустиња и гора, чуви за долазак преосвећенога, и захваљујући посетитељу богу и дароваоцу милости, завидећи један другоме (у смислу: такмичећи се један с другим), трчаху к њему по првашњем обичају, радујући се посети преосвећенога. И све их, примајући их с радошћу, целиваше, и све их, обдарујући их, отпушташе, веселећи се духовно и телесно. И од тих светих мужева који бише очевидци његових преславних дела, они који остале у Светој Гори, рекоше ми пуно ствари о њему, па га именоваху ангелом земаљским и небеским човеком. Њега, рекоше, бог из велике милости своје обзнати на концу векова, обукав га у своје човекољубље.“⁵⁶⁾

Што се пак тиче Доментијанових разговора о Сави са Савиним вршњацима, или старијим од њега, светим старцима јерусалимским, који су Саву упознали за време његова два бављења у Јерусалиму и приликом његових тадашњих поклонничких посета тамошњим црквама и лаврама, и који су му при томе постали сабраћа и саиспосници, Доментијан те разговоре износи тамо, где описује друго Савино путовање по Истоку, у повратку с кога је Сава умро у бугарском Трнову. Доментијан каже о тим разговорима ово, осврћући се уједно још по једанпут и на своје разговоре о Сави с таквим истим древним старцима на Светој Гори:

„И за мoga пребивања у („И соущоу ми въ“) Јерусалиму и у Светој Гори, свети старци древни и столетни, који, пре него ли њега (то јест Саву), видеше раније светце, и с њима поживеше духовно и телесно, па затим бише и њему суврсници и саподвижници, удивише се његовој великој богоразумности, дивној усавршености („исправленију“) и бого-

⁵⁵⁾ Доментијан, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 182.

⁵⁶⁾ Иста књ., стр. 279.

На основу свега овога, сасвим је, дакле, несумњиво, да је Доментијан млађи савременик Савиних вршњака и савременика, па, према томе, и млађи савременик Савин, од при-

⁵⁷⁾ Истакъ., стр. 306—7.

лике исто онако као и Савини ученици поп Иларија и епископ Методије, с којима се он ваљада и лично знао.

Но имамо ми зато још један доказ. Доментијанов ученик, безбрadi краснописац Тодор Граматик, кога је велики књигољубац Доментијан био узео к себи, да му преписује (и с грчког преводи?) свете књиге, но кога му је светогорски прота, због безбрадости, двапут протеривао са Свете Горе, прво у Солун, па после незнано куда, тако да га је Доментијан напослетку морао склонити на један хиландарски метох, каже за свог духовног оца и заштитника Доментијана 1263 г., да је овај тада био „духовник целог братства хиландарске лавре.⁵⁸ Према томе је Доментијан 1263 г. уједно био и старији монах од својих педесетак година, ако не и више. Могао се, dakле, родити не много после 1200 г.

Али, има још нешто. Наиме, врло је вероватно, да је он и лично познавао Саву, и то, дабогме, као архијепископа, и у последњим годинама Савина живота; да је у то доба био један од његових ученика; да га је, као такав, заједно с другим тадашњим његовим ученицима, пратио из Србије на оба његова путовања на Исток, па и на његовим враћањима отуда натраг; и да је, следствено, присуствовао и Савиној смрти у бугарској престоници Трнову, а да је тек после тога стално прешао из домовине у Свету Гору, то јест у Хиландар.

Ево одакле све то излази:

Пре свега, Доментијан сам себе изречно убраја у Савине ученике. А под Савиним ученицима он увек разуме, не неке Савине доцније следбенике, него његове личне васпитанике и рукоположенике из времена док је Сава још био жив.⁵⁹

Затим, по Доментијановом горњем причању о његовим разговорима о Сави са јерусалимским „старцима древним и

⁵⁸⁾ Стари Српс. Зап. и Натп., изд. Љ. Стојановић, Бр. 20—21.

⁵⁹⁾ Доментијан за себе каже, да је „тога преосвећенога кир Саве последњи (у смислу „најнижи“) ученик“. Гл. живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 345. Слично и у Жив. св. Сим., изд. Даничић, стр. 117: „преосвећенога првога кир Саве последњи ученик“. Он зове „једним од ученика“ Савиних и попа Иларију (Жив. св. Сим., стр. 113; св. Саве, стр. 215), и епископа Методија (Жив. св. Саве, стр. 245), и друге ученике живог Саве (Жив. св. Саве, стр. 302, 303, 311, 326, 327 и т. д. Према томе, не зове он ваљада ни себе учеником умрлог Саве, као например што зове Саву учеником Христовим (Жив. св. Саве, стр. 256).

столетним“, који су, пре него ли Саву, видели разне друге раније велике светце, а после су, кад је Сава долазио у Јерусалим, постали и њему „суврсници и саподвижници“, изгледа, да су ти старци, све што Доментијан ту наводи да су му они рекли и посвештавали о Савином недостижном светитељству, то њему изјављивали и посвештавали, не после Савине смрти, него баш за време другог боравка Савина међу њима; да су му, дакле, све то говорили гледајући очима пред собом живог Саву и његове „преславне“ подвиге, и освештавајући се о тим његовим подвизима заједно с Доментијаном. Тако нарочито изгледа по речима у том Доментијановом причању: „Јер овај свети, рекоше, не поживе себи на земљи ни овај („съ“) један дан.“ „Овај дан“ (свакако у смислу „ово кратко време“) значи ваљада, да се, у доба тих Доментијанових разговора са јерусалимским старцима и Сава налазио ту у Јерусалиму. На тај начин, Доментијан, који из уобичајене калуђерске скромности себе ниподаштава као „последњег“ ученика Савина, па ваљада зато и неће никде отворено да помиње никакве своје властите везе и додире са великим Савом, ипак се канда бар једанпут одао, да је и он имао част виђати се са Савом, и бити очевидац бар једног дела житија Савина, његовог архијепископског житија у његовим последњим годинама.

Напослетку, Доментијан описује обадва Савина хаџилука по Истоку, и његова враћања отуда натраг, са толико географских, топографских и свакојаких других појединости о местима и светињама које је Сава при том обишао; са толико разних епизода (као што су гусарски препади, буре, Савина страдања од морске болести, начини избављења од свих тих невоља и т. д.), које су се Сави на тим његовим далеким лутањима по мору и по суху десиле; са помињањем чак и имена неких личности с којима се тамо Сава зближио (јерусалимски патријарх Атанасије; чак и његово пророштво Сави и његовим ученицима; игуман светосавске лавре Никола); са податцима чак и о султанима Мисира од којих је Сава тражио спроводнике за пут по Мисиру; па и Савине последње часове у Трнову он описује са толиким временским и другим (наприимер о Савиној болести) потанкоћама; да се једва може објаснити, откуда њему све то о Сави, ако није и сам, заједно

с још неким Савиним ученицима, ишао при томе за Савом у стопу, па ваљада и водио белешке о томе.⁶⁰

Ето какве још околности, сем Доментијанова причања о Савиној распри са Стефаном, показују, да је Доментијан знао, да је Стефан добио још пре Савина посвећења за архијепископа краљевску круну, и то од папства, а пошто се ожењио католикињом Аном Даноловом и пошто се и сам покатолично, и да је још тада крунисан том круном, и то од једног римског кардинала. А онда је, дабогме, Доментијан, као што смо већ рекли, морао знати, и да његова сведоџба, да је Стефанду израдио краљевску круну од папства тек архијепископ Сава преко свог епископа Методија, и да га је тек он први и једини крунисао за краља, и то том круном, не одговара истини.

Но не важи то само за Доментијана. Исти је такав случај и са будимаљским епископом Теофилом. Јер, и он је из истог времена, из кога је и Доментијан, и у коме су старији људи још памтили, а млађи су то могли чути из уста старијих, кад је, и како је, Стефан дошао до краљевске круне из Рима, и ко га је први крунисао, и то том круном. Према томе, и Теофил је, као и Доментијан, без сумње био свесан, да он сведочи неверно, кад тврди, да је краљевство у српској земљи обновио и осветио архијепископ Сава, што ће, разуме се, рећи, тек архијепископ Сава.

А како, у погледу знања о свему томе, стоји ствар с доцнијим српским изворима? Да ли су и они могли по нешто чути о „греху“ Првовенчанога; о љутитом поновном повлачењу његовог брата, тадашњег јеромонаха Саве, на Свету Гору, и о срџби св. Симеуна, због тог Стефановог „греха“; о краљевској круни коју је Стефан још онда, то јест још пре Савина посвећења за архијепископа, добио из Рима тим „грехом“, и о његовом ондашњем крунисању, извршеном помоћу те круне од стране једног папског легата? И да ли су, према томе, и ти српски извори иоле слутили, да они не износе праву истину, кад

⁶⁰) Између осталог, да поменем и то, да, например, за јерусалимског патријарха Атанасија, за кога се некад у науци мислило, да је још пре Савиних путовања по Истоку био умро, Доментијан зна, да се тај патријарх Атанасије чак и при повратку Савину са његовог другог путовања по светим местима Истока још налазио у животу. А то данас и ми знамо сасвим сигурно.

веле, да је Стефану издејствовао, било од српског сабора, било из Византије, краљевску круну тек брат му, први српски архијепископ Сава, и да је Стефан тек од њега први пут венчан на краљевство, па ма којом било од тих круна? То није искључено бар за Германа монаха миљешевског и за Григорија II епископа рашког, па можда ни за Никодима архијепископа пећског, ни за прерађивача Доментијанова, Теодосија. Јер дотле су се ваљада и српска црква и српски народ још по мало сећали „греха“ првог српског Немањићског краља. Ако ништа друго, на то их је подсећала бар успомена на прву српску краљицу, Млечанку Ану, која је, по њеном доцнијем рођаку, дужу Андреји Дандолу, тобоже и навела Стефана на тај „грех“. Што се пак тиче српских родословца и летописаца, они, свакако, нису о горњим стварима већ више ништа знали.

IV

Га кад су Доментијан и Теофил знали за Стефаново католичко крунисање од 1217 г., то јест из времена пре Савина посвећења за архијепископа, зашто онда они, а после њих и сви доцнији српски извори, говоре о некаквом крунисању Стефанову, обављеном од православног српског архијепископа Саве? Зашто га Доментијан, сем тога, и потанко описује, причајући, да га је Сава обавио у Жичи, у олтару Жиче и т. д.? Зашто га слично описују и поједини доцнији српски извори? Затим, зашто још Доментијан и Теофил, и ако су знали да није тако, тврде о том Стефановом крунисању, да је оно било прво и једино његово крунисање? И зашто после тога и сви доцнији српски извори то понављају један за другим? Најзад, зашто још Доментијан, ма да је знао, да ни то није истина, тврди, да је Стефану и краљевску круну издејствовао тек православни српски архијепископ Сава, и то из Рима, а преко свог православног епископа Методија?

Одговор на горња питања, после свега што је напред утврђено, врло је лак. Он се казује готово сам од себе.

Сви домаћи српски извори зато, дабогме, говоре још од Доментијана и Теофила о крунисању Стефанову, извршеном од православног Саве, и зато га још од Доментијана описују, што је и оно, као год и Стефаново католичко крунисање од

1217 г., стварно постојало. Откуда би и могло бити друкчије?! Пре свега, из досадашњег се нашег расправљања види, да ми немамо ни једнога, не само домаћег српског, него ни страног, споменика, који би спорио, да је Стефана уопште једанпут венчао на краљевство и православни српски архијепископ Сава. Тома, Дандоло и извори који потврђују њихово казивање о крунисању Стефанову за краља, то не споре. Они само кажу, да је Стефана још 1217 г., то јест још пре него што ће Сава постати архијепископ, крунисао један папски легат, и то краљевском круном, коју је Стефан још онда, а пошто се оженио католикињом Аном и пошто се и сам покатолично, добио од папства. Но, да ли је он после тога, или није, крунисан неком круном и неке године, и од православног српског архијепископа Саве, о томе ни Тома, ни Дандоло, ни сам Стефан у свом писму папи Хонорију III од марта 1220 г., не сведоче ни црно ни бело, а Доментијан чак сведочи бело, ма и између редова. Стефан у писму Хонорију III говори, као што смо видели, о сасвим другом предмету. Дандоло, свакако, није ни о каквом крунисању Стефанову, обављеном од православног Саве, ништа ни знао. А питање је и за Тому. Уосталом, Тома, као ватрен католик, не би вальада то ни помињао, баш и да је знао. Истина, није немогуће, да он ипак нешто, бар несвесно, и о томе сведочи. Али, то не само не би било одречно, него, напротив, потврдно. Он, наиме, каже, да је Хоноријев легат, дошавши у Србију с краљевском круном, посланом од Хонорија Стефану, „њега крунисао и поставио првим краљем његове земље“ (*qui veniens, eum coronavit primumque regem constituit terrae suaे*). Тома можда зато тако каже, што је био чуо за Стефанову титулу „првовенчаног краља“, па је мислио, да је Стефану и њу, заједно с круном, дало папство. Међутим, Стефан ту титулу није никако могао добити од папства. Јер, од папства постављени први краљ српски био је још давно пре Стефана стари зетски краљ Михаило Војислављевић. Стефан се ни у свом поменутом писму папи Хонорију не пише „краљ првовенчани“ (*rex primuscoronatus*), него само „краљ венчани“ (*rex coronatus*), целе Србије, Дукље итд. Он је, дакле, титулу „првовенчаног краља“ могао добити само поводом свог православног крунисања, обављеног од архијепископа Саве у име новоосноване независне право-

лавне српске цркве. Уосталом, без тога, очевидно, не би ъега ни његов православни српски народ, па ни православни рпски писци, који, као што смо видели, нису хтели ни по-јенути његово католичко крунисање од 1217 г., назвали првовенчаним⁶¹. Према томе, ако би Тома заиста циљао а ту Стефанову титулу, он би тиме, ма и нехотице, потвр-ивао, да је Стефан крунисан и од Саве. Али, како било да било, главно је, да ни Тома, ни Дандоло, нити икоји други извор не сведочи, да православни српски архијепископ Сава није никад нигде и никаквом краљевском круном крунисао брата за краља.

С друге стране, обратна сведоџба српских извора тврда је као град. Доментијан и Теофил, пошто су знали за раније Стефаново католичко крунисање од 1217 г., тим су пре можали знати, је ли Стефан затим крунисан и од православног Саве, или није. Како да они, само тридесетак година после времена, кад се један такав за православно Српство велики ћогађај, као што је крунисање првог Немањићског српског краља од стране оснивача и првог архијепископа самосталне православне српске цркве, могао десити, не би знали, да ли је он збиља десио, или не?! Они су ваљада то и памтили. Јер тада већ, свакако, нису више могли бити сасвим мала ћеца. Сем тога, они, разуме се, сведоче сасвим независно едан од другога о постојању реченог Стефановог круни-сања. Пре свега, Доментијан тако сведочи чак на Светој Гори, и то, свакако, тек 1254 г. Јер, он је своје житије св. Саве, где то тврди, написао, по свој прилици, тек те 1254 г., како је по петро-градском рукопису,⁶² и како се данас узима у историској

⁶¹ И сам Стефан зове себе „венчани први краљ“, али тек у жичкој повељи, која је без сумње тек из 1221 г. Гл. Miklosich, Mon. serb. стр. 1. Затим, „првовенчаним краљем“ зове Стефана и његов збачени син, краљ Владислав, у својој повељи Дубровчанима од 1234 г. Гл. исту књигу, стр. 9. Од писаца тако зове Стефана већ Доментијан (Жив. св. Саве, изд. Даничић, стр. 247 и иначе). Исто тако и епископ зетски Неофит у запису од 1269 г. Гл. Стари Срп. Зап. и Натп. изд. Љ. Стојановић, Бр. 23.

⁶² У петрогр. рукопису (Starine V, 11) пише г. 6762 од створења света, индикта 11. Години 6762 одговара наша 1254, али индикту 11 наша 253 г., односно 6761 од ств. света.

науци⁶³, а не још 1243 г., како је по Даничићеву рукопису.⁶⁴ Међутим, Теофил је свој запис, у коме каже, да је краљевство у српској земљи обновио и осветио архијепископ Сава, саставио у Будимљу у Србији, и то 1252 г., што би било две године пре него ли Доментијан своје речено дело. Али, чак и да је то Доментијаново дело старије од Теофилова записа, опет су Доментијан и Теофил један од другога независни сведоци за постојање горњег догађаја. Јер, не би они ваљада, један другоме за љубав, сведочили о томе свесно неистину! Што се тиче Германа монаха милешевског и Григорија II епископа рашког, чији се записи о тој ствари дословно поклапају с Теофиловим, изгледало би према томе, да они тако сведоче само по Теофилу, и да, следствено, њихова сведоњба нема никакве самосталне вредности. Али, не мора бити тако. Јер пре свега, није немогуће, да су и њихови записи, и Теофилов, ропски преписи нечијег старијег истоветног записа. Јер Теофил каже, да је свој примерак номоканона, где се налази његов горњи запис, преписао са оригиналних примерака српске архијепископије (Жиче). Можда је, дакле, он отуда преписао и сам запис. А затим, није ни мало сигурно, да су Герман и Григорије знали за постојање догађаја о коме је реч, само с те, и ни с које друге стране. Они су о томе могли слушати и од старијих људи свога времена. Сличан је случај и са пећским архијепископом Никодимом. Додуше, и он у свом запису, у коме тврди, да је архијепископ Сава своје отачество украсио, између осталога, и венцем краљевства, употребљава, као и Доментијан на једном месту у свом житију св. Саве,⁶⁵ поређење о Сави, да је Сава, као каква пчела, сабрао свом отаству мед ода свуда, где се у свету бавио. Но одатле још не излази, да Никодим за Стефаново крунисање, обављено од архијепископа Саве, зна само из Доментијана, и ни од куда више. Јер није сигурно чак ни то, да је он поменуто поређење о

⁶³ Управо се узима, не само 1254, него и 1253 г., јер неки више верују индикту 11 петроградског рукописа, него ли години 6762, па мисле, да је 6762 погрешка место 6761. Но Јиречек, Ист. Срба, прев. Радонић, I, стр. 217, усваја 1254 г.

⁶⁴ То јест 6751 г. од ств. света. Гл. Доментијан, Жив. св. Саве, изд. Даничић, стр. 344.

⁶⁵ Иста књ., стр. 310.

Сави узео баш из тога писца. Даље, ни Доментијанов прерађивач Теодосије не сведочи, по свој прилици, само на основу Доментијана о постојању реченог крунисања Стефана, него и по неким другим, од Доментијана независним, и ако нама несачуваним, изворима. Јер Теодосије зна о том Стефановом крунисању и по нешто више, него ли Доментијан. Он, наиме, зна, да је архијепископ Сава крунисао брата на сабору. Тако је, без сумње, и било. Јер, тако су се крунисили и доцнији српски краљеви, па и Душан за цара, кад је старо српско краљевство узвисио на степен царства. Можда, дакле, Теодосије то није сам скројио, него је по неком извору, којег ми данас више немамо, у томе допунио Доментијана. А овај је вальада случајно заборавио, да и то каже, пошто се то само по себи подразумевало. Затим, Теодосије још зна више, него ли Доментијан, и то, да је Стефан крунисан од архијепископа Саве на „празник Христа Спаса“. Ни тај податак, свакако, Теодосије није додао сам из своје главе, јер зашто би то учинио, него је, вероватно, и њега нашао у неком, од Доментијана независном, а за нас изгубљеном, извору. Уосталом, код Теодосија има и иначе података, који не потичу из Доментијана, например о Првовенчаном, о Стрезу, о самом Сави, о краљу Радославу и т. д. Најзад, не може се ни сведоћи свих српских родословца и летописаца о постојању крунисања Стефана, обављеног од Саве, одрећи свака самостална вредност. За њих се, пошто већина од њих, у свом причању о томе, очито зависи, непосредно или посредно, од Доментијанова прерађивача Теодосија, уопште мисли, да они баш сви без изузетка сведоче о томе само и једино по Теодосију. Но то уопштавање није тачно. Јер оно не важи за оне од њих, који знају боље и од Теодосија и од Доментијана, да Саву није завладицио никејски патријарх Герман II, него његов претходник Манојло I; а ни за још по неке.⁶⁶

⁶⁶ Нпример, у Пајсијеву родослову (Стари Српс. Родосл. и Лег. изд. Љ. Стојановић, стр. 25) стоји: „И свети Сава постави се архијепископом у Константинову граду руком патријарха Мануила, а царевао је тада благочестиви цар Комнин. И дошав у Српску земљу, сазида манастир Жичу с братом својим Стефаном у име вазнесења Христа бога са Маслинове Горе. И ту га венча венцем краљевства, и назва се првовенчани краљ“. То, да боме, не може потицати из Теодосија. Ни вести о Сави у родослову карловачком и загребском (изд. Љ. Стојановић, стр. 24) нису из Теодосија. И т. д.

И тако, дакле, ми немамо против постојања крунисања Стефанова, извршеног од архијепископа Саве, уопште никаквих сведоџаба. Међутим, имамо за постојање тога Стефановог крунисања бар две добро обавештене и сасвим самосталне, па према томе и потпуно поуздане сведоџбе, то јест Теофилову и Доментијанову сведоџбу. А сви су изгледи, да кроз сачуване нам српске изворе сведоче у истом смислу и други исти сведоци, чије нам је списе време уништило. Из тога пак, дабогме, као што смо већ рекли, неопходно излази, да домаћи српски извори, и ако су, бар спочетка, знали за Стефаново католичко крунисање, обављено од једног легата папе Хонорија III још пре Савина посвећења за архијепископа, само зато једнодушно говоре о некаквом православном крунисању Стефанову, обављеном од архијепископа Саве, што је и то Стефаново крунисање, као и оно раније, стварно постојало. А кад је тако, онда то, разуме се, другим речима значи, да је Стефана, ако не по први пут, а оно после његовог ранијег католичког крунисања по други пут, крунисао неком круном и неке године и брат му, први српски архијепископ Сава у својој Жичи, и то, дабогме, у име своје новоосноване независне православне српске цркве. Што пак српски извори, при свем том, још од Доментијана и Теофила сложно приказују то друго, односно то православно, Стефаново крунисање као његово прво и једино крунисање, ма да се онда знало, да је оно у ствари било његово друго крунисање, и што Доментијан чак тврди, и ако је знао, да ни то не одговара истини, да је Стефану и саму краљевску круну израдио тек његов православни брат, архијепископ Сава, и то из папског Рима, а преко свог православног епископа Методија, објашњење је томе још простије, него ли за питање о постојању тога Стефановог крунисања.

Да бисмо то себи објаснили, ваља нам се овде поново сећати, да су горенаведени српски извори православни извори; да они, као такви, још од почетка сматрају католичко крунисање Стефаново од 1217 г. за његов „грех“, као што га је, уосталом, сматрао и сам Стефан; и да га, према томе, од вајкада прећуткују, као што га је прећутао и Првовенчани у свом житију свога оца. Сем тога, ваља нам још имати на уму, да је православни српски архијепископ Сава

крунисавши Стефана после његовог ранијег католичког крунисања по други пут, тиме у неку руку поништио у очима православних Срба оно његово прво католичко крунисање, и ударио је православном крунисању, које је сам накнадно извршио над братом у својој Жичи и у име своје цркве, печат његовог првог и јединог крунисања. Ту, дакле, лежи разлог, што је за српске изворе православно крунисање Стефаново, обављено од Саве, од увек његово прво и једино крунисање.

А онда није неразумљиво, ни што Доментијан тврди горепоменуте нетачности о добијању Стефанове краљевске круне, то јест о постанку Немањићског српског краљевства. Ево зашто је то:

Пре свега, пита се, зашто Доментијан уопште говори о томе. То је, дабогме, због тога, што он у свом Житију св. Саве не бележи Стефаново крунисање, извршено од архијепископа Саве, као например Теофил у свом кратком запису, само са неколико речи. Напротив, он га у појединостима описује. Према томе, он није могао, а да не изложи, и како је до тога дошло, то јест од кога је, и кад је, Стефану даровано краљевство, односно краљевска круна, и ко је ту круну донео у Србију.

Но тиме је наш православац Доментијан сам себе ставио на велике муке и невоље. Јер је при томе имао да каже пуно штошта, што православцу није било лако претурити преко језика. Требао је, пре свега, да каже, да је Стефанова краљевска круна добивена од римског папе. Доментијану, сигурно, то није било ни мало лакше и пријатније рећи, него ли доцнијем Теодосију, који је његово причање о томе изоставио. Али, у Доментијаново доба је било свима око њега познато, да је папа и нико други дао Стефану круну. Доментијан, дакле, то није могао скрити, већ је то, хтео не хтео, рекао. А онда је, дабогме, морао говорити и о папи са изразима, које је захтевао високи папин чин и његова тадашња сила у свету и на Балкану. Назвао га је великим апостолским наследником и папом велике римске државе. Али, разуме се, као православац, није га могао назвати великим наследником само св. Петра, него и св. Павла. А најмање га је могао назвати, као што је то урадио покатоличени Стефан у свом писму од марта 1220. г., „најсветијим оцем“, и „васељенској

цркви врховним поглаварем“. Затим је Доментијану, ако је хтео све по истини да прича о постанку Немањићског краљевства, још ваљало рећи, да је Стефан сам себи, преко својих властитих посланика, измолио од папе краљевску круну, и то још пре Савина посвећења за архијепископа, и да је ту круну још тада донео из Рима у Србију један папин кардинал. Но тако штогод Доментијан већ никако није могао да каже. Јер онда би морао уједно казати, да је „трети светионик“ православног Српства, ма и привидно, дао веру за круну, и да је још у оно време крунисан од папина кардинала, и да, према томе, његово крунисање, обаљено од архијепископа Саве, није било његово прво и једино крунисање. Морао би Доментијан тако казати зато, што он није могао тврдити и за световног владаоца Стефана, као што је тврдио за Светитеља Саву, да му је папа послao круну само по наређењу св. духа, а не по цену прелаза из православља у католицизам; нити је могао тврдити, да је Стефан, добивши од папе круну преко папина кардинала, остао некрунисан и тада и још годинама после тога, држећи за све то време круну неупотребљену, и чекајући, да га њоме крунише први и једини пут тек будући православни српски архијепископ Сава. Доментијан је и сам осећао, да би све то била немогућа тврђења.

И шта је онда радио Доментијан, кад, нити је могао тврдити ове немогућности, нити рећи горње истине? Како се он ту снашао? Ево овако: Он је почење Стефанове краљевске круне од папства, помакао из времена, ранијег од Савина посвећења за архијепископа, чак у време Савина архијепископовања у Србији, и приписао је заслугу за то почење круне искључиво православном архијепископу Сави. А произвео је за тобожњег Савиног изасланника, који ће тобоже, место кардинала донети круну из Рима у Србију, Савиног православног епископа Методија, кога је наш Доментијан, свакако, и лично познавао, и за кога је знао, да је бар путовао у Рим, па ма и не за круну, него за понован папин благослов и потврду већ одавна добивене круне.⁶⁷⁾ И тако

⁶⁷ Обично се овај Савин ученик, епископ Методије, истовета са првим игуманом Хиландара и игуманом самог тадашњег монаха Саве, Методијем, кога је још Немања тамо поставио. Гл. Живот св. Симеуна од Првовенчаног, изд. Šafařík, Památky 2 изд., стр. 14 ред 36; 15 ред 4; 16 ред 4 и 6. Такође

е Доментијан учинио, да нама изгледа, као да је било два разна путовања Савина епископа Методија у Рим — једно, о коме говори сам Доментијан, то јест са Савином молбом папи за круну; и друго о коме говори Првовенчани у свом писму Конорију III од марта 1220 г., то јест са тадашњом Стефановом молбом папи за понован благослов и потврду раније добивене круне. Међутим, као што смо већ напред рекли, стварно је било амо једног путовања Методијева у Рим, то јест само оног од марта 1220 г., а никако и оног ранијег за круну, о коме сам прича Доментијан.

Ето, дакле, због чега српски извори још од почетка сведоче неверно о Стефанову крунисању, обављеном од архијепископа Саве, кад веле, да је оно било Стефаново прво једино крунисање. Ето зашто и Доментијан неверно сведочи, кад каже, да је Стефану и само краљевство, то јест српско краљевску круну, испословао тек архијепископ Сава, и то под римског папства, а преко свога епископа Методија. А показали смо, и зашто речени Доментијан, као и сви остали српски извори, при свем том, ипак верно сведоче, кад говоре о постојању Стефанова крунисања, извршеног од Саве.

И заиста, чудно би и било, кад Стефана, после његовог католичког крунисања, не би крунисао, и православним широм миропомазао, и српски архијепископ Сава у име своје цркве. Ми смо видели, да је и сам Стефан гледао на оно прво своје крунисање као на свој „грех“; да је на то тако ледао и његов брат, ондашњи игуман студенички, јеромонах Сава, јер је због тога поново отишао из домовине на Свету гору; да је зато престало тећи и миро из студеничког гроба њиховог светог оца, све док Сава са Свете Горе није преко вог ученика, попа Иларије, учинио, да оно опет потече; да у и сви православни српски извори после Стефана и Саве ако ће сматрали речено католичко крунисање Стефаново за грешно“, и сасвим га прећутали. То није могло другачије и да буде. Старо зетско краљевство, које је Зета некад обила од папства пристајањем њеног владалачког дома уз ападну цркву, и које је рашки велики жулан Стефан измо-

Сив. св. Сим. од св. Саве, у истој књизи, стр. 9 ред 13 и стр. 13 ред 3. ли дабогме, некадашњи игуман монаха Саве из 1198 г. и даље, не може исти исто лице са учеником и епископом архијепископа Саве из 1220 г. даље. Ово је други, млађи, Методије.

ио од римске курије по ту исту цену, и пренео га тако за век на рашке Немањиће, стрчало је, због тог свог католичког карактера, у свом новом седишту у сред православне Рашке, која је сад била његова прва крунска земља,⁶⁸⁾ као тучак међу кашикама. За Стефана је, дакле, била најушна политичка потреба, да то његово, у Рашкој обновљено, католичко зетско краљевство освети и благослови, сем католичке римске цркве која му га је даровала, и новоустановљена домаћа православна црква рашка — Савина црква; то јест, да и она крунише, и православним миром миропомаже Стефана. Зато, без сумње, Теофил будимаљски и каже, да је архијепископ Сава у српској земљи не само обновио, него и осветио, краљевство. А и Сави је то налагала најушна црквена потреба. Јер, он је, дабогме, морао тежити, да његова црква, а не католичка, буде у обновљеном краљевству државна црква, и да она ту крунише и миропомаже краљеве. И за његовог оца државна црква код Срба била православна црква, то јест охридска грчка. То је, дакле, имала да остане и њена наследница, Савина српска православна црква.

Напослетку, још нешто. Првовенчани прописује у својој жичкој повељи (1221), да се у Жичи постављају сви српски краљеви.⁶⁹⁾ А то ће, дабогме, рећи, да се они ту имају крунисати и миропомазати од православних српских архијепископа, који су за дуго ту и столовали. Откуда би Стефан могао тако нешто узаконити, да он сам, као родоначалник

⁶⁸ У писму папи Хонорију III од марта 1220 (Starine VII, стр. 55) Стефан је „божијом милостју краљ целе Србије (дакле, на првом месту) Дукље (на другом месту), Требиња, Далмације и Хума“. Исто тако је он и у својој повељи даровници манастиру Маријином на Мљету (Miklosich, Mon. serb. стр. 9) „велики краљ, намесни господин све Српске земље и Дукље и Далмације и Требиња и Хумске земље“. Такође и у жичкој повељи.

⁶⁹ Miklosich, Mon. serb., стр. 13. Новаковић, Законски Споменици Српских Држава Средњега Века (= Српс. Краљ. Акад.), Београд 1912, стр. 572 Стефанова жичка повеља, није, дабогме само његова основачка и даровна повеља за саму архијепископску цркву Жичу, него и, ако снемо тако рећи, конкордат између српског краљевства, обновљеног од Стефана и освећеног од Саве поновним крунисањем Стефановим, и између новоустановљене Савине независне православне српске цркве. У изради те повеље учествовао је, без сумње, исто толико Сава, колико и Стефан, који ту ставља на снагу права и законе Савине цркве у његовој краљевини.

обновљеног српског краљевства, није дао први пример за такво православно крунисање и миропомазање српских краљева?

Према свему овоме, истину је о Стефанову крунисању погодио само стари Енгел (1801). Јер, као што смо напред видели, он је отац мишљења, прихваћеног после и од многих других историчара, да је Стефан крунисан двапут — прво од легата папе Хонорија III краљевском круном из Рима, и то још пре Савина посвећења за архијепископа, односно још 1217 г., а пошто се оженио Латинком Аном и пошто се и сам покатолично; и затим, по други пут, од свог брата, православног српског архијепископа Саве; но којом круном, и које године, о томе за сад није реч. Сви лак доцнији расправљачи горњег питања преварили су се у томе. Зашто? Збунила их је Доментијанова сведоцба, да је архијепископ Сава израдио Стефанду и саму краљевску круну, то јест и само краљевство, и то баш из Рима, а не с неке друге стране. Једни су сматрали, да се тој сведоцби, којом се потврђивала сведоцба осталих српских извора, да је Стефаново крунисање, обављено од архијепископа Саве, било прво и једино његово крунисање, мора веровати. Јер, како се не би веровало Савину ученику Доментијану?! Према томе, они су одрекли поверење сведоцби странца Томе и Дандола о постојању оног ранијег католичког крунисања Стефанова од 1217 г., држећи, да та два странца нису била добро обавештена, ни од кога је, ни кад је Стефан крунисан круном из Рима, ни ко му је отуда издејствовао и донео ту круну. Енгел није знао за поменуту Доментијанову сведоцбу. Јер у његово време Доментијан још није био издан. Њега је издао тек Даничић 1865 г. Иначе, ко зна, да ли та Доментијанова сведоцба не би збунила и Енгела. Руварац је први опазио, да је она неистинита. Но ипак је она и њега помела, и то у супротном правцу, и горе, него ли његове претходнике. Навела га је, да не верује сведоцби Доментијановој и свих осталих српских извора о самом постојању Стефанова крунисања, обављеног од архијепископа Саве, а да верује једино сведоцби странца и католика Томе и Дандола о постојању католичког крунисања Стефанова од 1217 г. Навела га је на то, и ако ова Томина и Дандолова сведоцба, као што смо видели, не го-

вори ни мало против речене сведоцбе свих српских извора, него само против њихове сведоцбе, да је Стефаново крунисање, извршено од архијепископа Саве, било прво и једино његово крунисање, и да је Стефану и краљевску круну издејствовао тек архијепископ Сава, било из Рима, било од српског сабора, било ма одакле.

Па чиме онда Руварац доказује неистинитост сведоцбе свих српских извора о самом постојању Стефанова крунисања, изведеног од архијепископа Саве? Ничим. Он у ствари доказује само неистинитост горње Доментијанове сведоцбе, да је Стефан добио краљевску круну од папства тек за време Савина архијепископовања у Србији, и тек помоћу Саве и његовог епископа Методија; затим и неистинитост Теодосијеве сведоцбе, по којој је, као што знамо, такође тек архијепископ Сава испословао Стефану краљевску круну, али не од папства, него од српског сабора; и према томе, неистинитост тврђења свих српских извора, да је Сава први и једини крунисао брата. А при том је Руварац себи замишљао, да уједно доказује и неистинитост поменуте сведоцбе свих српских извора о постојању тога крунисања Стефанова! Другим речима, он је побркао два разна питања — питање, је ли Стефан први и једини пут крунисан тек од архијепископа Саве, што ће рећи, и је ли тек тада и круну добио, и да ли ју је добио помоћу Саве; и питање, је ли архијепископ Сава уопште кадгод и каквом круном венчао Стефана на краљевство. А побркао је Руварац то због тога, што није дао себи рачуна, да се о неком догађају може, из необавештености, или чак и намерно, казати и по која неистина, и да је то од увек бивало и бива, па је тако и у историским изворима; но да то још није никакав доказ, да је и идући догађај неистинит. И заиста, зар ако су православци Доментијан и Теодосије неверно приказали, кад је и како је Стефан добио круну, због тога они неверно причају и о самом постојању Стефанова крунисања, обављеног од архијепископа Саве?! Оно је један догађај, а ово је други. Оном првом догађају, они као православци, нису могли причати све по истини. Али, о другом су могли.

У потврду свега овога, а и ради исправке још неких схватања Руварчевих, која је неопходно исправити, навешћу овде од речи до речи важнија места из Руварчеве расправе о Стефанову крунисању. Читаоци нека ми не замере, ако то буде мало подуже. Руварац, као што је познато, пише доста развучено. Ево тих места, са узгредним мојим исправкама:

1) „Може ли се веровати светогорцу том Доментијану, кад прича, да је сам св. Сава слао епископа свога Методија у Рим, да испроси од папе краљевску круну за свог брата Стефана, и да је папа на прву реч и без сваког јамства од стране непознатога му и незнанога архиепископа и његова брата господина Стефана, и да ће они од јако бити покорни и послушни папи и признавати папу за свога врховног пастира и васељенског учитеља, и не само они већ и сви бољари и свеколико свештенство и сав народ српске државе — послао захтевану круну, и да је св. Сава том тако из Рима посланом круном венчао свога брата Стефана на краљевство?

„А да се заиста Доментијану у том причању његову о крунисању Стефана, вел. жупана св. Савом круном из Рима посланом не може веровати, да и стари Хиландарци а наиме већ Теодосије јеромонах који је у почетку XIV века или као што пријатељ мој Вуловић доказује у другој половини XIII века прерадио житије св. Саве, списано поменутим Доментијаном, нису веровали, за то ти најјачу сведоцбу пружа тај Теодосије у његову житију св. Саве, које је Даничић под именом Доментијанова житија издао у Београду 1860. И Теодосије прича, и Теодосије уме лепо и китњасто причати, и он прича на стр. 141—143 о венчању Стефановом на краљевство, па у тој Теодосијевој преради Доментијанова житија нема ни помена о том, да је св. Сава кога слао у Рим по круну, и да је папа послао круну у српску земљу и да је св. Сава том из Рима посланом круном венчао Стефана на краљевство.“⁷⁰

Као што читаоци већ из овог првог места Руварчева виде, он је добро уочио, да Доментијанова сведоцба о којој он говори, то јест сведоцба, да је тек архијепископ Сава измолио Стефану од папе круну, и то преко свог епископа

⁷⁰ Руварац, напред наведена расправа, стр. 9.

Методија, и да га је тек он први и једини крунисао том круном, не заслужује наше поверење. Она га не заслужује ни сама собом, а ни због сведоцбе Томе и Дандола, по којој је Стефан још пре Савина посвећења за архијепископа, то јест још 1217. г., сам себи преко својих властитих посланика измолио од римске курије круну, тако да је још тада био њом крунисан, и то од папског легата. Али, дабогме, ако је у горњој Доментијановој сведоцби неистинито све што се ту каже о првенству архијепископа Саве у добијању Стефанове круне од папства и у обављању Стефанова крунисања том круном, то није такав доказ, да је у тој Доментијановој сведоцби неистинито и то, да је архијепископ Сава икад и каквом круном крунисао Стефана.

Није код Руварца, на месту које смо навели, тачно ни тврђење, да је Теодосије због тога изоставио Доментијаново причање „о крунисању Стефана, вел. жупана св. Савом круном из Рима посланом“, што томе Доментијановом причању није веровао. Ми већ знајмо, зашто је Теодосије то изоставио. А знаће то мало ниже и Руварац, ма да он доцније још двапут сам себи око тога противречи.

Али, чак и кад Теодосије не би веровао Доментијанову причању о коме је реч, и кад би га зато изоставио, то не би био никакав доказ, да он не верује ни Доментијанову причању о постојању самог чина и обреда крунисања Стефанова, обављеног од архијепископа Саве у Жичи, у олтару Жиче. Јер ми, напротив, знајмо, да Теодосије том Доментијановом причању не само потпуно верује, и да га не само и сам препричава, сматрајући, као и Доментијан, поменуто Стефаново крунисање за стваран догађај, него и да Доментијана у том причању допуњује неким новим податцима, које је по свој прилици узео из неких, за нас пропалих, а од Доментијана независних, извора. Ти су податци, као што смо већ рекли: 1) да је архијепископ Сава венчао брата на краљев-

ство на сабору, и 2) да је то урадио на „празник Христа Спаса“. Руварац је, дабогме, и сам знао за то Теодосијево причање о Стефанову крунисању, извршеном од Саве. Он га чак и наводи, па га и претреса. Али при свем том, он не види, да Теодосије у томе верује Доментијану.

Идемо даље у цитирању Руварца.

2) „Теодосије Хиландарац, пишући своје житије св. Саве, имао је пред собом исто житије, списано или сказано старијим од себе Хиландарцем, преподобним Доментијаном, и кад је Теодосије дошао до оног места, где Доментијан прича, како је архиепископ Сава послao свога епископа Методија у Рим папи ради венца, и како је збиља Методије донео венац, папом послани, — застао је Теодосије, и женирало га, да и он то исто каже и то не за то, што му се учинило невероватно или што је с друге стране знао, да св. Сава није никад никога слao због круне у стари Рим, јер је Теодосије много што-шта из Доментијанова житија прихватио с вером, што се у погледу вероватности може мерити с причањем Доментијановим „о послании прђосвещенааго въ градъ великааго Рима“. Теодосије је, дакле, застао — размислио се и прешао је преко тога места, и не каза од куд и од кога је краљевски венац послан у српску земљу — и према томе можеш знати, шта вреди и Теодосијево причање да је архиепископ Сава венчао брата на краљевство“.⁷¹

Па зар зато, што је Теодосије изоставио Доментијаново причање „о посланству преосвећенога у град великога Рима“, и ако му је веровао — а напред је Руварац, као што смо видели, рекао, да му није веровао — и што Теодосије „не каза од куд и од кога је краљевски венац послан у српску земљу“; зар само зато ништа не вреди не само то изоствљено Доментијаново причање, него ни Доментијаново, па ни Теодосијево, причање о постојању Стефанова крунисања, обављеног од архијепископа Саве у Жичи, у самом олтару Жиче?! Како може ни ово причање ништа

⁷¹ Руварац, иста распр., стр. 11.

не вредети због изостављања оног првог? Зар мора причање о једном догађају, то јест, у овом случају, о поменутом Стефановом крунисању, бити неистинито, ако је неистинито причање о другом претходном догађају, то јест о добијању и доношењу Стефанове круне из Рима?! Али, Руварцу никако није пукло пред очима, да су то два разна догађаја!

3) „Млађи Теодосије потиснуо је старијег Доментијана и његово житије, и што је Теодосије написао о крунисању Стефанову, то су примили и усвојили састављачи цароставних књига, у којима пише: св. Сава — „и брата своега Стефана вѣнча царскыимъ вѣнцемъ и постави его кралемъ“ (Starine X. 54); — Post omnia haec Archiepiscopus dominus (kīr) Sava jussit convenire concilium in magno archiepiscopatu Жичи — et in eo conventu fratrem suum magnum županum honore et corona regis coronavit (Arkv. III. 10).“⁷²

Према овоме изгледа, као да све старе српске „цароставне књиге“, то јест сви наши родослови и летописи, сведоче о постојању Стефанова крунисања, обављеног од Саве, само на основу Теодосија. Тако се и иначе код нас гледа на ту ствар. Но већ је напред напоменуто, да није тако. Јер има и по неких наших родослова и летописа, чија сведоцба о реченом крунисању Стефанову не потиче из Теодосија, па ни из Доментијана, него с друге, непознате нам, стране.

4) „Како се бивши јеромонах Сава вратио с „востока“ (из Анадола, то јест пошто је у Никеји био посвећен за архијепископа), то знамо; и како је и чиме је отпочео светитељски и апостолски рад у српској земљи, и како је обновио истину и праву веру у српској земљи и то знамо — па можемо ли мислити или и помислити само да је Светитељ Сава за љубав брата свога, онога Стефана, слао у Рим свога епископа Методија, да од папе велике римске државе иште и моли, да му пошаље краљевски венац, да венча њиме

⁷² Руварац, иста распр., стр. 11.

Стефана на краљевство, кад се зна, а знао је то и свети Сава, по коју се цену само могао добити краљевски венац из Рима? И зар је могао мислити Светитељ Сава, да ће велики сапрестолник првоврховних Апостола, њему „шизматичком и незнано од кога посвећеном архијереју“ и његовом брату, великим жупану Стефану, зету млетачком а за љубав не знам чију, илити за љубав њихових лепих очију а без довољног јамства и уверења о њиховој правоверности, или као уздарје за велике оне дарове, за које само г. Панта зна — послати краљевску круну у Србију?⁷³

Као што и одавде видимо, Руварац се и на том месту једнако окреће само око Доментијанове сведоцбe, да је тек архијепископ Сава издејствовао Стефану круну из Рима, и то преко свог епископа Методија, и да га је тек он први и једини крунисао том круном, и само ту Доментијанову сведоцбу Руварац побија. А међутим мисли, да уједно побија и Доментијанову сведецибу о самом постојању Стефанова крунисања, извршеног од архијепископа Саве, па и исту такву сведоцбу свих осталих српских извора.

5) „Па зашто је онда казао и написао тај Доментијан нешто, што се не да и не може примити за истиниту чињеницу, и чему не можеш да верујеш те мораш као неистинито и невероватно казивање да одбациш?

„Најпре ћу да ти на то питање одговорим с другим питањем.

„Исти тај Доментијан пише у истом житију св. Саве на стр. 219. да је ћир Сава постављен за српског архијепископа руком васеленског патријарха Ђермана, а повељењем цариградског цара ћир Теодора Ласкара. Па то исто каже и толико пута поменути Теодосије у житију св. Саве на стр. 131. и не само да обоица то кажу, већ оба они кажу и то, да је тај исти васеленски патријарх Ђерман издао, потписао и уручио Светитељу Сави синђелију о његову посвећењу и послању на место службе његове. Па ипак се у последње време писало и пише и тврди, да није патријарх Ђерман већ претходник Ђерманов патријарх Манојло посветио и послao Саву као архијепископа у Србију. Да поменем од тих, који то тврде, само Свет. Вуловића (у расправи

⁷³ Руварац, иста распр., стр. 17—18.

Из старе српске књижевности, Београд 1884. стр. 25) и обе Љубе (у Историји српског народа за средње школе I. 90). „И по тој историјској погрешци — приододао је Вуловић — тешко је веровати да је Доментијан био ученик Савин“. Но то Вуловићево питање мене се сада и овде не тиче, и само ћу још да приодам, да не само ти писци нашег времена, те Љубе и тај Вуловић, већ да и стари српски патријарх Пајсије из XVII.-ога и састављач синаксара у служби св. Сави у Божидарову Зборнику из XVI. века и у истом синаксару у једном по бугарском начину писаном рукопису из XIV. века то исто, што Вуловић и Љубе тврде, кажу, т.ј. да је Манојло а не Ђерман, како су Доментијан и Теодосије написали, посветио св. Саву за српскога архиепископа“.⁷⁴

На овом 5-ом месту, дакле, Руварац хоће да нам протумачи, зашто је Доментијан „казао и написао нешто, што се не да и не може примити за истиниту чињеницу“. Али, разуме се, и ту је то „нешто“, не Доментијанова сведоцба о постојању крунисања Стефанова, обављеног од архијепископа Саве у Жичи и у олтару Жиче, него опет она друга Доментијанова сведоцба, да је Стефану и краљевску круну прибавио тек архијепископ Сава, и то од папства, а преко свог епископа Методија, и да је тек он први и једини венчао брата на краљевство, и то том круном. Тумачећи, откуд код Доментијана та неистина, Руварац на горенаведеном месту каже, да је то отуда, што Доментијан, као год што није знао, да је Саву завладично у Никеји патријарх Манојло I, а не његов идући наследник Герман II, тако исто није знао ни, да је Стефан још пре Савина завладичења сам себи преко својих посланика измолио од римске курије круну, и да је још онда крунисан њоме за краља, и то од папског кардинала. Тако горе каже Руварац. Међутим, као што ће се читаоци опоменути из досадашњег нашег расправљања, он је раније — и то само две стране раније — лепо казао, да је Доментијан за то знао. Казао је то Руварац тамо, где говори о Савиној распри са Стефаном 1216/17 г. Али, он је то сад изгубио из вида. Иначе, да је и овом приликом при-

⁷⁴ Руварац, иста распр., стр. 18—19.

метио, да Доментијан свесно сведочи горњу неистину. Руварац би се ваљада досетио, да је то из верског разлога — зато што Доментијан, као православац, није узимао у обзир Стефаново католичко крунисање од 1217 год.

Руварац, на месту које овде претресамо, помиње и Вуловићево мишљење, да, пошто Доментијан није тачно знао, ко је Саву завладицио у Никеји, „по тој историјској погрешци тешко је веровати, да је Доментијан био ученик Савин“. Руварац, додуше, ту не заузима према том Вуловићевом мишљењу никакав став. Но други су заузели став, па данас готово више нико не верује оном изречном месту Доментијанову, на коме се он издаје за Савина ученика. Међутим, речећа Доментијанова „историјска погрешка“ не оправдава ни мало то неповерење према овом другом његовом тврђењу. Доментијан је, дабогме, о себи знао, је ли он био ученик Савин, или не. А он није такав писац, који би о себи измислио, да је то био, и ако није био. Ту се, дакле, љему не може неверовати. Може се само питати, у ком смислу он себе назива учеником Савиним — да ли у смислу, да се учио код живог Саве, или у смислу, да је после Савине смрти следовао Савиној науци и његовом правилу за српске монахе у Хиландару и у Савиној испосници карејској, то јест онако, као што он назива Саву учеником Христовим. Но напред су изнесени разни податци, по којима највероватније изгледа, да Доментијан себе броји у Савине ученике, који су се учили код живог Саве. Међутим, о Сави Доментијан, баш и ако је био ученик живог Саве, није морао знати, који је од два горепоменута узастопна никејска патријарха завладицио Саву у Никеји. Јер Доментијан није могао бити још од тада Савин ученик, то јест још од 1219 г., кад је он имао највише 10—12 година, него је могао бити Савин ученик тек из последњег времена Савина живота. Према томе, он, свакако, није сам памтио, ко је 1219 г. патријарховао чак у грчкој Никеји — да ли Герман II, или његов претходник Манојло I — него су му то казали други, па су у томе они и погрешили, а не он. Зашто су они погрешили? По свој прилици, нешто им је за то дало повода. Можда је, например, после Манојла I, и Герман II потврдио Сави његово посвећење за самосталног српског архијепископа, и то у вези са жалбом Хоматијановом

код Германа због Савина посвећења, а и иначе у вези са неслогом између Германа и Хоматијана. А могуће су ваљада и друге комбинације. Како било да било, тек Доментијанови извештачи нису могли ту ствар сасвим исисати из прстију.

6) „И још нешто да поменем из Доментијанова житија св. Саве. На стр. 248—251. прича Доментијан о неком чуду преосвештенога (Саве), а од 251—258. „О уовћрении краља оугрьскааго прђосвештенымъ кирь Савомъ“. Прочитај обе те приче, па прочитај и оно, што о том чуду и увјеренију краља угарскога пише Теодосије у свом житију св. Саве од 152—160 стране, да видиш, како је Теодосије обе оне приче Доментијанове препричао; — па прочитај, ако хоћеш и оно, што г. Срећковић у својој историји (II. 104—106) пише и како објашњује оно чудо Савино а сасвим игнорује и забације причу о увјернију угарскога краља преосвећеним ћир Савом, премда Доментијан, као што се обично мисли, ученик Савин, каже и Теодосије по њему пресказује, да је Светитељ српски кир Сава „удицом слова божја и језиком медословесним и апостолске љубави љубавним узама уловио срце краља угарскога — а угарски краљ био је тада Андрија II. — и успео, да је тај краљ изрекао исповједаније праве вере пред Светитељем српским и да је по напутку Савину чувао веру светога православија и поживши праведно, смирено и богоугодно и делећи милостиње, преставио се. И молитвами прђосвештенааго (кир Саве) пакы ть велики чудотворьць по смрти показа се“ а Теодосије је још додао, како се Угри и у његова времена фале и говоре да имаду света и чудоворна краља „въ гробъ лежешта“. Г. Панта не ће ни да зна за тога угарскога краља, свеца и чудотворца, јер он добро зна, ко је био и како је живео и у којој се вери скончao угарски краљ Андрија II. Али такав краљ, какав је био и остао до смрти тај угарски краљ није опет требао Доментијану, јер Доментијан није писао критичку историју свога и скоро минулог времена — као што на пр. пише у наше дане историју српског народа не само свога већ свију времена па и времена првовенчанога краља Стефана и брата његова архиепископа Саве — г. Панта Срећковић; већ је сиромах Доментијан писао житије светитеља и житије чудотворца и није састављао то житије

у српској земљи, већ далеко од земље српске, под другим небом и где се друкчије гледало и погледало на свет „въ злѣ лежешти“, него што се на пр. и тада гледало на свет у двору краља Уроша I. или у српском граду на мору, у Котору или у Дубровнику.“⁷⁵

Дакле, по Руварцу, сведоцби Доментијановој, да је Стефану израдио краљевску круну из Рима тек архијепископ Сава преко свог епископа Методија, и да је тек он први и једини крунисао Стефана, и то том круном — и сад Руварац мисли само на ту Доментијанову сведоцбу, а не и на ону једногласну сведоцбу и Доментијана и свих осталих српских извора о постојању Стефанова крунисања, извршеног од архијепископа Саве, коју Руварац никако не види као нешто засебно — не треба веровати ни због тога, што Доментијан тобоже пише само житије Саве светца и чудотворца а не критичку историју Савина времена, па прича Савина светитељска чуда, као например Савино чудо у Угарској, и, у идућем одељку, тобожње Савино преобраћање угарског краља Андреје II у православље као последицу оног чуда. Али пре свега, Доментијан не пише само житије св. Саве као светца и чудотворца, него и Савин живот уопште од рођења до смрти, заједно с делима Савиним и као монаха и јеромонаха на Светој Гори, и као игумана студеничког у Србији, и као првог српског архијепископа, па поводом тога износи толике и толике историске догађаје, у којима је Сава играо главну или помоћну улогу. Зато ми тај Доментијанов спис и не рачунамо само у светачка житија, него га сматрамо и за један од најважнијих извора за нашу средњевековну историју. А затим, и у случају о коме горе говори Руварац, Доментијан не прича само оно Савино чудо и само оно превођење Андреје II од стране архијепископа Саве у православље помоћу тога чуда, него и овај пут прича један историски догађај, у вези с којим је архијепископ Сава, по Доментијану, и извршио речено чудо у Угарској, као и превођење Андреје II у православну веру средством тога чуда. И то, Доментијан ту прича догађај, који се десио непосредно иза Стефанова

⁷⁵ Руварац, иста распр., стр. 19 -- 21.

крунисања, обављеног од архијепископа Саве, и несумњиво је био последица тога, те је, као такав, још једна потврда за постојање тог Стефановог крунисања, ако је за то, по ред напред наведених доказа, уопште потребна још каква потврда.

Догађај о коме је реч, је одлазак архијепископа Саве, као Стефанова изасланика, на двор поменутог угарског краља Андреје, да би овог папиног крсташа и заставника католицизма одвратио од поновног напада на Стефана, на који се Андреја стао спремати, чувши за горње православно крунисање Стефаново. Јер је Андреја био незадовољан већ и Стефановим католичким крунисањем за краља од 1217 г. Само што против тога није смео предузимати ништа, бојећи се папства, које је онда Стефану дало краљевску круну, и то по цену његовог покатоличења, а плашећи се свакако и Млечића, с којима се тада ородио Стефан.

Ево зашто је Андреја II свим тим био незадовољан: Угарска је још од почетка, колико је год могла, ометала Стефану обнову српског краљевства. Јер је тежила, да краљевску титулу и краљевску власт у Србији зграби за себе, и да Србију начини земљом угарске краљевске круне, као год и пре неколико десетина година Босну. Још кад се Стефан обраћао за краљевску круну папи Иноћентију III, умешао се против тога код Иноћентија тадашњи угарски краљ, брат и претходник Андреје II, Имре (Емерих), те Иноћентије не даде Стефану круну, и ако је већ био готов да му је пошље. А мало затим, за време Стефанове борбе око престола с Вуканом, присвоји Имре сасвим самовласно титулу српског краља за се и за будуће угарске краљеве. После тога је његов наследник Андреја II, као што смо напред видели, покушао силом остварити угарске тежње наспрам Србије, и то у друштву са цариградским латинским царем Хенриком Фландријским. Али је, незнано зашто, изненада обновио са Стефаном пријатељство (1215). Но две године доцније (крајем августа 1217), он је преко Сплита отпловио у свој крсташки рат на Исток. У то пак исто време, како каже Тома архијакон сплитски, успео је најзад Стефан, и то пошто се оженио млечанком Аном и покатоличио се, до-

бити од Иноћентијева наследника, папе Хонорија III, краљевску круну. Кад се самозвани српски краљ Андреја II идуће године (1218) вратио из Палестине кући, он, дабогме, није могао против тог свршеног чина ништа. Јер Стефан је сад, као и он, био католички краљ, и ослањао се не само на папство, него и на Млечиће. Тек кад је Сава, дошавши из Никеје као новопосвећени српски архијепископ, и основавши у Србији самосталну православну цркву, чак и самог покатоличеног Стефана венчао по православном обреду на краљевство, стекао је папин крсташ, самозвани „српски“ краљ Андреја у Угарској, згодан изговор за нов поход против Србије, којим би Немањићима отео краљевску круну. Али га је, како прича Доментијан, архијепископ Сава, отишавши к њему у Угарску, и учинивши тамо једно велико чудо, тим чудом не само одвратио од тог његовог намераваног упада у Србију, него га је и обратио из католицизма у православље.

Цела та Доментијанова прича гласи овако: Исплевши Сави, пошто је описао, како је он крунисао Стефана, још једну похвалу, у којој истиче, како је Сава научио брата сваком богољубљу и страху божијем, и своје отачество сваком благоверју, и како су они затим пребивали у свом отачеству угађајући и дан и ноћ богу и вршећи тачно сваки закон божији, Доментијан под заглављем „чудо преосвећенога“ наставља:

„И нађоше се они на невољи од краља угарскога у погледу земље отачества њихова. А благоверни краљ, брат његов, умолив преосвећенога, посла га ка краљу угарском, да утоли невољу ту. И он отиде, с љубављу послушав брата, а још већма бринући се за стадо своје. И ту се њему дододи, да много пробави с краљем ради уређења те ствари, јер је краљ много беснео на земљу отачества његова, а њега није слушао у погледу прозбе његове“. Но Сави поможе бог. У Угарској је жестоко припекло сунце. Растопише се тамо све леденице, па и краљева. Сава прозре духом светим шта ће бити. Он затражи по свом слузи од краља леда за вино, које је, рече, навикао у својој земљи пити увек студено. Али га не доби, јер га не имаћаше ни краљ. На то Сава, устав на молитву, замоли бога за град, како би Угри

разумели, да је бог с њим. И док је он још стајао с уздигнутим рукама к небу, „изненада се узвитла ваздух од места оног, на коме стајаше преосвећени, и пође вихор као од уста његових, и изиђе одатле видљиво горе на небесну висину. И одмах бише ветрови и громови велики и муње страшне и помрачење велико и страх велики код самог краља и код вitezова његових и код свих који слушаху и гледаху чудо, које иђаше с небеса, и којим бог прослављаше љубитеља свога од младости и следбеника свога до последњег издаха његова“. Стаде падати необично крупан град, какав се дотле није видео, но само око стана Савина, а не по целој Угарској. У том људи Савини, уплашени и сами, „повикаше к њему: Помилуј нас, јер умиремо од страха, и од коња наших неће ни један остати, но учини молитву, да престане. И послушав људе своје, опет учини молитву, да би престао. И би тако“. Затим Сава напуни „паларију царску (чињују скupoцену) пре великог грумења града, и послав је великому краљу, рече: Ако ти не посла мени леда, то ја теби шаљем, што ми је чувар мој послао од вишњих висина својих, па сад пошли слуге, нека узму, колико је потребно целом краљевству ти. И дођоше слуге краљеве, и узеше, колико им је требало. И сви вitezи краљевства његова дођоше, и узеше, колико им је било по вољи. И сви се са страхом убојаше од чуда које се збило“.

Прича се продужује под насловом: „О уверењу краља угарскога преосвећеним кир Савом“. Ту пише: „И тај сам велики краљ, видев чудо бивше, које учини бог преко преосвећенога кир Саве, дође у стан његов, и поклонив се, паде на ногу његову, много га молећи, да моли за њ бога, и духовним га оцем назва. И учини му молитву преосвећени, и краљ исповеди њему грехе своје, много га молећи, да му каже слово о спасењу његову“. Онда му Сава, надахнут духом светим, одржа дугачку поучну реч, у којој му растумачи православни символ вере и хришћанску науку о богу, о Христу, о човеку и о човечијој љубави према богу и према ближњима. Све се свршило „уловљењем“ Андреје II, сличним уловљењу апостола Павла, и испуњењем целе Савине прозбе за обнову мира и пријатељства између Србије и Угарске, те се Сава, ослободив своје отаџство заплете с краљем Андрејом II, и отпуштен

од њега с почастима и даровима, врати кући. Андреја пак, поживе у православљу више него пре, владајући се с превеликом смерношћу и делећи велике милостиње, па тако и умре. А молитвама Савиним, показа се и по смрти велики чудотворац.⁷⁶

Доментијан, као што смо видели, не каже отворено, каквом је „невољом“ угарски краљ Андреја II запретио „земљи отачства“ Стефанова и Савина, то јест да је запретио ратом, нити да је то било баш поводом православног крунисања Стефанова, обављеног од архијепископа Саве. Доментијан и сад, као и увек, избегава свако одређеније истицање верске супротности између католика или „Латина“ и између православних. Али, да се у горњој причи Доментијановој под „невољом од краља угарског“ подразумева претња поновним ратом, а, као повод за то, да се подразумева Стефаново православно крунисање, извршено од Саве, јасно је већ отуда, што цела та Доментијанова прича долази код њега, као што смо већ рекли, одмах после његовог описа реченог Стефановог крунисања. А затим и отуда, што ради отклоњења „невоље те“, иде к Андреји, као Стефанов изасланик, сам обављач тог Стефановог крунисања, православни српски архијепископ Сава, и што он тамо, очевидно, води с Андрејом дуготрајне препирке не само око Стефановог права на титулу српског краља, коју је себи присвајао и Андреја, него и око вере, па мора својим чудотворством да доказује Андреји, да је бог с православнима, а не с Латинима. Уосталом, тако је горњу Доментијанову причу схватио и Теодосије. Јер он пре свега каже: „А ђаво, који од почетка мрзи на добро, би им (Стефану и Сави после крунисања Стефanova, извршеног од Саве) узрочник зла, јер подиже на њих краља угарског завишћу због краљевства, пошто пређе међу њима (то јест међу Србима) није било краља, а сада се поставише и назваше једнаки њему“. Затим, код Теодосија, за кога већ знамо, да не штеди Латине као ранији Доментијан, већ их изрично назива „јеретицима“, архијепископ Сава пита краља Андреју, кад му је овај, запрепашћен Савиним чудотворством, дошао у стан и обавестио се од

⁷⁶ Доментијан, Живот св. Саве, изд. Даничић, стр. 248 и д.

њега о једино спасоносно „правој вери“: „Одричеш ли се јереси?“ И т. д.⁷⁷ Према свему томе, чудновато је, како бар овај догађај, за који је јасно као дан, да може бити последица само Стефановог православног крунисања, обављеног од Саве, и да, дакле, потврђује постојање тога Стефановог крунисања, није показао Руварцу и присталицама његовог мишљења о крунисању Стефанову, да је не само католичко Стефаново крунисање од 1217 г., него и његово православно крунисање, обављено доцније од архијепископа Саве, неоспорна историска чињеница. А још је чудноватије, што Руварчев присталица Јиречек објашњава горњи догађај као последицу чак католичког крунисања Стефана од 1217 г.⁷⁸ Јер, ако би се Андреја II спремао на Стефана због тог његовог католичког крунисања, зар би он, по свом повратку кући 1218 г. из свог крсташког рата, чекао за то чак време Савина архијепископовања у Србији, то јест од 1220 г. па на овамо!? А и зар би Андреја II смео дићи руку на Стефана, што је Андрејин папа Хонорије III даровао Стефану краљевску круну!? Најзад, кад би то Андреја и смео учинити, зар би онда ишао у Угарску, да Стефана мири с њим, православни српски архијепископ Сава!? Зар Стефан не би у том случају употребио као свог изасланика и миротворца код Андреје неког католика!? И зар би се Сава с Андрејом препирао око вере!?

7) „Доментијан је писао житије св. Саве по причању и казивању — и он је у простој безазлености својој мислио, да ће угодити Богу, дивном у својим светима, ако угоднику божјем Светитељу Сави припише и оно, што он није учинио.

„Доментијан је нешто начуо, да је велики жупан српски Стефан био венчан на краљевство круном посланом од папе из Рима; да је исти Стефан поради те круне слао поклисаре своје с епископом Методијем на челу (зар баш са Савиним епископом Методијем, и ако овај 1217 г. није био епископ, као што ни Сава тада још није био архијепископ!) папи римском; можда су му причали стари калуђери и то, да је том од папе по свом посланику, легату a latere, по-

⁷⁷ Теодосије, Жив. св. Саве, изд. Даничић, стр. 152, 158.

⁷⁸ Јиречек, Ист. Срба, прев. Радонић, I, стр. 218.

сланом круном Стефана венчао на краљевство сам тај папин посланик, но то му већ није ишло у главу: то га је женирало, и кад је у састављању житија св. Саве требао да исприча, како је постало српско краљевство, стао је мислити и смислио је, да ће за Светитеља Саву и брата његова најдостојније бити, ако каже, да је најмлађи син св. Симеуна, пострижник ватопедски и који је са оцем својим обновио манастир Хиландар у Св. Гори за српске калуђере, који је у српској земљи основао архиепископију и поставио свуд по земљи и држави брата свога српске епископе, обновио истину и праву веру у тој земљи, да он преосвештени и благочастиви архиепископ, господин Сава и нико други „и краљевство обнови и освети въ сръбстѣй земљи“, једном речи да је архиепископ Сава венчао брата свога Стефана на краљевство круном од Рим-папе посланом⁷⁹.

Руварац, дабогме, и овде говори, ма да то не осећа, не о сведоцби свих српских извора, да је архијепископ Сава у опште један пут венчао Стефана на краљевство, и то у Жичи и у олтару Жиче, него о сведоцби тих извора, да је архијепископ Сава први и једини венчао брата за краља (јер, као што знамо, то је смисао и Теофилове сведоцбе, да је архијепископ Сава обновио и осветио краљевство у српској земљи), и о Доментијановој сведоцби, да га је Сава први и једини венчао баш „круном од Рим-папе посланом“. Само сад Руварац вели, да је све то Доментијан сам измислио. Међутим, на напред наведеним међима Руварац је, као што смо видели, најпре казао, да Доментијан тако сведочи из необавештености, то јест као што, например, из необавештности сведочи, да је Саву завладио Герман II, а не Манојло I! После пак, казао је Руварац, да је Доментијан горње неистините сведоцбе могао изрећи зато, што је легендаран, то јест што пише житије Саве светца и чудотворца, а не „критичку историју“ Савина времена! Тако Руварац, не умевши се снаћи у овом замршеном питању, пада из противречности у противречност. Шта више, досадашњи примери за то нису код њега једини. Ми ћемо ниже наћи на још по неки такав пример.

⁷⁹ Руварац, горенавед. расправа, стр. 20.

Но има ту и нешто важније од тога. Руварац је горњим, и другим сличним, тврђењима о Доментијану највише до-принео, да се тај наш стари писац код нас озлогласи не само као извор, легендарнији и необавештенији готово од свих наших старих писаца, него и као измишљач историских дogaђaja, и уопште као један од најмање веродостојних наших извора. То ја морам овде одсудно сузбити. Јер тиме се чини велика неправда Доментијану. Није он ништа легендарнији него ли, например, Првовенчани, архијепископ Данило, Цамблак итд. Јер и они, као и он, причају светачка чуда. А причају их и средњевековни извори других народа. Није Доментијан ни некакав изузетан необавештенко. Дабогме, он није ни непогрешив. Напротив, он по каткад и погреши, нарочито у догађајима из ранијег живота Савина, које он сам не памти, па шта више и у по ком доцијем догађају, ако је по неку појединост заборавио. Али, зар и толики други извори не греше тако исто?! Најмање је пак Доментијан измишљач историских догађаја. Додуше, и он, као и историописци не само нашег, него и осталих народа, уме по неки, за његову државу или веру незгодан, догађај да прећути, или да га „преправи“ у православном духу. Јер он пише о тако рећи јучерашњој историји своје земље, те му је у толико немилије, да одатле износи и ствари, које су му се са његовог верског и родољубивог гледишта чиниле не баш похвалне. Због тога он, например, као што смо већ видели, није хтео, причајући о распри између Стефана и Саве 1216-17 г., да изречно помене и узрок те распре, то јест Стефаново тадашње католичко крунисање. А има код Доментијана и других примера сличног прећуткивања. Из истог је он разлога и Стефаново добијање краљевске круне од папства пребацио из 1217 г., то јест из времена, ранијег од Савина посвећења за архијепископа, чак у време Савина архијепископовања у Србији, и приписао га архијепископу Сави, као и његовом епископу Методију. Али, чак и у таквим шакаљивим случајевима, Доментијан је често истинољубивији, него што би се очекивало. Ја то наглашавам што је могуће јаче. Тако например, он је ипак поменуо речену Савину свађу са Стефаном, и не само њу, него и поновно Савино удаљење из Србије на Свету Гору услед те свађе, па и срџбу

св. Симеуна на Стефана у вези с тим, ма да све то, дабогме, нису за Доментијана били никакви радосни догађаји његове домовине. Он је, даље, поменуо, и да је Немањићска краљевска круна добивена из папског Рима. Поменуо је, и да је Савин православни епископ Методије ишао папи у Рим, па и да је тамо однео од Саве оно фино кандило за гроб св. Петра и Павла. А сигурно, Доментијану, као добром православцу, није падало ни мало лакше, да све то помене, него ли његовом доцнијем прерађивачу Теодосију, који је све то из Доментијана избацио⁸⁰). Ето, дакле, у колико Доментијан „измишља“ историске догађаје. Другим речима, он их по каткад само прећуткује или „преправља“. Али, да ће он неки догађај, који се никад и нигде није десио, измислiti од почетка до краја; да ће га чак подробно описати; да ће, шта више, означити и место, где се одиграо; о таквом „измишљању“ не може код Доментијана бити ни разговора.

То, разуме се, важи и за Доментијаново причање о Стефанову крунисању, обављеном од архијепископа Саве. Чак и кад ми не бисмо имали оне остале, од Доментијана независне, сведоке, чијим се сведоцбама несумњиво утврђује стварност тога догађаја, не бисмо ми смели ни помислити, да је Доментијан тај догађај сам измислио и описао из своје главе. Јер, коме би га он измислио и описао? Дабогме, не само нама, који га сами не памтимо, а немамо о њему ни сасвим савремених и потпуно веродостојних бележака, него само доцнијих казивања, око чије се веродостојности данас препиремо; већ би га Доментијан измислио и описао и својим ондашњим читаоцима. А они су, као и он, знали, па су делимице и памтили, је ли тога догађаја стварно било, или га није било. То су знала, па су од чести и памтила, његова ондашња хиландарска сабраћа. Ни тадашњи српски краљ Урош I коме је Доментијан такође послao своје Житије св. Саве, где тврди, да се горњи догађај збиља десио, није вљада могао не знати, је ли му стриц крунисао оца, или није. А већ о Стефановој удови, краљици Ани Даноловој, ако

⁸⁰ Неки замерају Теодосију због тога! Али, зар је могао Теодосије то да не изостави, кад он зове Латине „јеретицима“, и кад у његово време цео православни свет око њега баца дрвље и камење на „латинску јерес“ као у доба Фотијево?! А и зар уопште таква замерања нису правна за новетања?!

је и она тада још била жива, да и не говоримо, је ли и она знала, да ли јој је њен митроносни девер крунисао мужа, па ваљада и њу заједно с њим. И кад је све то тако, може ли се замислiti, да би Доментијан, и ако је био свесан, да сви ти ондашњи његови читаоци целу ту ствар, као год и он, врло добро знају, могао ипак пред њима, не црвенећи ни мало, сведочити, да је архијепископ Сава крунисао Стефана, и то у Жичи, у самом њеном олтару итд., чак и ако Сава не би то никад нигде урадио?! Ко ће у то да верује?! Додуше, Доментијан сведочи пред тим истим својим читаоцима, не црвенећи ни мало, оне напред поменуте неистине о том Стефановом крунисању, и ако су и он и они знали, да су то неистине; наиме, да је речено Стефаново крунисање било прво и једино његово крунисање, и да је Стефан тек тада добио и краљевску круну од папства, и то захваљујући архијепископу Сави и његовом епископу Методију. Али, то су, као што рекосмо, биле само неистините појединости о једном стварном догађају, а не неки догађаји које би Доментијан сам измислио. А сем тога су то биле за православне миле и невине неистине, па Доментијан због њих није имао да црвени ни пред ким.

Горњих 7 Руварчевих места задржали су нас одвише дugo. Но при свем том, ја морам навести и претрести још нека његова места. Читаоце молим за још мало стрпљења. Прелазим на 8-о место. Руварац ту вели:

8) „Поменуо сам већ, да је познији писац житија св. Саве, Теодосије, не само то: „круном од римског папе посланом“ већ и свуколику причу „о посланији прљвосвештенаго въ градъ великааго Рима“ просто изоставио, а зна се већ зашто је он то изоставио. И Теодосије не каже одкуд је српска круна, којом је св. Сава венчао брата, донесена или послана, те не знамо шта је Теодосије управ мислио и да ли није мислио он, да је круна та у српској земљи или у Солуну — кад је Светитељ Сава боравио и спремао се у Солуну на пут у Србију — створена, или пак с неба послана, као што је прости пук у Угарској мислио и причао, да је круна св. Стефана првовенчанога краља угарскога с њеба пала или послана?“⁸¹⁾

⁸¹ Руварац, горенанед. расправа, стр. 20–21.

Дакле, по овом месту Руварчеву, ми „не знамо шта је Теодосије управ мислио“ о пореклу Немањићске краљевске круне. Но доцније ће Руварац рећи: „и кад је други јеромонах хиландарски стао писати или прерађивати Доментијаново житије св. Саве, могао је он без бојазни причати и казати, да ни Стефан није тражио нити је Сава од кога молио круну за брата, већ да је самовласни архиепископ српски Сава створио српску круну и том круном славно венчао брата на краљевство“.⁸²⁾ Према томе, сад Руварац каже, да знамо оно, за шта је мало пре казао, да то не знамо!

9) „По Доментијанову житију св. Саве, велики жупан и после краљ Стефан, од доласка господина Саве у Србију као архиепископа, сасвим је пасиван, и све ради и све отпочиње господин Сава, а Стефан и што ради, ради само оно, што му Светитељ каже да ради. А неће бити, да је у ствари тако било. Да поменем само хрисовуљу истога краља Стевана и првенца његова, краљевића Радослава, преписану и урезану на зиду у кули [прве архиепископије српске, Жичког манастира, у којој се архиепископ Сава и не спомиње“.⁸³⁾ — То исто, само мало друкчије, је и ово доцније место Руварчево: „Јагић вели, да нема разлога, зашто да не верујемо Доментијану, а ја велим да има разлога, и ја не верујем Доментијану већ и за то, што каже да је Св. Сава оправио у Рим свога епископа Методија пишући писмо папи и т. д. а брата Савина и не помиње и не каже да је и тај брат, велики жупан, имао ако не претежног а оно бар неког учешћа у том посланству преосвештенаго (Саве). У том причању изгледа Господар српски као неки лутак, који нит ромори нит говори, нит пише нит уздише; нити тражи и и проси што тај Господар, нити шиље посланика и поклисара од своје стране у Рим, већ све то ради само млађи и и недавно за архиепископа посвећени на далеком истоку, брат господара Стевана, Сава.“⁸⁴⁾

И ово су, дабогме, све разлози само против Доментијанове сведоцбе, да је краљевску круну из Рима измолио Стефану тек архијепископ Сава преко свог епископа Ме-

⁸² Руварац, иста расpr., 43.

⁸³ Руварац, иста расpr., 21.

⁸⁴ Руварац, иста расpr., 33.

тодија, а не и разлози против Доментијанове и свих других српских извора сведоцбе о постојању Стефанова крунисања, обављеног од архијепископа Саве у Жичи. Али Руварцу се непрестано чини, да су то уједно и разлози против ове последње сведоцбе.

Исто вреди и за идуће Руварчево место, то јест за:

10) „А што се српског извора, Доментијанова животописа, тиче, који као што Рачки напомиње „приписује управо Сави иницијативу оном одношају са св. столицом“ то сам већ напоменуо, да баш због тога, што он Сави приписује ту иницијативу, Доментијану не верујем и Доментијан у том не заслужује да му верујемо ми, који знаамо, где се васпитавао и подвизао и напајао Сава и утврђивао у православију илити правоверију и како је средина, у којој је Сава проводио и провео свој век, гледала на запад уопште и на Рим напосе, на Латине и на „латинску јерес“, како је гледала на папу и према том гледању како се односила према римској столици — а како се опет односила римска столица према „шизматичком истоку“ и како се могла односити према „шизматичком“ архијереју.“⁸⁵⁾)

11) „Одбацивши једном казивање Доментијаново, мислим, да је млађем брату Стефанову, јеромонаху и подвижнику светогорском, кад се као архијепископ српски — а за српског архијепископа постављен је он на Истоку у Нићеји повељењем православнога цара грчкога Тодора Ласкара а руком васеленскога патријарха Германа (!) године 6727. од ств. света — вратио у српске земље, и нашао брата свога Стефана већ крунисана краљевском круном, шта је Сави прва брига и старање било? Или да друкчије кажем: архијепископ Сава узејши крунисање Стефановој круном, посланом из Рима, за свршен чин отпочео је рад свој архијепископски и апостолски, као рестауратор, насадитељ, и ширитељ праве (православне) вере у земљама брата свога, венчанога краља, опрезно и постојано — но да ли уз судељовање и помоћ брата краља, ко ће то да зна! Из писма венчанога тога краља Стефана (*rex coronatus* од г. 1220) види се, да је он, обнављајући свезу с римском столицом од г. 1217 слао епископа свога Методија к папи Хонорију III. мо-

⁸⁵ Руварац, иста распр., 36.

лећи га поново за бенедикцију и конфирмацију *super согопат et terram suam*, а бивши тада вальада у неприлици и теснацу од спољних неблаговољитеља.“⁸⁶⁾

Према Руварцу, дакле, Стефан се, кад је 1217 г., по цену свог покатоличења, добио од Хонорија III краљевску круну, и био њоме крунисан за краља од Хоноријева кардинала, баш тако озбиљно покатолично, да се не може знати, је ли Сава затим, то јест по свом посвећењу у Никеји 1219 г. за српског архијепископа и свом повратку отуда у Србију, отпочео „уз суделовање и помоћ“ тог покатоличеног брата краља, или без његовог суделовања и помоћи, него кришом и као испод жита, „рад свој архијепископски и апостолски, као рестауратор, насадитељ, и ширитељ праве (православне) вере у земљама брата свога, венчанога краља.“ А не може се то тобоже сигурно знати због тога, што „се из писма венчанога тога краља Стефана (гех *coronatus* од г. 1220) види, да је он, обнављајући свезу с римском столицом од г. 1217 слАО епископа свога Методија к папи Хонорију III. молећи га поново за бенедикцију и конфирмацију *super согопат et terram suam*, а бивши тада вальада у неприлици и теснацу од спољних неблаговољитеља“, то јест од Мађара.⁸⁷⁾ Али, кад би се Стефан баш толико озбиљно покатолично 1217 г., и кад, према томе не би било никаквог његовог суделовања ни помоћи у раду православног архијепископа Саве, о коме говори Руварац, зар би онда православни архијепископ Сава могао слободно и несметано архијепископовати „у земљама брата свога, венчанога краља“; зар би могао слободно и несметано поделити те земље у низ православних епископија, поставити за њих и тамо послати православне епископе, протопопе, попове, ђаконе и подђаконе, и уопште спровести целу организацију своје независне православне српске цркве?! То се, дабогме, не да ни замислiti. Стефаново покатоличење од 1217 г. било је од његове стране само политичка ствар. Огледало Стефанова суделовања у раду архијепископа Саве о коме говори Руварац, је Стефанова жичка повеља. А што Стефан, при свем том што суделује са Савом у том организо-

⁸⁶ Руварац, иста распир., 42—43.

⁸⁷ Да Стефан моли тим писмом Хонорија за заштиту од Мађара каже Руварац на стр. 4 своје то ње расправе.

вању Савине православне цркве, ипак шаље марта 1220 г. папи Хонорију III у Рим не само „свога“, већ и Савиног, православног епископа Методија, и то с писмом у коме, комплиментирајући Хонорију као „најсветијем оцу“ и као „васељенској цркви врховном поглавару“, и изјављујући жељу, да и даље остане веран син римске цркве и Хоноријев, моли папу за понован божији и његов благослов и потврду своје послане му још 1217 г. краљевске круне; то није, како помиšља Руварац, због опасности од угарског краља Андреје II, која ће Стефану, као што смо видели, запретити тек после његовог православног крунисања, обављеног од архијепископа Саве, него из сасвим другог разлога, о коме ће бити речи мало ниже.

12) „За живота Стефанова и Савина знало се у Србији, а могло се знати и у Хиландару у Светој Гори, откуда је послана српска круна и ко је крунисао првовенчанога краља српског, но после, кад је памћење онога, што је негда било, почело слабити и људи стали о погдечем смишљати, и друкчије причати и повједати, стало се казивати и писати, да је благочастиви и први архијепископ све српске земље и први наставник у тој земљи: „и краљевство обновио и осветио“ у српској земљи (в. запис у срп. далм. Магазину за 1866. стр. 186. и Starine III. 201; 9. Гласник књ. XI. 189; Miklošić Mon. serb. 91; Спом. III. К. С. А. стр. 96).“⁸⁸⁾

Руварац овде хоће, очевидно, да каже, да и будимальски епископ Теофил сведочи 1252 г. по Доментијану, да је архијепископ Сава обновио и осветио краљевство у српској земљи, то јест да је Сава први и једини крунисао Стефана за краља. Но ми смо напред видели, да Теофил тако не сведочи као сведок, зависан од Доментијана, него у своје властито име и по свом властитом знању и обавештењу, и, шта више, да је његова сведоџба о томе, по свој вероватноћи, две године старија од Доментијанове.

С овим смо ми завршили навођење и претресање главнијих места из Руварчеве расправе о Стефанову венчању на краљевство. Као што су се читаоци могли одатле уверити, Руварац се варао, да он у тој расправи доказује, да архијепископ Сава није никад нигде и никаквом кра-

⁸⁸ Руварац, иста расправа, 43.

љевском круном, ни по први ни по други пут, ни венчао ни превенчао Стефана за краља. Руварац је себи само уображавао, да он и то доказује. Стварно пак, он је само доказивао, и доказао, да архијепископ Сава није први и једини извршио над братом крунисање за краља, и да му није тек он издејствовао краљевство, то јест краљевску круну, нити од папства преко свог епископа Методија, нити од српског сабора; већ да је Стефан то сам себи преко својих посланика издејствовао, и то од папства, а још пре Савина посвећења за архијепископа, односно још 1217 г. Другим речима, наш многозаслужни историчар Руварац, коме се има увек скидати капа за толике и толике драгоцене резултате на пољу проучавања наше старије народне историје, сплео се у овом крајње заплетеном питању горе него ико пре њега. Сплео се горе не само него ли Јагић, Рачки, Кукуљевић и т. д. које он због тога критикује, већ горе и него ли „г. Панта“, и него ли „обе Љубе“, које је он, због разних њихових грешака, тако оштро шибао. Јер, и тај „г. Панта“, и „те Љубе“, су, заједно са Јагићем, Рачким, Кукуљевићем и с многим другима, боље осетили од Руварца, да једногласна сведоњба свих домаћих српских извора, почев још од Доментијана, то јест још од средине XIII века, о стварном постојању Стефнова крунисања, обављеног од архијепископа Саве у Жичи и у олтару Жиче, не може ни у ком случају бити лажна. Па не само да се Руварац сам тако сплео, него је својим великим ауторитетом, и толике доцније историчаре омео, да ни они у том питању не виде јасно, како стоји ствар. А сем тога, као што смо већ напред истакли, озлогласио је сиротог Доментијана као непоузданог много више, него што је овај то заслужио.

Па ипак, позната прозорљивост и критичност нашег Руварца није њега потпуно издала ни у овом случају. Јер он је и сам, ма и мутно, слутио, да његово решење горњег питања у нечем рамље. То се види из ових његових речи при kraju његове расправе:

„Први историк српски, Јован Раић, вели на једном месту у својој Историји (II. ч. 548): „Предлагаю сія благоразумному читательу и когда лучшее свидѣтельство обрѣтеть, да

исправитъ. Нестыжу ся бо исправленъ быти, ниже все историческое вѣжество себѣ присояю, глупости же крайныя есть, еже отмечати исправление. Знаю, что всякому разумъ данъ и всякъ изобиловати можетъ въ мнѣнїи своемъ, како то и дѣлати обыкоша искусни писатели". Подвучене Раићеве речи усвајам и сам за себе премда понеки псевдонимци знају и јавно кажу па и пишу, да ја тако скромно о себи и о својим истраживањима као блажене памети Ј. Раић не мислим, већ да се градим неком свезналициом и неким непогрешивцем!“⁸⁹⁾ Дакле, и Руварац, по примеру Раићеву, предлаже читаоцу своје решење питања о Стефанову крунисању. Но вели, ако читалац нађе бољи доказ, нека то исправи. „Јер се не стидим бити исправљен, нити све историско знање себи присвајам“ и т. д., Ретко кад Руварац тако завршава своје расправе.

V

Утврдиши, да је Стефан, ако не по први пут, како кажу српски извори, а оно бар по други пут, заиста венчан на краљевство и од свог брата, православног српског архијепископа Саве, ми сад треба само још до видимо, којом је краљевском круном Сава то урадио, и које године.

Што се тиче круне, већ је напред речено, да ми о томе имамо у изворима три разне сведоџбе.

Прва и најстарија је Доментијанова сведоџба. По њој је архијепископ Сава крунисао брата краљевском круном, дарованом од римског папства. И то, крунисао га је по првом српском краљевству, односно по диоклитиском (дукљанском) или зетском, које је такође било добивено од папства, али које је папство изволело пренети на Стефана, и уопште на рашку династију Немањића.

Друга је сведоџба од Доментијанова прерађивача Теодосија. Према тој сведоџби, архијепископ Сава је закрањио Стефана круном, самовласно створеном од српског државног сабора.

Најзад, трећа је сведоџба Троношчева. По Троношцу је архијепископ Сава извршио братовљево венчање на кра-

⁸⁹⁾ Руварац, иста расправа, 43–44.

љевство златном круном, датом му од православног грчког царства још у доба његовог томошњег посвећења за првог српског архијепископа.⁹⁰

За позног Троношца сасвим је искључено, да је он о томе сачувао истину. Православно грчко царство, ни византиско ни никејско, није никад никоме давало ни краљевство, ни краљевску круну ни титулу. Оно ни у свом саставу није никад имало никаквих краљевина. Краљевство је, као што му и име каже, већ и по пореклу своме германска установа. Њега су од XI века, па кроз XII и XIII век, давале римске папе. Великом жупану Стефану је Византија још као зету тамошње царске породице Ангела дала само своју високу титулу севастократора. Троношац је своју горњу сведоџбу или сам измислио, или ју је узео од неког ранијег измишљача. Шта је у ствари, ја се у то питање наше позне историографије нисам упуштао.

Према овоме, отпада као немогуће и Енгелово на-
гађање, да је Сава крунисао Стефана краљевском круном, до-
бивеном од никејског грчког цара Тодора Ласкара. Оно, ко-
лико зnam, не почива на Троношцу, а разуме се, ни на дру-
гим изворима, већ је комбинација самог Енгела.

Исто што смо казали за сведоџбу Троношца, важи и за Теодосијеву сведоџбу. За њу знамо, и како је постала. Латинофоб Теодосије, који о Латинима говори као о „јерети-
цима“, просто није хтео поновити горенаведену Доментија,
нову сведоџбу, већ је место тога сам скројио своју. Но она
је и сама по себи невероватна. Јер, ако би Стефан и Сава
уопште могли доћи на мисао, да краљевство и краљевску
круну, коју је Стефану још 1217 г. даровала, благословила
и озаконила папска светска велесила, замењују неким дру-
гим новим краљевством и краљевском круном, или, како би

⁹⁰ Троношац, пошто је испричао, како је Сава архимандрит тобоже био послан од брата Стефана ка „царевима грчким и ка патријарху васе-
ленском“ да сврши послове брата свога, а и да се с патријархом, односно са синодом или сабором, договори о истребљењу јеретика (мисли свакако и на Латине) у братовљевој држави, и како је тамо био постављен за архијепископа целе Србије или Илирика, каже: „А цар Алексије Ангел Комнен своме љубљеном свату Сави, сад већ архијепископу, даде венец златни, којим рече, да венча Стефана архијупана за краља у Рашкој и т. д. А ово је било у лето господње 1195.“ Гл. Гласн. V, стр. 36.

се просто рекло, да траже преко хлеба погаче; они зацело не би то учинили помоћу краљевства и краљевске круне, створене и признате само од њиховог домаћег држavnog сабора српског, и ни од кога другог, то јест на сасвим самозван начин.

Остаје, dakле, као једино веродостојна Доментијанова, то јест најстарија, сведоџба. Само ми морамо из ње избацити оно, што у њој ни сам Доментијан није веровао, већ је нама тако казао из верског разлога. А то је, да је Стефану тек архијепископ Сава израдио од папства краљевску круну, којом га је крунисао. Тако онда као праву Доментијанову сведоџбу добијамо ово: Архијепископ Сава је венчао брата на краљевство, и то, дабогме по првом српском краљевству, оном истом краљевском круном, коју је Стефан још пре Савина посвећења за архијепископа, то јест још 1217 г., а пошто се оженио католикињом Аном Дандоловом, и пошто се и сам покатолично, сам себи преко својих властитих посланика измолио од папе Хонорија III, и којом је још онда, и то од Хоноријева легата побочника, венчан по реченом првом српском краљевству. Dakле, круном, којом је Стефан први уопште пут стекао то краљевство од папства, и којом је први уопште пут био на њега венчан од папског представника. Али, разуме се, поменута права Доментијанова сведоџба има још и тај смисао, да је Сава том круном, и по том краљевству, крунисао брата у име своје цркве и по православном обреду.

И заиста, како би друкчије могло и бити?! Јер пре свега, зар би православац Доментијан тако сведочио, да је било друкчије?! Откуда би он, који је, као год и остали ондашњи његови православни сународници, гледао на Стефаново католичко крунисање од 1217 г. као на „грех“, и који га због тога није хтео ни поменути изречно, нити га рачунати као прво, могао тврдити својим савременим православним читаоцима српским, да је Стефан крунисан од Саве круном, од папе посланом, да то и њему и њима није било по-

знато као недавна чињеница, која се не да прећутати?! Зар би Доментијан, без таквог сазнања, уопште причао, да је Немањићска краљевска круна дошла из Рима?! Зар би он, без таквог сазнања, могао чак и измислiti, да је Стефану тек православни архијепископ Сава испословао ту круну од римске столице?! Без поменутог сазнања, никад то њему не би могло прећи преко језика.

С друге стране, пошто се, из напред наведених разлога, не може примити ни сведоцба позног Троношца, по којој је архијепископ Сава крунисао Стефана златном круном, добијеном од грчко-византиског царства, нити пак сведоцба Теодосијева, по којој је Сава то урадио круном, самовласно установљеном од српског сабора, онда се, ако би се одбацила Доментијанова сведоцба, не види, од које би уопште друге силе Стефан и Сава, на место оног краљевства и круне, коју је Стефану 1217 г. подарила римска курија, могли тражити и добити некакво друго краљевство и круну. У XIII веку није постојала, поред папства, никаква друга таква сила. А чак и кад би постојала, ми бисмо морали имати неки од Доментијана веродостојнији историски извор, који би нам сведочио, да је отуда стечено Немањићско-српско краљевство и круна, па да Доментијану изјавимо неповерење. Иначе бисмо правили хипотезе, које не почивају ни на чему, то јест којима бисмо ми сами били извор, и које би значиле измишљање историје. Уосталом, и само је по себи јасно, да би не само Стефану, него и Сави, забрањивала и најобичнија политичка мудрост, да се они, пошто је Стефан 1217 год. измолио од папства краљевство и круну и био још онда њоме венчан на краљевство од папског кардинала, затим обраћају на неку другу страну за неко друго краљевство и круну. Тако штогод једва би дочекала Угарска.

Најзад, исто је тако веродостојно и Доментијаново казивање, да је архијепископ Сава, крунишући брата круном, коју је овај од папе получио и био њоме крунисан још 1217 г., то учинио у име своје новоосноване независне православне српске цркве и по православном обреду. Јер, ако ми то не бисмо усвојили, него бисмо на памет тврдили, да је Сава обавио поновно крунишење свог брата у име римске цркве и по њеном обреду, што би, дабогме, значило, и да се Сава пред тим покатолично, као год и Стефан 1217

год.; ми бисмо тиме уједно рекли, да је Стефан крунисан двапут истом круном из Рима, на исто краљевство, у име једне исте цркве и по једном истом обреду, то јест само у име римске цркве и по њеном обреду. А таква хипотеза, осим што се не би оснивала ни на чему, већ би висила у ваздуху, била би и сама по себи, очито, скроз невероватна. Јер, близу је памети, да је поновно Стефаново крунисање, обављено од архијепископа Саве, могло и за једног и за другог брата имати политичког смисла и значаја само тако, ако би њиме и Сава у име своје новостворене домаће народне независне православне цркве, и по њеном обреду, осветио краљевство и круну, коју је Стефан израдио себи од папства 1217 г. својим покатоличењем. Иначе би некакво поновно крунисање Стефаново, које би Сава извео у име римске цркве, и по њеном обреду, и то, разуме се, пошто би се и сам покатолично, донело обојици браће само суву штету. Уосталом, смешно је и помислiti, да је Стефан био двапут крунисан у име једне исте цркве, то јест римске — најпре од њеног кардинала, и то још онда, кад је од Хонорија добио круну; па после и од тобоже покатоличеног српског архијепископа Саве.

Читаоци нека ме извине, што ја овде претресам и овакве немогућности. Као што смо видели, прављене су у овом питању многе хипотезе без темеља, па није искључено, да појединци, који радо гуслају у историској науци, неће доћи и на овакве комбинације.

Али Доментијан у својој горенаведеној правој сведоцби сведочи још нешто. Он, наиме, као што се сећамо, каже, да се архијепископ Сава, пошто је био готов с организовањем своје цркве, а пре него што ће Стефана крунисати у име те своје цркве круном из Рима и по првом српском краљевству, обратио папи преко свог епископа Методија једним писмом, у коме га је известио о свом „венчању“ за првог српског архијепископа, па га је, пославши му уједно по Методију једно ванредно фино кандило за гроб св. Петра и Павла, замолио за благослов од двају светих апостола, да може извршити речено венчање над братом у име своје цркве и по њеном обреду, а римском краљевском круном, и по првом краљевству српском. Пита се сад, смемо ли ми и том До-

ментијановом казивању поклонити веру. Смемо ли, и ако се до сад никакво такво Савино писмо није нашло у Риму?

Што се мене тиче, за мене је несумњиво, да је и то Доментијаново казивање потпуно истинито. Јер пре свега, ја држим, да православац Доментијан не би ни то тврдио, да тога није било. А затим, ја налазим, да Доментијана у том његовом причању потврђује Стефан Првовенчани својом познатом нам сведоцбом у свом писму Хонорију III од марта 1220 г. односно тадашњег Методијевог пута у Рим.

Као што ће се читаоци опомињати, ми смо се још кад смо доказивали, да се Стефан у том писму назива венчаним краљем, не на основу некаквог свог крунисања, обављеног од архијепископа Саве почетком 1220 г., него на основу свог католичког крунисања од 1217 г., запитали, зашто је православни архијепископ Сава пристао, да баш његов такође православни епископ Методије, а не, например, неки католички бискуп из барске архијепископије, носи од његовог покатоличеног брата, краља Стефана, Хонорију у Рим једно такво скроз и скоз католичко писмо, и да Методије тамо преговара с Хоноријем, односно с папском дипломацијом, о молби коју је Стефан у том свом писму упутио Хонорију, то јест о молби, да благослов и потврда божија и папина над краљевском круном, коју је Стефан још 1217 г. добио од пape, и којом је још онда био крунисан за краља од Хоноријева кардинала, као и благослов и потврда божија и папина над земљом Стефановом, буде увек очигледна. Али смо том приликом рекли, да ћемо на то питање одговорити доцније. Затим смо навели Руварчево мишљење, по коме је Стефан 1220 г. зато слао Савина епископа Методија Хонорију с горњим писмом, што је био „тада вальада у неприлици и теснацу од спољних неблаговољитеља,“ то јест од угарског краља Андреје II. Но тада смо рекли, да то није због тога, него из сасвим другог разлога.

И заиста, Руварчево мишљење о коме је реч, потпуно је неосновано, Јер пре свега, ми смо већ видели, да Андреја II није притешњавао Стефана после његовог католичког крунисања од 1217 г., због кога га не би ни смео притешњавати ни од Хонорија ни од Млечића, него да га је притешњавао тек после, и због, његовог много доцнијег православ-

ног крунисања, обављеног од архијепископа Саве. А сем тога, откуда би уопште могло бити, да покатоличени краљ Стефан баш преко Савиног православног епископа Методија моли поглавара католичког света, папу Хонорија, за заштиту од католичког угарског краља Андреје?! Зар се Стефан, да се ту тицало једне такве његове молбе Хонорију, не би за то послужио, као изасланником, неким од својих католичких бискупа из барске архијепископије, или например, неким од оних својих посланика преко којих је себи 1217 г. издејствовао краљевску круну од Хонорија, или ма којом другом угледном католичком личношћу из своје државе?! А не би, зацело, ни Сава, да се ту тицало нечег таквог, допустио брату, да за то употреби баш његовог православног епископа Методија, нити да баш Методије носи Хонорију речено Стефаново скроз католичко писмо, у коме се венчани краљ Стефан најдубље клања свом „најсветијем оцу и господину Хонорију од римске столице, и васељенској цркви врховном поглавару,“ и изјављује му жељу, да и даље остане „веран син римске цркве“ и Хоноријев. Уосталом, не би се, сигурно, ни сам православни владика Методије, да га је Стефан слао у Рим баш за горњу ствар, а не за неку другу, дао употребити као изасланик и преговарач за тако штогод, нити пак као поштоноша горњег Стефановог католичког писма. Рекли би, без сумње, и Сава и Методије Стефанду: „Узми ти, господару и краљу наш, за то неког свог католика, коме ће то и боље личити, него ли једном православном српском епископу, а и који ће ти ту ствар лакше свршити, него ли један православни српски владика.“ Према томе, морао је Стефан у свом католичком писму од марта 1220 г., упућеном Хонорију III по Савином православном епископу Методију, изразима „да благослов и потврда божија и ваша над круном и земљом нашом буде увек на видику“ молити Хонорија за нешто сасвим различито од онога, на шта је помишљао Руварац; за нешто православније од тога; за нешто, што је веома лежало на срцу не само „верном сину римске цркве и Хоноријеву,“ покатоличеном краљу Стефанду, него и његовом млађем брату, православном српском архијепископу Сави, и Савином православном епископу Методију, и уопште новооснованој неза-

висној православној цркви првог српског архијепископа Саве. Иначе се ни енергични Сава, ни његов ученик и епископ, „благоразумни муж“ Методије, не би нипошто сагласили с тим, да Стефан то своје тако католичко писмо шаље Хонорију баш по православном Методију, и да баш преко њега води преговоре с папством о својој молби, да се благослов и потврда божија и папина над његовом круном и земљом поново очитује свету као стална и ничим неокрњена. Иначе би, другим речима, у Србији дошло по том питању до скоба и до лома између државе и новостворене Савине цркве. Било би због тога између Стефана и Саве распре, као и 1216/17 г.

За какву је другу ствар, сасвим различну од оне, коју је претпостављао Руварац, Стефан у марта 1220 г., кад је архијепископ Сава већ довршио организовање своје цркве, могао, с пристанком Савиним и Методијевим, написати Хонорију III своје поменуто скроз католичко писмо и отправити га Хонорију по Савином православном епископу Методију? За какву је ствар он тада могао ту молити Хонорија горенаведеним изразима?

Сама се собом намеће мисао, да је ту била по среди она иста ствар, за коју је, по Доментијану, и архијепископ Сава, такође у време кад је он већ био готов с организовањем своје цркве, и такође писмом преко свог православног епископа Методија, па и уз пошиљку оног финог кандила за гроб св. Петра и Павла, молио тадашњег римског папу, то јест такође Хонорија III. По среди је, dakле, ту била Стефанова молба Хонорију за благослов папин од бога и од самог папе, да га и његов брат, православни српски архијепископ Сава, и то у име своје новоосноване независне православне српске цркве, крунише за краља оном истом, од Хонорија 1217 г. дарованом, круном, којом га је онда крунисао и Хоноријев легат у име римске цркве, и, разуме се, да га и Сава, као и тада тај папин легат, крунише по првом српском краљевству, то јест по некадашњем зетском. Сама се собом намеће ова мисао. Јер, као што смо већ напред утврдили, Стефан у свом писму Хонорију од марта 1220 г. говори о истом путу Савина епископа Методија у Рим, о коме говори и Доментијан у горенаведеној сведоцби, и, према

тome, потврђује постојање тога пута Методијева у Рим, па нам га још и датира у март 1220 г., то јест управо у доба одмах после довршења организације српске цркве од стране архијепископа Саве. А Доментијан нам само јасније, него ли Стефан, казује циљ тог Методијевог пута у Рим, чиме нам уједно и објашњава загонетни смисао Стефанових речи, упућених Хонорију: „да благослов и потврда божија и ваша над круном и земљом нашом буде увек на видику“. Хонорије је, наиме, имао дати понован божији и свој благослов круни и земљи свог „верног сина“ Стефана на тај начин, што се не би противио, да Стефана круном из Рима венча по првом српском краљевству и архијепископ Сава као поглавар новоустројене самосталне православне српске цркве. Кад је пак све то тако, онда није више никакво чудо, што се Сава, који се 1216-17 г. посвађао с братом због његовог тадашњег получења круне из Рима, и крунисања, по цену његовог покатоличења, и који се због тога чак демонстративно поново вратио на Свету Гору, сад на једанпут, као архијепископ, то јест у марту 1220 г., слаже с тим, да баш његов православни епископ Методије носи Хонорију у Рим онакво Стефаново скроз католичко писмо, и да тамо баш он измоли од Хонорија, да благослов и потврда божија и папина над круном и земљом Стефановом буде стално на видику. Само у таквом се циљу Сава и могао сложити с тим. Шта више, он је, без сумње, и дао иницијативу, да Стефан за то моли Хонорија. А свакако је он саставио и само горње тако кратко, али дипломатски тако вешто срочено, братовљево писмо за папу. Јер дабогме, за архијепископа Саву је било чисто и бистро, да се оно, што је његов брат, ма и против његове воље, урадио 1216-17 г., није дало више повући натраг. Би, што би, како ми то просто кажемо. Сави сад није остајало ништа друго, него ли да обновљено српско краљевство и он освети у име своје цркве, и да му бар за у будуће обезбеди православни карактер. Једва је потребно и рећи, да ни старији син св. Симеуна, Стефан, није имао ништа против тог Савиног плана, само ако би се то дало извести. Он се није 1217 г. ни покатоличио од срца, него из политичког рачуна. Он је једино тим путем могао добити

зетско краљевство од папства. Али, разуме се, неопходан је услов за успех Савина плана био, да Стефан и даље игра улогу „верног сина римске цркве и Хонорија“, и да и за даље обећа ту верност. Без тога се на остварење Савина плана није могло ни мислити. Знајући све то, Сава није могао друкчије поступити, него ли да пусти брата, да ту улогу, започету 1216-17 г., одигра до краја.

Али, пошто је цела ова ствар рађена преко Савиног православног епископа Методија, одатле излази још нешто. Излази, наиме, да се с горњом молбом обратио Хонорију не само „католик“, венчани краљ Стефан, него, као што каже Доментијан, и Стефанов православни брат, први српски архијепископ Сава, па и да је уз ту своју молбу, односно уз своје писмо о томе, послao папи оно фино кандило за гроб св. Петра и Павла. Уосталом, то је и само по себи разумљиво. Јер, чим је Стефан молио Хонорија за такав један предмет, као што је поновно његово крунисање, које је имао обавити Сава у име своје цркве, и то круном из Рима од 1217 г., и по првом српском краљевству; најобичнији је дипломатски ред захтевао, да и тај Сава напише коју реч папи Хонорију; да га при том извести о свом постављењу за првог српског архијепископа; да га и сам замоли за благослов од св. Петра и Павла, како би извршио речено крунисање над братом; па и да уједно приложи неки пристојан дар гробу двојице врховних апостола. А већ, као што рекосмо, у толико је пре то био ред, што је цела ова ствар рађена преко једног Савиног епископа, то јест преко Методија. Погрешити против тог најобичнијег реда, значило би, да Сава сам себи поквари посао. А Сава, дабогме, није био од оних, који сами себи кваре своје послове. Но при свем том, као главни молилац појављивао се пред Хоноријем његов и његове цркве „верни син“ Стефан. Сава пак, суделовао је ту у главном реда ради, а не, како вели Доментијан, као једини молилац.

Најзад, Доментијан сведочи и нешто треће. А то је, да је папи „наредио св. дух“, да дâ православном српском архијепископу Сави — што ће, дабогме, рећи, и Стефану, јер је Доментијан сигурно знао, да је и Стефан, заједно са Савом, молио Хонорија за горњу ствар; само Доментијан није никако хтео мешати „трећег светионика“ Стефана са папством —

тражени благослов од св. Петра и Павла за поновно Стефаново крунисање, које ће круном из Рима од 1217 г., и по првом српском краљевству, извршити Сава у име своје цркве и по њеном обреду. Смемо ли ми и у томе веровати Доментијану? Је ли могуће, да римска курија, која без покатоличења није давала краљевске круне, сад на једанпут дà благослов од двају првоврховних апостола, да се њен покатоличени, и њеном круном 1217 г. венчани, краљ Стефан, по други пут крунише том истом круном и по истом првом српском краљевству, али руком, како би рекао пок. Руварац, „шизматичког“ српског архијепископа Саве, и у име и по обреду његове „шизматичке“ цркве?

То, дабогме, изгледа као неко чудо. Тако је ваљада изгледало и самом Доментијану, пошто он тумачи ствар наређењем св. духа. Мени није познат ни један сличан пример из историје папства. Па ипак је, колико ја видим, несумњиво, да Доментијан и у овом случају сведочи истину. Јер пре свега, необориво је, да је Стефан, после свог католичког крунисања, извршеног круном из Рима од Хоноријева кардинала још пре Савина посвећења за архијепископа, то јест још 1217 г., крунисан затим истом круном и од православног српског архијепископа Саве. С друге стране, очевидно је само по себи, да Стефан и Сава не би нипошто смели приступити томе чину, да нису за то претходно добили одобрење од папства. Јер иначе би им папство могло шкодити, и то врло много. Оно би могло поништити обнову српског краљевства од 1217 г. Могло би дати српско краљевство Угарској, која га је била, као што смо већ видели, и сама приграбила. Могло је папство и дићи Угарску против Србије. Међутим, важни државни интереси налагали су Стефанду и Сави, не само да ничим не изазивају моћну римску курију, него и да одржавају што боље односе с њом. Према томе, ми имамо само да се питамо, шта је определило папу Хонорија III, да свом и своје цркве „верном сину“ Стефанду и његовом брату, „шизматичком“ српском архијепископу Сави, учини љубав, коју, бар по мом сазнању, папски Рим није никад ником учинио. Друкчије рећи, каквим је разлогима Стефанов и Савин митроносни дипломата, „благоразумни муж“

Методије, склонио на тако штогод Хонорија III? Дабогме, ја о томе могу дати само своја нагађања. Јер извори нам не одговарају на то питање.

Папа Хонорије се свакако не мало изненадио, кад му је Методије предао горепоменута писма од Стефана и Саве, и кад му је усмено ближе изложио, шта Стефан и Сава у тим писмима управо моле од римске столице. Јер, кад је Хонорије 1217 г. даровао покатоличеном Стефану краљевство и круну, он је, дабогме, тиме ишао на то, да, путем покатоличења српског владаоца и двора, откине и Србе од грчке православне цркве, и да их привуче у католичко коло западних народа. Хонорије је на тај начин само понављао и код Срба онај исти покушај, који је његов претходник Иноћентије III извршио 1204 г. код православних Бугара, дарујући краљевску круну за покатоличење њиховом тадашњем владаоцу Калојану. Папска је политика, дакле, и сад, као и пре, тежила покатоличењу целог Балкана. Наде папства у том погледу, биле су сад веће него икад. Јер, Латини су још од 1204 г. освојили и саму главну жижу православља, византиско царство, па су на његовим рушевинама подигли своје католичке државе и државице, то јест цариградско крсташко царство и солунско краљевство, крсташке кнежевине у Грчкој и млетачка властелинства по грчким острвима и пристаништима. Остало је само, да се и православна Србија, покатоличењем њеног владаоца за награду краљевске круне, отме од црквене заједнице с Грцима, па је онда стари сан папства о успостављању његове некадашње црквене власти у Илирику изгледао потпуно остварен.

Али Хонорије, дајући Стефану 1217 г. круну, и то с плановима које смо горе изнели, није ни слутио, какав ће потез против тих папских планова у православној Србији, повући, само две године доцније, Стефанов млађи брат, тадашњи јеромонах Сава, који је дипломатску вештину изучио код византиских Грка. Није, наиме, Хонорије ни слутио 1217 г., да ће Сава само кроз две године израдити у грчкој Никеји независну православну српску цркву и постати јој први архијепископ. А још је мање Хонорије слутио 1217 г. да ће, обнављајући Србима краљевство, чак помоћи Сави, да у Никеји изведе речени потез. Јер, да Стефан није 1217

г. получио од Хонорија краљевство, већ да је и даље остало само велики жупан и ништа више, не би ни Сава 1219 г. могао испословати код никејског грчког цара Тодора Ласкара и код његовог патријарха Манојла I, да му се дâ самостална српска црква. Велико жупанство је од увек важило само као део државе, као несамостална државна област, а не као пуноправна држава. За пуноправну се државу сматрало тек крунисано краљевство, и то чак и у случајевима, у којима је оно зависило од царства или од папства. То се, дабогме, врло добро знало код Срба. Не каже Немања узалуд, као што смо напред поменули, да бог даде Грцима царство, Угрима краљевство, а његовим претцима и њему само велико жупанство⁹¹ Исто се тако то добро знало и у Никеји. Сава, дакле, да је Стефан остао само велики жупан, не би могао од Никејца ни тражити, а камо ли добити, црквену независност. Тамо би се одмах изговорили: „Где је икад било, да једна обична велика жупанија, то јест област без признате политичке индивидуалности, има автокефалну цркву?“ Јер, и ако су православни Грци, на супрот папству, то давали, нису ни они тај дар баш тако лако поклањали. Старији историчари су све ово губили из вида, кад су тврдили, да је прво Сава основао архијепископију, па тек онда Стефан с њим краљевство.

Но можда је Хонорије III још у једном погледу олакшао Сави посао у Никеји. Јер, Саву су тамо свакако питали: „Шта ће теби независна православна српска црква, кад је твој брат одвео православну Србију у латински логор и под папство?“ Али је Сава на то могао рећи: „Па баш за то ми и треба, да Србију оградим од Латина, и да тамо за свагда утврдим православље.“ А по себи се разуме, да се то слагало и с тежњама Никеје.

Да је папа Хонорије све ово предвидео, он сигурно не би никад дао Стефану краљевску круну. Али, као што поменујмо, он то није могао ни слутити. И тако су сад у Стефановој краљевини постојале једна поред друге две црквене организације — римокатоличка, по црквеном језику латинска, у приморској барској архијепископији, старом седишту краљевства; и домаћа народна, ни од кога независна, православна, у Србији или Рашкој, то јест у колевци и садашњој

⁹¹⁾ Дакле, св. Симеун — Немања неће да зна, за некадашње католичко ветско краљевство српско! Гл. *Miklošich, Mon. serb.* 4.

главној крунској земљи нове краљевске династије Немањића, где је ова и столовала. Па је ли први Немањићски краљ, и то још покатоличени краљ, могао ту остати крунисан само од стране римске цркве, а не и од домаће?! Тако штогод једва би било могуће и данас, а камо ли у XIII веку.

Ето то је ваљада Методије у првом реду истакао изнеђеном папи Хонорију, да би образложио и оправдао горњу молбу Стефана и Саве. Затим је он можда указао још и на то, да народна црква, коју је Стефанов брат Сава основао у Србији на место пређашње охридске грчке, не гаји према римској цркви иста расположења као грчка црква; да она нема ништа против верности свога краља Стефана Риму; да је и Стефанов отац био најпре крштен по латинском обреду; да су се Немањићи од вајкада односили с пажњом према римској столици и Латинима; да и Сава то доказује својим писмом папи и својим скupoценим прилогом гробу св. Петра и Павла, и томе слично. А то је све одговарало чињеницама, и Хонорије је све то морао узети у обзир.

Како тако, тек најзад, као што вели Доментијан, „бог, који је у свачем давао силу и успех љубљеном слузи своме, и који је испуњавао све његове молбе небеске и земаљске, нареди по духу светом и томе сапрестолнику двају светих апостола“, да Сави и Стефану одобри, што су га молили, и ако можда не писмено, како је желео Стефан (ни Доментијан не каже, писмено), него само усмено. А кад је Методије донео ту благу вест кући, онда архијепископ Сава „освети краљевство у српској земљи“. Разуме се, да је тиме и не-реална папска политика покатоличавања Балкана путем покатоличења балканских владалаца за награду краљевске круне, осуђећена у Србији. А исто ће се десити и у Бугарској, која ће добијањем патријаршије из Ницеје 1235. г., и сама коначно окренути леђа Риму. Папство је од балканских политичара, ученика Византије, преведено жедно преко воде. Владаоци Балкана узели су круне, а добили су и своје самосталне народне православне цркве. Стекли су не само пуну самодржавност, него и пуну црквену независност. У том су и Византинци повратали од Латина Солун (1222) и Цариград (1261), те је и код њих успостављено православље. Православном Истоку лакнуло је од Латина. Додуше, у идућем веку притиснуће га Османлије.

Напослетку се још пита, које је године архијепископ Сава крунисао Стефана.

Као што је изнесено у I делу ове расправе, о томе постоје у изворима два разна податка. Један је од Доментијана. По њему пак, понавља га и Теодосије, а по Теодосију и неки други извори. Из тога би податка излазило, да је Стефан крунисан од архијепископа Саве после 1222. г., и то ваљада чак 1223, ако не и 1224. г. Јер Доментијан, а по њему и остали речени извори, кажу, да је Саву посветио за архијепископа тек никејски патријарх Герман II. Ми, међутим, сазнајемо из једне повеље Германова претходника Манојла I, да је Герман II могао постати никејски патријарх тек у јесен 1222. г. Јер, по тој Манојловој повељи, дотле је у Никеји патријарховао сам речени Манојло I.

Други нам податак пружа Ђранковићев летопис. У њему се Стефаново крунисање, обављено од архијепископа Саве, изречно ставља у 6729. г. од створења света, што одговара нашој 1221. г.

О истинитости оног првог податка, то јест да је архијепископ Сава венчао брата на краљевство чак 1223 или 1224. г., не може, дабогме, бити ни говора. Јер пре свега, Доментијанова сведоцба, из које то проистиче — наиме, његова сведоцба, да је Саву завладицио тек Герман II — није тачна. Ми смо видели, да је Сава сасвим сигурно завладичен још од Германова претходника Манојла I 1219. г. Затим, ми знамо, да су Стефан и Сава још у марта 1220. г. писали по свом епископу Методију папи Хонорију III, молећи га за благослов св. Петра и Павла, да и Сава крунише Стефана круном из Рима. Нека је Методије с тим писмима стигао у Рим не баш у самом марта 1220. г., него нешто доцније. Нека у Риму и није био одмах примљен у аудијенцију код папе. Допустимо, и да је он тамо морао преговарати, мољакати и обијати разне прагове дugo и дugo, док најзад св. дух није наредио Хонорију, да свом „верном сину“ Стефану и његовом брату, „шизматику“ Сави, дâ тражени благослов од двају светих апостола. Јер, по свој прилици, Хонорије се није на то одлучио ни лако ни брзо. Додајмо најзад томе и време, за које се Методије, пошто је од папе добио речени bla-

гослов, сав срећан вратио кући, као и време, за које су Стефан и Сава, по повратку Методијеву, припремили све што је било потребно за Стефаново крунисање, које је имао обавити Сава у Жичи (сазив српског сабора, довршење по-следњих радова у Жичи, ит.д.). Па ипак, немогуће је ваљада, да се све то отегло од 1220 г. чак до 1223 или 1224 г.

Стога се мени чини највероватније, да је архијепископ Сава извршио братовљево крунисање 1221 г., како каже Бранковићев летопис. Тој белешци тога летописа верујем у толико више, што он зна, и да је Сава завладачен 1219 г. Као дан пак, на који је било то Стефаново крунисање, ја усвајам од Теодосија наведени Спасов-дан. Јер не видим, на основу чега би смо то требали да одбацимо. Спасов-дан је 1221 пао 20 маја у четвртак.

Према томе се припремани напад угарског краља Андреје II због крунисања Стефана, обављеног од архијепископа Саве, и пут Савин у Угарску у циљу, да Андреју одврати од те намере, као и Савин повратак отуда у Србију, имају свакако датирати у лето 1222 г.

Д. Анастасијевић